

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

**Muḥammad 'Iqbāl
Filozofie meliorismu**

**Muḥammad 'Iqbāl
Philosophy of meliorism**

**Vedoucí práce:
prof.PhDr. Luboš Kropáček, CSc.**

Autorka: Martina Khan

Praha 2010

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat panu profesorovi L. Kropáčkovi. Nejen za laskavé vedení při psaní diplomové práce, výbornou výuku a zprostředkování islámu, ale především za jeho lidské kvality. Jsem Vám velice vděčná. Nechť je takových profesorů více!

Mé upřímné a velké díky patří rovněž panu J. Markovi za četné konzultace, zapůjčení literatury a výuku urdského jazyka. Přeji Vám mnoho pilných studentů a zájemců o urdštinu.

V neposlední řadě chci poděkovat svému manželovi za trpělivé vysvětlování a rady při řešení tajů urdského jazyka a celkovou podporu.

بہت شکریہ !

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 1.1.2010

.....
Martina Khan

ANOTACE

Předkládanou diplomovou prací věnuji oboru Religionistika se specializací na náboženství islámu. Nese název *Muḥammad ʿIqbāl* (محمد اقبال) s podtitulem *Filozofie meliorismu* (فلسفة الميليوريسم).

Cílem diplomové práce je obeznámit čtenáře s životem, myšlením a duchovním zápasem jedné z osobností novodobé islámské teologie Muḥammada ʿIqbāla. Dále chce poukázat na ʿIqbāla jako muslima, vedoucího teologický boj o pravdivý islám a jeho znovuoživení. I přes velký odkaz myslitelův v islámském světě, se mi jeví zájem o ʿIqbāla ze strany českých islamistů, religionistů a indologů nedostatečný.

ANNOTATION

The following work pursues the topic of science of religion. Its title is *Muḥammad ʿIqbāl* (محمد اقبال) with the subtitle *Philosophy of meliorism* (فلسفة الميليوريسم). The aim of work is to acquaint the reader with the life, way of thinking and spiritual struggle of one of the main figure of modern islamic theology.

Further this work wants to refer to ʿIqbāl as muslim leader for revitalization of islam and islamic truth. Despite of great ʿIqbāl's heritage in islamic world, is focus from the side of czech islamist (orientalists) insufficient.

KLÍČOVÁ SLOVA

ʿIqbāl, islám, meliorismus, ʿAllāh (Bůh), člověk, ʿAl-Qurʿān, dynamismus, rekonstrukce, náboženská zkušenost, pád člověka (prvotní hřích), súfismus

KEYWORDS

ʿIqbāl, Islam, meliorism, ʿAllāh (God), man, ʿAl-Qurʿān, dynamism, reconstruction, religious experience, fall of the man (First Deadly Sin), sufism

Obsah a struktura diplomové práce

Anotace v českém a anglickém jazyce.....	4
Klíčová slova.....	4
Obsah.....	5
Seznam použitých zkratk.....	7
Poznámka k přepisu arabských, urdských a perských slov.....	7
Poznámka k urdskému jazyku.....	9
Poznámka k přepisu vlastních jmen a pojmů.....	9
Úvod.....	10
1. Volba tématu, cíle bádání a hypotézy.....	12
1.1. Metodika bádání.....	14
1.2. Současný stav bádání v České republice.....	15
1.3. Současný stav bádání v zahraničí, některá z center studia, literatura.....	17
1.4. Literatura o 'Iqbālovi v jazyce českém.....	19
2. 'Iqbālův význam a zařazení do proudu moderní islámské teologie a historie.....	21
2.1. Historický exkurs.....	23
3. Náhled do života Muḥammada 'Iqbāla.....	25
3.1. Rodina a ženy.....	26
3.2. Čas studií.....	29
3.3. Obrat k perskému jazyku, perský přínos a odkaz.....	32
3.3. Vliv některých evropských filozofů na 'Iqbāla aneb cizí prvky obrody.....	34
4. Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu-vybraná výseč témat.....	38
4.1. Poznání a náboženská zkušenost.....	39
4.2. Filozofická zkouška zjevení náboženské zkušenosti, filozofie chudí, pojem Boha.....	41
5. Meliorismus.....	42
5.1. Korán a legenda o pádu člověka.....	44
5.2. Lidské já-jeho svoboda a nesmrtelnost.....	48
6. 'Iqbāl, hermeneutika a historická kritika.....	49
6.1. Prorok nebo mystik?.....	50
6.2. Co se stalo špatně a na co muslimy upozorňuje Qur'ān?.....	53
7. Ortodoxie a 'Iqbāl.....	55
8. Princip změny ve struktuře islámu, dynamismus.....	57

9. Hodnocení Iqbālovy osobnosti, kritika a dědictví.....	63
Závěr.....	72
Seznam použitých pramenů literatury a dalších odborných zdrojů.....	76
Summary.....	79
Přílohy.....	81

Seznam použitých zkratek

V diplomové práci se vyskytují běžné české a srozumitelné zkratky.

aj.- a jiné

islám.- islámský

náb. - náboženský

např.- například

nar.- narozen

popř.- popřípadě

pozn.- poznámka

př.- příklad

r.- rok, roku

stol. - století

tj.- to je

tzv.- takzvaný

zejm.- zejména

zvl.- zvláště

Poznámka k přepisu arabských, urdských a perských slov

V postupové práci se používá téhož přepisu arabských slov až na výjimky jako ve studijní knize *Moderní spisovná arabština*.¹ Vzhledem k tomu, že urdská i perská abeceda používá stejný psací úzus jako arabské písmo², ponechávám jim stejný přepis. Pro písmena, která arabský jazyk nezahrnuje (zvláštní písmena) zavádím vlastní následovný přepis: na prvním místě písmeno, na druhém jeho český přepis, nakonec následuje přibližná česká výslovnost. Zdůrazňuji slovní spojení přibližná výslovnost, neboť čeština nezná některé hlásky. Navíc se vzájemným ovlivňováním jazyků výslovnost jednotlivých písmen setřela a co by se např. v arabštině běžně vyslovilo tvrdě, zněle, v jazyce urdském se pronese naopak-nezněle, nerozlišeně. Zájemce se může blíže dočíst o přesnější indicko-pákistánské výslovnosti jednotlivých hlásek a samohlásek v zmiňované učebnici arabštiny, učebnicích urdštiny či ve

---

¹ Jan Oliverius, František Ondráš. *Moderní spisovná arabština: Vysokoškolská učebnice. 1. díl*. Praha: Set out, 2007. Pro srovnání arabské a urdské abecedy viz 10. a 19..

² Odlišnost spočívá pouze ve stylu psaní, tedy formě-dukту arabského písma (nast‘alīq) a v početnosti užitých písmen – hlásek i samohlásek.

vysokoškolské příručce Hindština, díl I. od Vincence Pořízky.³

Písmeno samo o sobě, stojící samostatně-přepis-přibližná česká výslovnost:

ا ا ء	- ' (název alif, nositel samohlásek a hamzy)
ب	- b (výslovnost jako české b)
پ	- p (jako české p)
ت	- t (české t)
ٹ	- <u>t</u> (jako české t s přízvukem)
ث	- <u>th</u> (výslovnost jako anglické th ve slově think, v urdu se vysloví jako obyčejné s)
ج	- ě (výslovnost jako dž ve slově džem)
چ	- č (výslovnost jako české č)
ح	- ě tedy h s tečkou (výslovnost jako vzdušné h)
خ	- ch (výslovnost jako české ch, ale více chrčivé)
د	- d (výslovnost jako české d)
ڈ	- <u>d</u> (výslovnost jako důraznější české d)
ذ	- <u>dz</u> podtržené (v urdu jako běžné z)
ر	- r (výslovnost jako klasické r)
ڑ	- <u>r</u> (výslovnost podobná anglickému r)
ز	- z (výslovnost jako běžné české z)
ژ	- ž (výslovnost jako české ž)
س	- s (výslovnost jako běžné s)
ش	- š (výslovnost jako české š)
س	- <u>s</u> tedy s tečkou (emfatická neznělá hláska, vyslovuje se jako temné s)
ذ	- <u>d</u> tedy d s tečkou (v arabštině běžně jako emfatická-temně vyslovovaná hláska se ve východních arabských státech a stejně tak jako v urdském jazyce vyslovuje jako běžné z)
ط	- <u>t</u> tedy t s tečkou (emfatická hláska)
ظ	- <u>z</u> tedy z s tečkou (emfatická hláska)
ع	- ' (výslovnost jako 'ain, v českém jazyce chybí ekvivalent pro tuto hrtanovou polozávěrovou znělou hlásku)
غ	- <u>gh</u> (výslovnost jako velmi důrazné r, francouzské r)
ف	- f (jako běžné české f)
ق	- q (neznělá čípková ražená souhláska tvořená stykem kořene jazyka s čípkem, v českém jazyce bez ekvivalentu, výslovnost jako důrazné k)
ك	- k (běžné české k)
گ	- <u>g</u> (výslovnost jako české g)
ل	- l (běžné české l)
م	- m (běžné české m)
ن	- n (běžné české n)
و	- w (výslovnost jako obouretné v)
ه	- h (jako české h)
ي	- j (výslovnost se podobá českému j, ale bez znatelného třetího šumu)

Samohlásky se v arabštině, stejně tak v urdštině zpravidla v písmu vůbec neoznačují, pouze výjimečně se píše nad písmeny či pod písmeny (a,u,i).

³ Vincenc Pořízka. *Hindština. Hindí Language Course. Část I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

Poznámka k urdskému jazyku

Považuji za důležité zmínit pár poznámek o urdském jazyce, neboť se často setkávám (i v akademickém prostředí) s neznalostí a neschopností zařadit zmiňovaný jazyk alespoň orientačně k níže zmiňované zeměpisné oblasti.

Urdský jazyk-urdština⁴, je odnoží hindštiny (Indie). Termín 'urdū (اردو)⁵ znamená v překladu tábor a pochází tureckého jazyka. Slovo přešlo i do češtiny-horda. Původně byla urdština řečí muslimských dobyvatelů, kterou se komunikovalo s porobenými Indy a nakonec dorozumívající řečí celé severní a střední Indie. Vzkvétala za politického a kulturně historického tlaku islámského mughalského panství (mughal-مغل). Islámské náboženství vzešlo z arabsky mluvící oblasti a postupným rozšiřováním islámského chalífátu do jiných světových částí se měnil i hlavní státní jazyk. V oblasti persko-indické, když se vůbec přestala používat arabština (prvopočátky), následovaná turečtinou a afghánštinou, se stala dvorskou a vládnoucí řečí muslimů perština.⁶ Avšak Indie dokázala přetransformovat i tuto oblast a vzniká jazyk, jehož struktura mluvnická, spolu se značným procentem slovní zásoby je indické. K hindštině jako základu bylo přidáno hodně slov arabských, perských a klasický psací úzus - písmo nahradily rovněž znaky arabsko-perské. Urdský jazyk má bohatou poesii se starou tradicí a byl prohlášen za státní jazyk Pákistánu. Podle státních nálad procházel odklony od indických základů, v současné době je znatelný vliv angličtiny.

Poznámka k přepisům vlastních jmen a pojmů

V práci používám důsledný přepis z do češtiny, tedy tak, jak je zvykem používat při přepisu orientálních jazyků. Ovšem čtenář se může setkat i se zdomácnělými-zjednodušenými variantami a jiným přepisem 'Iqbālova jména i jmen jiných významných osobností, převzatých z děl a citací jiných autorů (anglická verze psaní či česká), kterou ponechávám. Není mým úmyslem vnášet zmatek do přepisů, ovšem zjednodušování, které často díky nepřesnosti některých autorů ústí do zkomolenin a patvarů, není v tomto ohledu přípustné. Jména měst, zeměpisných míst, stejně tak běžný přepis názvů a termínů (př.islám) přebraná ze sekundární literatury ponechávám a přizpůsobuji klasickému českému úzu.

---

⁴ Ivo Fišer, Kamil Zvelebil. *Země posvátných řek*. Praha: Mladá Fronta, 1959, 25.

⁵ *Ibid.*, 154.

⁶ *Ibid.*, 150.

Úvod

K převeliké škodě mohu prohlásit, že dnešní masivní zájem euro-amerického světa o islámskou civilizaci, je ustavičně vzbuzován především negativními událostmi a specifikuje se pouze do úzkých témat a diskuzí, často doprovázených nepříjemnými emocemi, reakcemi a oboustranným neporozuměním. Kvalitní práce o islámu a jeho bohaté kulturní tradici zůstávají stále na půdě univerzit, jen některé se občas dostanou do širšího povědomí veřejnosti a pomáhají zdolávat oboupolné překážky a předsudky.

Dovolím si tvrdit, že i jméno Muḥammada 'Iqbāla (محمد اقبال) zní v uších běžného člověka naprosto cize, sotvakdy zmíněné v publikacích. A pokud ano, týkají se zmínky především literární tvorby 'Iqbālovy. Přitom Gibb napsal: „'Iqbāl je možná nejvíce zajímavou figurou v celé moderní islámské komunitě, avšak také intelektuálně nejnepolapitelnější.“⁷ Výrok patrně svědčí o tom, že máme co dočinění s člověkem výjimečným a zřejmě i notně rozporuplným.

Tento učenec měl vliv na vývoj muslimské komunity v Indii a nepřimo ji „doprovázel“ na cestě ke svobodě v době národně osvobozeneckých hnutí. Právě proto si zaslouží naši pozornost a zhodnocení, alespoň v některých aspektech a rysech svého života i práce. Nahlédněme tedy společně do duše jednoho nevšedního muslima.

Obsah studie je rozdělen do 9. kapitol kromě úvodu a závěru. V první kapitole čtenáře seznamuji s důvody volby tématu, cíly bádání, metodikou a hypotézami. Dále se tu hovoří v pododdílech o 'Iqbālovske literatuře (v urdštině tzv. 'Iqbālīyat-اقبالیات) vydávané v České republice i zahraničí. Čtenáře uvádím do současné problematiky studia (centra zájmu), důvody lhostejnosti k 'Iqbālovi, a konečně přehledu dosavadních poznatků zabývající se příslušným okruhem výzkumu.

Druhá kapitola reflektuje zařazení 'Iqbāla v moderní islámské teologii a tafsīru. Čtenáře krátce pozastavím v podkapitole *Historický exkurz*, kde získá informace v rámci významu a závažností 'Iqbālovy osobnosti při vzniku samostatné Islámské republiky Pákistán.

Třetí kapitola nahlíží do 'Iqbālova života, především stránky vzdělání, pobytu v Evropě, vlivu zahraničních filozofů a tím i průniku západních idejí do islámské reformace.

---

⁷ H.A.A.R.Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 59. („Iqbāl is perhaps the most interesting figure in the whole modern Islamic community, but also intellectually the most elusive.“)

Ve čtvrté kapitole si povšimneme hlavních částí 'Iqbālovy filozofie v jeho původně anglicky psaném díle *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. Bude zaměřena především na pojem náboženské (=mystické) zkušenosti a jejím platným místem v procesu poznání.

Meliorismus je zřejmě nejzajímavější a nejdůležitější část filozofie tohoto indicko-muslimského básníka v souvislosti s burcováním muslimů z letargie trvající několik staletí, a proto jí dávám větší a samostatný prostor v páté kapitole.

V šesté kapitole bych se ráda pokusila informovat čtenáře o problematice hermeneutiky v islámu a 'Iqbālovými počiny v přístupu ke Svaté Knize muslimů a v sedmé kapitole poukazují na vztah 'Iqbāla a islámské ortodoxie. Tyto kapitoly si též všímají 'Iqbālova postoje k súfismu a reflektují ho v pozici mystika, který se snažil integrovat a legalizovat mystiku jako právoplatnou a nezbytnou součást islámu.

Význam, kritiku, hodnocení a odkaz 'Iqbālovy práce nalezne čtenář v poslední kapitole a závěru práce.

1. Volba tématu, cíle bádání a hypotézy

Následující práce je jednoznačně první v českém jazyce, která bude hodnotit 'Iqbāla z hlediska jeho teologického a filozofického přínosu. Tato diplomová práce může být nahlížena rovněž jako snaha upozornit a oslovit nenáboženského moderního člověka Evropy myšlením 'allāmy 'Iqbāla a zavést ho k bližšímu a hlubšímu studiu islámu i náboženství celkově. Studia bez mylných a nepravdivých koncepcí o islámském světě.

Při výběru tématu své diplomové práce jsem chtěla především propojit svůj osobní zájem s oborem studia, tedy teologii a religionistiku-se specializací na náboženství islámu. Hodnocení 'Iqbālových myšlenek a díla bude prováděno nezaujatě z pohledu religionisty.⁸ Pokud se vyskytnou v mé práci místa, kde by mohl být nalezen malý či žádný objektivní odstup (vědomý či nevědomý), ať čtenář zbystrí svou pozornost, neboť právě tyto pasáže hrají důležitou roli pro mezilidský dialog bez ohledu na kulturu, náboženství, „vědeckou vědu“. Zároveň bych na druhou stranu nechtěla dospět k nekritickému obdivu a hodnocení 'Iqbāla či obhajovat jeho víru a filozofii.⁹

Tato diplomová práce předkládá „zápas“ 'Iqbāla o revitalizaci islámu v době jeho života a je soustředěna především na spis **Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu**.¹⁰ 'Allāma 'Iqbāl se v díle z r. 1930 (původně série šesti slavných přednášek) prezentuje jako silný podpůrce politické a duchovní obnovy islámské civilizace a myšlení. Záměr autorky bude ukázat a osvětlit 'Iqbālovu víru a kritický postoj k islámské náboženské obci ('ummatun) v moderním světě (bližší popis knihy čtenář nalezne v pozdějších odstavcích práce).

Dále si můj komentář všímá některých z aspektů 'Iqbālova života, filozofie (především učení meliorismu, pojmout celou filozofii 'Iqbāla je v této práci nemožné), postoje k Bohu, islámské teologii, rovněž tak postoj k člověku a humanistického odkazu 'Iqbālova. Na závěr práce se taktéž pokusím o krátký vhled do islámské hermeneutiky a vztahu 'Iqbāla s ortodoxií a sufismem.

---

⁸ Jako autorka diplomové práce bych se však raději nezařazovala do systémů, a oborů. Chci upozornit na 'Iqbālův obecný-lidský odkaz.

⁹ 'Iqbālovy názory a myšlenky mají silnou moc si nás podmanit.

¹⁰ Muhammad Iqbal. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Lahore: Publishers Emporium, 2003. Český překlad: Muhammad Iqbal. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003. Dílo je dostupné i ve francouzštině: Muhammad Iqbal. *Reconstruire la pensée religieuse de l'Islam*. Paris: UNESCO-Éditions du Rocher, 1996.

Za možné teoretické a praktické přínosy postupové práce je možné považovat především:

- ucelený základní přehled a seznámení čtenáře s některými aspekty filozofie, teologie a názory Muḥammada ʿIqbāla
- získání nových poznatků o ʿIqbālově filosofii, pojetí Boha a člověka, jejich vzájemný vztah
- interpretace ʿIqbāla jako islámského myslitele, význam a zařazení v historii islámské věrouky a obrody
- práce by mohla být inspirativním zdrojem nových informací či jejich doplněním pro badatele v oboru indologie, arabistiky, religionistiky a taktéž pro křesťansky orientované myslitele v rámci muslimsko-křesťanského dialogu

Na základě výše vypsaných cílů byly stanoveny **následující hypotézy**:

- H1 – Vzhledem k doposud prostudovaným spisům Muḥammada ʿIqbāla předpokládám, že ʿIqbāl byl islámský náboženský spisovatel - tedy teolog na prvním místě, sekundárně filozof. Své poslání spatřoval ve snaze ukázat člověku co nejvhodnější a nejlepší moderní cestu k tomu, jak býti muslimem „v pohybu“, aniž by se lacině zaprodal negativním jevům modernizace (především tlaku západní civilizace a bezbožného chápání světa).
- H2 – ʿIqbāl je pro mnohé dávnou minulostí, reprezentantem staré doby s jejími zdary, chybami, ale i se svou rozháraností, a proto je jeho význam a vliv zpochybňován. Avšak předpokládám, že i člověk ve 21.století může být osloven myšlením a interpretací islámské zvěsti ʿIqbāla, především jeho souladem vědy a náboženství, také souhrou klasického islámu a jeho odnoží – mystiky. Protikladnost a rozporuplnost, kterou nacházejí někteří z autorů píšící o ʿIqbālovi, není dle mého názoru natolik závažná. Pozornost upínající se k nejednoznačnosti a antagonismu ʿIqbālově je přeceňovaná a mnohdy hodnocena v kontextu jeho filozofie chybně.
- H3 – Současný dialog církví s islámským světem, rovněž dialog v rámci jejich teologií a jakýkoliv mezináboženský rozhovor může využívat myšlenky Muḥammada ʿIqbāla, které mohou přispět k porozumění a získávání nových poznatků.

1.1 Metodika bádání

Jistě existuje mnoho metod, které bychom mohli aplikovat při bádání a interpretaci 'Iqbálových spisů. *Psychologicko-bibliografická metoda*, jejímž cílem je vysvětlení básnickových spisů na základě jeho života a osobnosti, se v tomto případě jeví nevhodnou a neúčinnou. Důvodem jsou stále nezveřejněné spisy a informace z 'Iqbálova intimního a rodinného života. *Literární metoda* se koncentruje na literární formu 'Iqbálových spisů a rozbořem básní, tak jak učinil doc.Marek.¹¹

Zvolila jsem *deskriptivně tématickou metodu*, kde se pokusím interpretovat 'Iqbálovo myšlení v jeho vlastních termínech. Deskriptivní studií opisují obsah 'Iqbálových spisů a tématickou studií interpretují jednotlivé koncepty a témata.

Jen částečně je pojednáno o evropských filosofických vlivech na Muḥammada 'Iqbāla (Nietzsche a Bergson). Historické pozadí Indie během 'Iqbálovy tvorby a života je důkladně zpracováno v práci doc.Marka, o kterou se opírám i ve svém počínání.¹² Stejně tak nepostihují literární aspekty básnickova díla či výčet všech napsaných prací, o nichž rovněž důkladně pojednává výše zmiňovaný pisatel.

Citovaná a použitá literatura z monografií a jiných publikací je uvedena v plném znění vždy na dané straně pod čarou.

---

¹¹ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960.

¹² Z tohoto důvodu je historicko-komparativní metoda vynechána, jen částečně se pokusím najít a popsat 'Iqbálovo místo v islámské historii (respektive politických dějin). Porovnání s ostatními představiteli islámské muslimské inteligence úmyslně vynechávám z důvodu limitace obsahu diplomové práce, taktéž vliv islámských intelektuálů a filozofů.

1.2 Současný stav bádání v České republice

Je zřejmé, že zájem o islámského učenice nebyl v českém prostředí nikdy velký (i přes důležitost a významnost tématu). K celkovému bádání lze říci, že zdejší zájem o myslitele se orientoval pouze na literární oblast - tedy překlad a rozbor děl. Teologický, filosofický a politický byl ponechán stranou. Příčiny nezájmu o dílo 'Iqbāla vypisují následovně :

- jazyková bariéra (nedostatek odborníků na urdský a perský jazyk, obtížnost těchto jazyků)
- nesnadno přístupná literatura
- nezveřejněné informace o životě Muḥammada 'Iqbāla (intimní i rodinný život)
- velký vědomostní záběr 'Iqbālův a tedy i nutnost četby okrajové literatury (vědecká literatura - vědy humanitního i přírodního typu)
- nezájem arabistů (islamologů) o islám na jihoindickém subkontinentě (zájmová oblast indologů, kteří však k velké škodě primárně zkoumají kulturu hindskou nikoliv islámskou, k níž zaujímají přezíravý postoj).¹³ Annemarie Schimmel napsala: „Muslimský podíl v indické spiritualitě byl obecně přehlížen a i islamisté si jsou vzácně vědomí nesmírného bohatství mystického, ve skutečnosti, celého náboženského dědictví indického islámu.“¹⁴
- nezájem islamologů o vlastní islámskou teologii a filozofii (zájem lze v českém prostředí klasifikovat jako velmi malý či nulový-alespoň si nejsme vědoma obecného shrnujícího díla o islámské teologii)

Jednou z dalších, ale zásadních příčin, proč je dílo i osoba obecně považováno spíše za okrajovou záležitost, můžeme nalézt v tom, interpretovat 'Iqbālovo myšlení a kritiku jako

---

¹³ Přitom je Asie kontinentem s nejnápadnější muslimskou komunitou, i když zde nepředstavuje většinu. Údaje Reebera uvádí 869 880 000 muslimů z celkového počtu obyvatel kontinentu 3 816 102 000. Pákistánská muslimská většina čítá 138, 960 milionů. V Indii je to 123, 170 milionů. Michel Reeber. *Islám*. přel. Lucie Černá a Barbora Dvořáková, 1.vyd. Brno: KMa s.r.o., 2008, 55 a 65.

¹⁴ Annemarie Schimmel, „Indo-muslim Spirituality and Literature“ in: *Islamic Spirituality Manifestations*. Volume 20, New York: A Crossroad Publishing Company, 1997, 362. („The Muslim share in Indian spirituality has generally been overlooked, and even Islamicists are rarely aware of the immense wealth of the mystical and, in fact, the whole religion heritage of Indian Islam...“)

inspirující, ale idealistickou a tím i bezvýznamnou. Tato práce však chce dokázat opak. I přes protikladnost a rozpornost některých 'Iqbálových myšlenek, nepropracovaného filozofického systému, který se může jevit pouze jako kompilát myšlenek různých autorů (eklekticismus), rovněž tak pro rozsáhlost a obtížnost námětu si dovoluji tvrdit, že 'Iqbāl má hodně co říci muslimskému i západnímu světu a jeho odkaz je stále aktuální více než kdy jindy. Mnohému odsouzení 'Iqbálových myšlenek, ale stejně tak i nekritickému obdivu by se dalo předejít, kdyby si autoři-kritikové nechali stranou osobní city i přesvědčení a raději se pozorně věnovali studiu 'Iqbálových spisů, pojmů a souvislosti mezi jeho myšlením a četbou evropské (především) i islámské literatury (vliv sufismu).

Důsledky přehlížení osoby myslitele (především teologie 'Iqbálovy) snad nemusím blíže specifikovat. Ráda bych však zdůraznila jeden možný dopad takové ignorace a to v oblasti možného vlivu na jiné islámské teology. Dnešní „moderní“ islám¹⁵ je produktem obrodného islámského hnutí a jeho požadavků ke zlepšení nehezkého stavu muslimů (míněno po všech stránkách) doby minulé. Současní moderní muslimští učenci (alespoň jejich část orientovaná progresivněji), rovněž tak jako běžní občané již leccos z představ islámského probuzení vstřebali a vzali za své, aniž by důkladněji přemýšleli o původu a správnosti. 'Iqbāl před takovým nekritickým přejímáním varoval. Moderně osvojené myšlenky, životní postoje a názory generace obrozenců, jsou dnes nahlíženy a považovány jako něco automatického, aniž by se hledal původní zdroj. Přitom je až zarážející, jak se některé názory současných islámských autorit podobají 'Iqbálovým, aniž by se na něj odvolávali.¹⁶

---

¹⁵ Termín moderní islám je samozřejmě úmyslně zjednodušený pro účel mé práce. V tomto konkrétním bodě jím rozumím výsledek (současný stav islámu) „islámského aggiornamenta“. Upozorňuji však čtenáře, že zobecňování tohoto pojmu (předně slova islám) je nevhodné a nesprávné. Dnešní pojetí islámu se liší v jednotlivých islámských zemích. Islám není žádný statický, jednolitý útvar-monolit. Islám jako náboženství, etika, ideologie, právo... totiž nemá stejnou pozici ve všech muslimských státech, jeho pojetí se liší v každé jeho jednotlivé zemi. A některé z nich se stále potýkají o jeho sebevymezení. Luboš Kropáček. *Blízky východ na přelomu tisíciletí. Dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Praha: Vyšehrad, 1999, 271.

¹⁶ Zajímavým se mi jeví srovnání 'Iqbála s muslimským intelektuálem Alim Izdebegovićem (nar. 1925), na některé z Izdebegovićových myšlenek v práci upozorním. Ze strany evropských badatelů (ne-muslimů) stojí za povšimnutí porovnat 'Iqbálovy ideje s názory psychologa Ericha Fromma (Frommovo pojetí jednoty a svobody).

1.3 Současný stav bádání v zahraničí, některá z center studia, literatura

U zahraničních islamologů je v současné době zájem o 'Iqbāla nesrovnatelně větší. Naši vzdělanci musí urazit ještě velký kus cesty, aby zahraniční konkurenci dohonili. V průběhu let vznikla centra pro studium 'Iqbāla i autorů doby islámské reformace. V dnešním Pákistánu funguje **Iqbāl's Society**. Za zmínku rozhodně stojí **DISNA**,¹⁷ sídlící ve Spojených státech amerických. Ta na svých stránkách aktivně podporuje myšlenky 'Iqbālovy, jeho díla má přeložená do anglického jazyka (taktéž původní znění) a jsou pro zájemce volně k dispozici. Činorodost **DISNy** bychom mohli zhodnotit na výtečnou.

'Iqbālova poezie i próza se stále vydávají a rozebírají i v jiných částech světa (USA, Velká Británie-Oxford a především všude tam, kde žijí početné muslimské komunity). Za ukázkový příklad můžeme považovat komentovanou sbírku básní profesora **Syeda Akbara Ali Shaha** (anglický přepis jména)-**Gabriel's Wing**.¹⁸ Jeho snaha seznámit anglicky hovořící muslimy s literárním i náboženským odkazem 'allāmy svědčí o poptávce v muslimských diasporách po celém světě. Takových chvályhodných počínů je samozřejmě více. Suma zahraničních referencí, statí a článků roste.

Do stejné kategorie můžeme zařadit i znovuoživený zájem o práce **T.W.Arnolda**¹⁹,

---

¹⁷ Zkratka DISNA-Dr.Iqbal Society Of North America. Internetový odkaz na DISNA a tím i velice kvalitní webové stránky, kde se zájemci mohou dočíst o této organizaci (cíle, struktura, přínos) je <http://www.disna.us/> DISNA stojí i za zpracováním krátkého životopisného filmu 'Iqbālova, který můžete shlédnout na <http://www.youtube.com/DISNAChannel> nebo na

<http://www.youtube.com/watch?v=smxytdRwxe8&feature=related>

Další ze solidních internetových odkazů vypisují následovně: <http://iqbaliyat.com> nebo www.allamaiqbal.com/ Informace o 'Iqbālovi obecného rázu jsou jinak často uváděny na stránkách prezentující Pákistán (<http://yepakistan.com/iqbal/biography.asp>), ať už soukromých či státních. Zájemci však doporučuji obezřetnost a kritické čtení takových odkazů. Jedním ze zdrojů informací pro hodnocení 'Iqbālova dopadu a vlivu je i sociální síť **Facebook** (<http://www.facebook.com/AllamaMIqbal>). Počet zaregistrovaných fanoušků na 'Iqbālovo profil, jejich příspěvky a diskuze leccos vypovídá o oživeném zájmu. Jiné odkazy na 'Iqbāla jsou: <http://www.allamaiqbal.com/>

<http://www.muslimphilosophy.com/iqbal/index.html>; www.lcwu.edu.pk/society_iqb.php

<http://www.iqbaliyat.com>

¹⁸ Muḥammad Iqbal. *Gabriel's wing. Bal-i-Gibril*. přel.Syed Akbar Ali Shah a Anwar Hussain Syed, 3.vyd., Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009

¹⁹ **Thomas Walker Arnold** (1864-1930), britský orientalista, profesor filozofie, vyučující na indických i evropských univerzitách. Hluboce ovlivnil mladého 'Iqbāla (i řadu dalších muslimských intelektuálů) a je částečně zodpovědný za jeho odjezd do Evropy. Arnold působil jako poradce ve vzdělávání pro indické studenty v Anglii, a tak není divu, že své žáky značně vystavil vlivu západní kultury, jak ostatně píší následující autoři. Ivo Fišer, Kamil Zvelebil. *Země posvátných řek*. Praha: Mladá fronta, 1959, 237. („Někteří nadšení a upřímní Angličané-misionáři, orientalisté, vychovatelé, žurnalisté, spisovatelé-shromažďovali kolem sebe indickou mládež, studenty, úředníky Společnosti, a seznamovali je s anglickým myšlením, literaturou, a politickou tradicí

eminentního orientalisty, jež vycházejí v reprintu v zmiňované Velké Británii. Encyklopedie islámu vypisuje základní publikace, vypracované do 70.let 20.století, užitečné pro další výzkum a hodnocení. Další výpis literatury, článků a statí uvádí Marek v závěru své disertační práce. Jsou to odkazy staršího typu. Aktuální práce je možné jinak nalézt na uvedených webových stránkách a obecných publikacích.

Všechna vypsaná jména a názvy slouží pro první orientaci čtenáře. Vzhledem k rozlehlému myšlenkovému poli 'Iqbāla je pro další zkoumání nutné přečíst i práce, věnující se obecné problematice islámské mystiky a spirituality (indo-pákistánskou oblastí se fundovaně zabývala např. A.Schimmel²⁰), následuje historie, politika, literatura a náboženství. Počet obecně srovnávacích publikací narostl, a většinou se dají získat bez větších problémů. Nezbytně doplňující informace je třeba hledat i u evropských zdrojů (filozofie, psychologie, historie).

---

buržoazní parlamentní demokracie. Ukazovali jim lepší stránku a zidealizovanou tvář toho, co Indové dosud poznali jen v nejbrutálnější podobě.”)

²⁰Tradiční oporou ve výzkumu mystiky je samozřejmě R.A.Nicholson a L.Massignon.

1.4 Literatura o 'Iqbālovi v jazyce českém, publikace

Jediná podrobnější a kvalitní práce na české půdě o osobnosti a dílu 'Iqbālově pochází z pera Jana Marka. Ovšem ani ta není vyčerpávající a soustředí se především na analýzu básnického díla vzhledem k vystudovaným oborům autora.²¹ Jiná souhrnná a ucelená práce k velké škodě dosud nebyla sepsána.

Dále v češtině vyšla dvě 'Iqbālova básnická díla (přeložené výše zmiňovaným odborníkem): **Poselství z východu**,²² **Hlas karavanního zvonku**²³ a jedno prozaické - **Rekonstrukce filozofického myšlení v islámu** přeložené Filipem Hajným.²⁴ Z velké části se však zájemci o dílo významného spisovatele indického subkontinentu musí spokojit pouze s drobnými a krátkými statěmi ze strany arabistů a indologů, které stručně reflektují osobnost či myšlení 'Iqbālovo (encyklopedická hesla, zmínky v obecných i specializovaných publikacích o islámu aj.).

Jednotlivá díla autora či 'Iqbālovy biografie si čtenář proto musí dohledat sám v původní (urdský a perský jazyk) či cizojazyčné literatuře (anglický jazyk dominuje). O 'Iqbālovi bylo napsáno mnoho, o to těžší pro nás vybrat relevantní práce mající hodnotu pro kritický výzkum a hodnocení. Předně řada internetových odkazů i drobnějších studií se v posledku profiluje jako soubor pochlebujících vět, typický pro orientální autory, demonstrující „našeho 'allāmu“ jako patriota, velkého básníka, tedy celkově jako osobnost pouze s kladnými přívlastky. Ovšem berme v potaz fakt, že příliš pozitivní a nekritické hodnocení je odrazem jednotlivých autorů, jak se vyrovnat s rozporuplným filozoficko–sociálně–politickým myšlením 'Iqbālovým. Pění od tak často maskuje tuto rozporuplnost a nejednoznačnost (též

---

²¹ Jedná se o nezveřejněnou disertační práci z r.1960 a zabývající se chronologicky myšlenkovým vývojem 'Iqbālovým, ideovými proudy mající vliv na jeho dílo a především rozbořením 'Iqbālových básnické tvorby s následným historickým zhodnocením. Marek analyzuje společenskou situaci a prostředí 'Iqbālovy doby v Indii i ve světě, podrobněji píše i o básnickově životě a reflektuje ho jako klasika urdské literatury. Bohužel ani tato práce se nemohla vyhnout nutnému socialistickému duchu let minulých. Přesto si vyžaduje uznání, 'Iqbālovské tématice věnoval a věnuje nesmírnou energii a nasazení. Marek byl rovněž první, který se kriticky postavil k oficiálnímu datu narození 'Iqbāla.

²² Muhammad Ikbál. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek, 1. české vyd., Praha: Československá akademie věd, 1960.

²³ Muhammad Ikbál. *Hlas karavanního zvonku*. přel. Jan Marek, Praha: Odeon, 1977.

²⁴ Muhammad Iqbál. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003. V diplomové práci používám a cituji oba zdroje (český překlad i originální verzi v angličtině) souběžně pouze u významných pasáží. Překlad Filipa Hajného shledávám velice povedeným a kvalitním, z tohoto důvodu je zbytečné nosit sovy do Athén–tedy opětovně tlumočit již jednou přeložené dílo.

nepochopení).

‘Allāma Iqbāl se pokládá za autora, který musí být zkoumán a poznáván skrze svou poezii mající univerzální apel, proto v práci budou zahrnuty ukázky básní přeložené z původních jazyků do češtiny (překlady Dr.Marka) a angličtiny (básně nepřekládám do českého jazyka z důvodu možného posunu významů). Snad čitateli nebude překážkou prokládání textu básnickou tvorbou, ovšem poezie zastává u ‘Iqbāla nezbytnou funkci-most, jak vyjádřit a propojit těžce vysvětlitelné a srozumitelné myšlenky. Často jsou pouze nastíněny a čtenář je tak nucen spíše vycítit, co básník touží sdělit.²⁵

---

²⁵ Jak věcně uvádí Marek: Je obtížné zabývat se rozбором ‘Iqbālovy poezie. Těžkosti působí básnické jazyky – perský a urdský, s jejich vlastními obrazy, symboly, metaforami a dále symboly a významy islámské (tradice i mystika). Evropský čtenář bez informací o islámu, neznalý jeho historie a osobností jen těžko pochopí zmínky a narážky, které se okamžitě vynoří každému alespoň průměrně vzdělanému muslimovi. Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 5. Taktéž píše Gibb: („His poems appear to me to be full of strange contradictions, although his Indian followers have tried to organize them into some sort of system.”) H.A.A.R. Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 60. Rypka : („V otázkách formálních je básník znalý i užívající klasické prosodie; jeho imaginace pak je často až přetížena představami z islámské tradice a světové filosofie. Jako celek je dílo Iqbálovo pozoruhodným odrazem rozkolísaného filosofického tápání v údobí mezi dvěma světovými válkami...”); Jan Rypka (red.). *Dějiny perské a tádžické literatury*. Praha: Československá akademie věd, 1956, 306.

2. 'Iqbālův význam a zařazení do proudu moderní islámské teologie a historie

„Nepochybně nejoriginálnější nová pojetí islámu přinášejí některé snahy filosofů. Žádnému se však zatím nepodařilo vytvořit dostatečně silný myšlenkový proud, který by dal tušit novou cestu islámu, již by masy přijaly bez velkých potíží svědomí...“²⁶ 'Iqbāl vystihuje uvedená slova. Ani on po sobě nezanechal dědice-pokračovatele, alespoň v literárním ohledu.²⁷ Ovšem počet milovníků 'Iqbālovy poezie roste, a muslimů, jenž si všímají odkazu teologického ať se hodnotí jakkoliv, rovněž.²⁸

S jistotou můžeme tvrdit, že 'Iqbāl náleží nepochybně již k moderním myslitelům islámského myšlení,²⁹ specificky v oblasti islámské exegeze – tafsīru, kde zastává volnější interpretaci koránského textu. 'Iqbāl částečně navazuje na svého předchůdce Šaha Walīj'ullāha a jeho odkazem na dobovou determinovanost příjemců autentického slova Božího.³⁰ Můžeme ho charakterizovat rovněž jako islámského liberálního modernistu. Patřil a stále patří k jednomu z nejcitovanějších autorů. V čem se však liší od všech ostatních zdůrazním v průběhu práce.

I dnes se pákistánští politici nezdřáhají použít nejlépe v televizním přenosu některou z 'Iqbālových myšlenek a v denním tisku často můžeme nalézt krátký exkurz do historie a života 'Iqbālova oslavného a hrdého rázu. Ve školách se děti učí básnickově poezii, lidé mají

---

²⁶ Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, 267.

²⁷ Na 'Iqbālovu filozofii navázal např. M.Muhammad Šarīf s dialektickým monádismem. Indopákistánská provincie se vůbec profiluje silně progresivně. Snad díky obecnému odkazu Indie, zažitého sufismu a muslimských reformátorů. Nejčastěji skloňovaným jménem v současné Indii je muslim-prezident Islamic Research Foundation-Dr. Dzākīr Nā'ik („rock star of televangelium“), jehož silně vědecký, otevřený postoj a hluboké znalosti Qur'ānu ovlivňují denně nespočet indických konvertitů na islám. Je zastáncem moderního islámu a seznamuje muslimy s jeho vlastními interpretacemi světových náboženství a věr. Považte, šaháda se pronáší v urdu (!), jak jsem byla svědkem jednoho televizního přenosu. Přesto již zaznamenal konflikt s britskou vládou, která mu odepřela vstup do země, za údajnou slovní podporu terorismu.

²⁸ H.A.A.R.Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 61 n. („Every Indian Muslim, dissatisfied with the state of things-religious, social, or political-could and find in Iqbāl a sympathizer with his troubles and his aspirations and an adviser who bade him seek the way out by self-expression.“)

²⁹ V průběhu práce poukážu na fakt, že ani 'Iqbāl neopustil v některých názorech konzervativní muslimské stanovisko, byť v lecčems byl nesmírně progresivní. Pro 'Iqbāla je typické „sezení na dvou židlich“, střet staré a nové doby a její rozervanost.

³⁰ Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 2003, 42. Ukázkovým příkladem předcházejícího tvrzení je hlavně 'Iqbālův výklad legendy o prvním pádu člověka.

povědomí alespoň o jeho nejznámějších básních a některé byly i zhudebněny.³¹ Záznam recitací básní, též jejich převedení do písni lze vyhledat na některých internetových stránkách věnující se sufismu a hudbě (tradičně v Pákistánu pod pojmem qawālī).

---

³¹ Nemohu si odpustit krátkou poznámku z cesty po Pákistánské islámské republice. Při návštěvě básníkovy muzea v Sijālkōtu se nemůže stát, že by člověk zabloudil. Každý občan města, kterého jsem se dotazovala na cestu, spolehlivě věděl kde se památka nachází a okamžitě mě nasměroval k muzeu. Ovšem je nutno podotknout - musíte se ptát na 'Allāmu Iqbāla. Termín 'Allāma je výrazem pro učenice, člověka vysoce vzdělaného a tím i patřičně uznávaného.

2.1. Historický exkurz

ʾIqbāl je mezi pákistánskými muslimy (nejen jimi) považován a prezentován za **duchovního otce Pákistánu** – „spiritual Godfather of Pakistan“, a díky této domněnce byl Pákistánci i „přivlastněn“. ³² Je logické a pochopitelné, že se tak stalo, vzhledem k následné separaci muslimské menšiny v Indii a ʾIqbālově požadavku muslimského státu. Avšak z osobního pohledu a hodnocení vydávat ʾIqbāla za čistě pákistánského básníka a vůbec ho reprezentovat jako Pákistánce je nesprávné a mystifikující. ʾIqbāl nebyl skutečným občanem Pákistánu (vznikl až po ʾIqbālově úmrtí dne 15. srpna 1947 rozdělením Britské Indie na základě tzv. Mountbattenova plánu podle náboženského klíče na dvě samostatná dominia). ³³ Za nejparadoxnější však považuji fakt, že ʾIqbāl nikdy ani nepoužil termín Pákistán. ³⁴

Zautomatizované řazení ʾIqbāla jako pákistánského autora se rovněž činí jen na základě jazykově-literárního dělení. Vychází z faktu a následného automatického předpokladu, že urduština se stala státním a oficiálním jazykem Pákistánu a ʾIqbāl psal urdsky. Ovšem ʾIqbāl byl indický muslim, hrdý na svou vlast, na svůj Hindustán (viz ke srovnání přeslavná báseň *Náš Hindustán* uvedená v kapitole *Náhled do života Muḥammada ʾIqbāla*).

Zavádějícím a chybným se jeví i popis ʾIqbāla jako indicko-pákistánského politického a náboženského vůdce, tak jak ho uvádí *Lexikon islámu*. ³⁵ Požívejme raději označení indicko-muslimský vůdce. ʾIqbāl navíc zastával myšlenku panislámismu. Ostré rozdělování je tedy nesmyslné a spíše důkazem stále přítomného traumatu a nevraživosti mezi Indií a Pákistánem

---

³² S názorem a postojem k ʾIqbālovi dnešních indických muslimů či názorem reprezentantů indické muslimské inteligence nejsem obeznámena. Ze strany indických intelektuálů-nemuslimů, politiků, historiků, je obecně hodnocení muslimů vesměs negativní, bolestivé. V obou případech (jak stranu indickou, tak pákistánskou) čeká velký úkol postupně zpracovat dávné historické trauma, které si způsobily. Profilace a přivlastňování ʾIqbāla tam či onam (naopak rovněž úplný distanc), je tak opětovně důkazem takového traumatu. Vcelku úspěšně se podrobnějšímu zhodnocení ʾIqbālova požadavku muslimského státu vyhýbá (?) i kniha *Dějiny Indie*, vypracovaná předními českými indology (Kol. autorů. *Dějiny Indie*. Praha: Lidové noviny, 2003).

³³ Jan Marek. *Stručná historie států. Pákistán*. Praha: Libri, 2002, 67. Šajch Haeri napsal: („Pákistán po rozdělení následně usiloval o zavedení islámu jako svého raison d'être, zatímco žil z podpory Západu a byl jím řízen, zejména USA [místním zprostředkovatelem byla Saúdská Arábie]...“); Šajch Fadhlalla Haeri. *Základy islámu. Tradice, historie, vývoj, současnost*. přel. Kateřina Ferenčíková. Olomouc: Votobia 1997, 165.

³⁴ Jan Marek. *Stručná historie států. Pákistán*. Praha: Libri, 2002, 57. („Třebaže jeho název nikdy nevyslovil, oslavuje se jako jeden z jeho zakladatelů, byť se jeho vzniku nedožil.“)

³⁵ Jarmila Drozdíková. *Lexikon islámu*. Bratislava: Kalligram, 2005, 101. Taktéž Hasan Basri Çantay, „Islamic Culture in Turkish Areas“ in: *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Kenneth W. Morgan (edit.). Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 291. („The great Pakistani poet...“)

jak jsem podotkla v předcházejících větách.³⁶

Dnešní Pákistán se kromě uvedených informací, velice liší od představy 'Iqbálovy.³⁷ „Myšlenka založit samostatný stát pro všechny muslimy indického subkontinentu nemá dlouhou historii. Zrodila se na konci dvacátých let 20.století mezi indickými muslimskými studenty, kteří studovali v Londýně, ale tehdy ještě žádného politika nezaujala.“³⁸ 'Iqbāl ji poprvé vyslovil veřejnosti, navíc byly jeho požadavky formulovány velice obecně.³⁹ „V prosinci 1930 byl předsednictvem Muslimské ligy pověřen, aby jako předseda jejího výročního zasedání v Iláhábádu přednesl projev.“⁴⁰ Marek pokračuje: „Iqbāl tehdy nechtěl vytvářet nový samostatný stát, nýbrž viděl muslimskou Indii stále jako nedílnou součást území Britské Indie.“⁴¹ Marek popisuje: „Snažil se pouze vymezit sféry vlivu pro muslimské podnikatele a politiky. Jeho požadavek odděleného území pro muslimy byl jen snahou o to, aby se zaostávající muslimové hospodářsky vyrovnali hinduistům. Měl jim na novém odděleném území přinést tytéž možnosti, jaké měli hinduisté po celé Indii. To vše stačilo k tomu, aby byl Iqbāl považován za duchovního otce Pákistánu.“⁴² Marek neupírá 'Iqbálovi, „že jeho iláhábádské vystoupení nepřímou napomohlo separatistickým sklonům indických muslimů, které nakonec vyústily v rozdělení Britské Indie.“ A to i přesto, že se 'Iqbāl k „myšlence Pákistánu už nikdy veřejně nevrátil.“⁴³ Gibb poeticky shrnuje: „Iqbāl dál podporu svého hlasu a pera pákistánskému projektu...“⁴⁴

---

³⁶ Zbytečná nenávist mezi jmenovanými státy se bohužel ozývá i dnes a jeví se jako velká ironie s ohledem na 'Iqbāla, který pronesl: („Když dostanu příležitost rozvíjet se v rámci indické politiky,...severozápadní indiští muslimové se osvědčí jako nejlepší obránci Indie proti cizí invazi, ať myšlenkové nebo vojenské. Žádám vytvoření pevného státu v nejlepší zájmu Indie a islámu. Pro Indii to znamená bezpečnost a mír, pramenící z vnitřní rovnováhy sil, pro islám příležitost zmobilizovat zákony, výchovu a kulturu a uvést je do užšího souladu jak s duchem původního islámu, tak s duchem moderní doby.“); Jan Marek. *Stručná historie států. Pákistán*. Praha: Libri, 2002, 56 n.

³⁷ Blíže Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003. Vyjádření např. k teokracii, republice aj. formám vlády nalezne čtenář v kapitole Princip změny ve struktuře islámu.

³⁸ Jan Marek. *Stručná historie států. Pákistán*. Praha: Libri, 2002, 56.

³⁹ („Jeho projev měl jen nepatrný ohlas. Muslimská liga, která tehdy hájila zájmy velkostatkářů, muslimských aristokratů a nepočetné skupiny průmyslníků a velkoobchodníků, jeho návrh nepřijala, protože jej považovala za neproveditelný. Ale drobní podnikatelé se na věc dívali jinak.“) *Ibid.*, 57 n. Tito drobní obchodníci pak aktivně prosadili myšlenku Pákistánu, spolu s nimi i Britové, kterým se tehdy zamlouvalo náboženské rozdělení Indie.

⁴⁰ („Náboženský ideál islámu je organicky spjat se společenským řádem, který vytvořil. Politika v národních intencích, jestliže znamená zavržení islámské zásady bratrství, je pro muslimy nepřijatelná. Neváhám prohlásit, že indický muslim bude připraven obětovat všechno za svobodu Indie, bude-li za základ trvalého všeobecného urovnání poměrů považována zásada, že indiští muslimové mají právo na plný a svobodný rozvoj podle své vlastní kultury a tradice.“) cituje ve vlastním překladu Marek dle „Presidential Address to the All-India Muslim League, Allahabad Session, December 1930“ in: Jan Marek. *Stručná historie států. Pákistán*. Praha: Libri, 2002, 56.

⁴¹ *Ibid.*, 56.

⁴² *Ibid.*, 57.

⁴³ *Ibid.*, 58.

⁴⁴ H.A.A.R.Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 60. („...he gave the support of his voice and pen to the Pakistan project.“); Pro doplnění názoru o 'Iqbálovi a jeho postoje k zemi-

3. Náhled do života Muḥammada ʿIqbāla

„Ač soubor literatury o Ikbálovi neustále vzrůstá, je překvapující, jak málo o něm dosud víme a jak skrovná jsou alespoň trochu spolehlivá data o jeho životní dráze. Udivuje nás, že nelze s přesností stanovit ani takové životopisné podrobnosti, jako je datum narození nebo sňatku...“ seznamuje nás Marek o stavu věcí.⁴⁵ Ani z poezie nemůžeme vycházet, protože se v ní prvky osobní a autobiografické neobjevují zas tak často a zřetelně. Proto bych se chtěla zastavit pouze u dvou oblastí ʿIqbālova života-a to vztah k ženám a cesty do zahraničí za vzděláním. Mohou nám leccos napovědět.

---

státu, přidávám krátkou poemu **Land for God-Země pro Boha**. Báseň z angličtiny nepřekládám z důvodu možného posunu významu. („Who lets the seed grow deep down in the Earth? Who raises clouds from the oceans to burst? Who from the West brings this favourable soft air? Who owns the Sun’s light? Who owns this Earth fair? Who fills wheat’s ear with seeds bright like pearl? Who taught the seasons to chase and whirl? This land is not your’s, not your’s, the hamlet lord! Nor mine, not yours, not your parents’, it’s God’s.“); Muhammad Iqbal. *Gabriel’s Wing.Bal-i-Gibril*. přel. Syed Akbar Ali Shah a Anwar Hussain Syed. Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009, 207. Čtenář by si měl všimnout výtky the hamlet lord=landlord.

⁴⁵ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 2.

3.1 Rodina a ženy

„Život je jedinečný jev...“

Muḥammad 'Iqbāl spatřil světlo světa dne 7. listopadu 1877 (islámský kalendář-1294) v městě Sijālškōt.⁴⁶ Toto město leží v dnešní Pákistánské islámské republice v provincii Paňdžáb blízko východních hranic s Indií.⁴⁷ Jeho pradědové patřili mezi kašmírské bráhmany vyznávající hinduismus⁴⁸, ovšem 'Iqbāl byl v kupecké rodině vychováván již jako muslim. To však neznamená, že by se naprosto distancoval od svých náboženských kořenů. Naopak, častokrát na ně hrdě upozornil. 'Iqbāl byl indický muslim, hrdý na svou vlast-na svůj Hindustán, jak ostatně vypráví následující báseň (هندستان همارہا-Hindóstān hamārā-Náš Hindustán). Báseň dokazuje lásku k vlasti, obdivu k pestrosti Indie a především nutnosti tolerance nejen mezi tamějšími obyvateli:

„Je v světě nejkrásnější náš Hindóstán,
sad růžový, jenž všemi slavíky je milován.

Jen tam je pravý domov našich srdcí
a srdce ze všech končin světa letí tam.

Tam, kde vrch nejvyšší až k nebesům se tyčí:

---

⁴⁶ Datum narození je dodnes nejisté, řada publikací uvádí zmatečně rozdílná data. Encyklopedie islámu uvádí rok 1973, pravděpodobnější je však pro její autory rok 1976. *The Encyclopaedia of Islam*, Lewis, B. Ménage, V.L. Pellat, Ch. Schacht, J. (ed.) Vol.3. New edition. Leiden – London: E. J. Brill, 1971, 1057. Doc.Marek se proti oficiálnímu datu vymezil a jeho vysvětlení se jeví zatím nejfundovaněji (toto datum je směrodatné i pro mou diplomovou práci). Marek stanovil klasickým výpočtem dle muslimského kalendáře právě rok 1877 a to díky 'Iqbālově životopisu přiloženém k mnichovské disertační práci během studií v Evropě. Rovněž informace o vykonaných studentských zkouškách přisvědčují pozdějšímu roku. Oficiální 'Iqbālův den v Pákistánu-výročí úmrtí připadá na 21.duben. Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 11 n.

⁴⁷ Mějme na paměti, že zkušenost muslimů v Indii se zásadně liší od muslimů v jiných částech světa.

⁴⁸ Pod pojmem hinduismus rozumím souhrně náboženské a kulturní tradice Indie. Důvody, proč předcházející rodinná generace přitakala k islámu (snad kolem 18.století) jsou mi neznámé. Obecné vysvětlení je možné najít v kometáři Drozdíkové: („Na rozdiel od Indonézie, kde takmer všetko obyvateľstvo prijalo do konce 18.storočia islám, India zostala prevažne hinduistická. Konverzia na islám bola väčšinou dobrovoľná. Na islám prestupovali celé skupiny obyvateľstva. Muslimami sa stávali príslušníci nízkých hiduistických kást, obzvlášť tí, čo sa chceli oslobodiť z ponižujúceho postavenia v hinduistickej spoločnosti. Ku konverzii viedlo aj pôsobenie súfických rádov alebo túžba po vyššom spoločenskom postavení v muslimskom štáte. Obe komunity žili väčšinou v mieri....Britská vláda v Indii prispela svojou politikou k zvýšeniu rivality medzi oboma komunitami.“); Jarmila Drozdíková. *Lexikon islámu*. Bratislava: Kalligram, 2005, 85 n.

vrch-pastýř náš a nebesa stráž našich bran.
Tisíce třeptných řek si hraje v klínu země
a sad růžový i ráj závidí nám.
Zda vzpomenou tvé vody, řeko Gango,
dnů, kdy k Tvým břehům bral se průvod našich karavan?
Vždyť naše víra jenom přátelství chce mezi lidmi všemi
a my jsme Indové a naše vlast je Hindóistán !⁴⁹

Společnost ve které malý Muḥammad vyrůstal, formovala a utvářela výrazně dětskou osobnost. Především otec, obchodník Nūr Muḥammad, který se stal s jeho aristokratickým šarmem, ohromnou zbožností, reprezentující symbol úspěchu, hlavní a dominantní osobou v rodinném prostředí.⁵⁰ Otcovský vzor autority spolu s přísnou benevolencí se vtiskl do duší dětí a 'Iqbāl se ho snažil napodobit. Vzorem otce se stal měřítkem pro 'Iqbālovu vlastní osobnost. Matka mu zemřela, když byl ještě malý, neví se o ní ničeho. Možná i to, ovlivnilo Muḥammadův vztah k ženám. 'Iqbāl se oženil a to celkem třikrát, avšak o vztazích ke třem manželkám, dvěma synům a dceři není také nic známo.⁵¹ Víme jen, že 'Iqbāl, vychovaný v patriarchální společnosti dodržoval klasický pardový zvyk, který je dodnes stále podporován a zachováván.⁵² Jeho vztah k ženám a k postavení ženy ve společnosti potvrzuje ustrnutí v době minulé. Hodnotit však tuto skutečnost může být ošidné.

Gibb s odvoláním na Smithe, který v 'Iqbālovi neviděl v tomto ohledu výjimku, ač byl 'Iqbāl inteligentní a liberální muslim, celý život se stavěl proti emancipaci žen: „Nikdy nerozuměl a ustavičně bojoval proti těm, kteří se domnívali, že i ženy by měly mít podíl v báječném novém světě. Představoval si evropskou ženu bez srdce, nenávidějící mateřství, lásku a život; chtěl udržet ženu [čistou a v podrobení se].“⁵³ Komentář dále pokračuje ve vyjmenování ctností, které by ideální žena měla mít, ostatně 'Iqbāl napsal i několik poem

⁴⁹ Překlad doc.Marka; Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce.* Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 34.

⁵⁰ Iqbal Singh. *The Ardent Pilgrim. An Introduction to The Life and Work of Mohammed Iqbal.* Bombay-Calcutta-Madras: Orient Longmans ltd., 1951, 9 n. („The dominant figure was ...”)

⁵¹ Syn Ġāwīd editoval postupně básně svého otce a kontroloval či se vyjadřoval k jejich překladům.

⁵² Pro náležité pochopení pozice ženy v muslimské a indické komunitě je vhodné pročíst kvalitní studii Dagmar Markové, seznamující nás se vztahem k ženám a o rozdílech v obou komunitách. Termín parda (پردہ) označuje závoj, zácionu, tedy něco zahalujícího tvář a tělo ženy. Postupně se jím rozumí systém, který přísně odděluje (až vězní) ženu (matku, dceru, snachu) od okolí. Tradiční a populární výklad, podporující pardový zvyk spočívá na argumentu ochrany ženy (její ctnosti, manželské a rodinné) a důvodech náboženských. Fenomén pardy je znám i u Indů, není tedy čistě výsadou muslimů. Dagmar Marková, „Women in Hindu and Muslim Communities“ in: *Islam in Contact with Rival Civilization. Four Views of the Challenge and Response.* Jaroslav Krejčí (edit.), 1.vyd., Praha: Filosofie, 63-89. Též Iqbal Singh. *The Ardent Pilgrim. An Introduction to The Life and Work of Mohammed Iqbal.* Bombay-Calcutta-Madras: Orient Longmans ltd., 1951, 8 n.

⁵³ H.A.A.R Gibb. *Modern Trends in Islam.* Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 103.

oslavující dokonalou muslimskou ženu. Avšak právě v jedné z těchto poem se objevuje věta:
„Jsem též zarmoucen útlakem žen, ale tato věc je složitá, nenacházím žádné možné řešení.“⁵⁴

Přehodnotil snad 'Iqbāl své stanovisko?

---

⁵⁴ *Ibid.*, 103. („I too at the oppression of women am most sorrowful; But the problem is intricate, no solution do I find possible.“)

3.2 Čas studií

ʾIqbālovi bylo umožněno náležité studium nejprve v muslimské věrouce, a klasickému vzdělání doma, následně i v zahraničí. Byl to pilný, snaživý žák. Prvním z významných osobností, kteří rozeznaly ʾIqbālův talent a inteligenci byl učitel Moulvi Mir Hassan.⁵⁵ Seznámil Muḥammada s arabskou, perskou a urdskou poezií. V době adolescence začal poprvé psát básně a prošel kritikou několika významných osobností, jejichž chvála a posudky posílila ʾIqbālovo sebevědomí a imaginativní sílu.⁵⁶ Postupem času se začlenil do literárních kruhů, stal se častým a důvěrně známým na sympoziích poezie.⁵⁷ Předtím však, než se podíváme na podstatnější ʾIqbālovy studentské dny v Lāhōru, je třeba se krátce zastavit a popsat situaci Indů (muslimů a hinduistů⁵⁸) po porážce r.1857.

„V první polovině 19.stol. probíhá v oblasti kulturní a politické vývoj, který znamenal další krok vpřed v utváření nové indické společnosti. Bylo to střetnutí Indie se Západem v oblasti myšlenkové, kulturní a vůbec ve způsobu života. Jako každé střetnutí, i tento zápas byl často hodně bolestný a přinesl mnohé rozčarování a rozhořčení, ale zrodilo se z něho též mnoho dobrého.“⁵⁹ Jenže i lepší stránka okupace byla ukázána. „Mezi určitými, arci tenkými vrstvami Indů se objevily a rostly požadavky výchovy západního typu, a r. 1816 byla založena v Kalkatě Hindská kolej. Ovšem se znalostí angličtiny, západní literatury a myšlení pronikaly rychleji také nové zásady a koncepce, jež se realizovaly v hospodářském životě země už předtím: koncepce soukromého vlastnictví pozemkového, velkostatkářský systém a zásady peněžního hospodářství.“⁶⁰ Všechny tyto přeměny postupně zakoušela celá Indie. Odtud vycházejí první skupiny „anglicky vychovaných Indů“, kteří se dále profilují jako nacionalisté, reformátoři, buditelé moderního typu.“⁶¹

Následkem nepěkného zacházení Britů s obyvateli Indie (nerespektování náboženských

---

⁵⁵ Ponechávám původní anglickou transkripci.

⁵⁶ Iqbal Singh. *The ardent Pilgrim. An Introduction to The Life and Work of Mohammed Iqbal*. Bombay-Calcutta-Madras: Orient Longmans ltd., 1951, 11 n.

⁵⁷ Blíže k ʾIqbālově poezii viz Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 6.

⁵⁸ Hinduisty rozumím všechny ne-muslimy (tedy zástupce tradičních indických náboženství, sikhy, aj.)

⁵⁹ Ivo Fišer, Kamil Zvelebil. *Země posvátných řek*. Praha: Mladá fronta, 1959, 237.

⁶⁰ *Ibid.*, 237.

⁶¹ *Ibid.*, 238. Zatímco tito studenti (domácí i zahraniční) usilovali o získání univerzitních titulů, pracovních zkušeností a vůbec přehledu o způsobu života, dostávali se do styku se západním myšlením, idejemi a politickými směry všeho druhu-demokracie, nacionalismu, socialismu... Není divu, že po návratu do svých rodných končin okamžitě rozeznali nespravedlnost koloniálního systému, který umožňoval Evropě využívat bohatství okupovaných zemí. Bereme-li v potaz evropskou víru v rovnost a svobodu a její faktické uplatňování, kolonialismus vzal za své po právu.

zvyků a tradic a mnoha jiných faktorů) vypuklo povstání. Skončilo neúspěšně. „Muslimové vzhlíželi s nadějemi k troskám mughalského panství, hinduisté snili spíše o obnovení moci Maráthů. Proti Britům je spojovala společná nenávisť.“⁶²

Porážka sice mění situaci, ale ne tak zásadně.⁶³ Mezi muslimy a hinduisty byl vždy přítomen jakýsi antagonismus, ale ten se znovu rozšířil a upevnil po porážce. Navíc byl účelově vyživován samotnými Brity, kteří upřednostňovali Indý a podezřívali muslimy z možné konspirace (potencionálnímu obnovení vlády). Nepřátelství postupně vrcholí rozdělením státu na dva samostatné celky. Během rané britské doby, muslimové Indie trpěli strašným nedostatkem v ekonomii, vzdělání a politice, tedy celkovým úpadkem, důsledkem upadnutí vlády, pasivitou k novému panovníkovi-Anglii, která se sebevědomě zmocnila země. Muslimové se uzavřeli se, utíkali zpět ke své tradici. Hindové se k nové situaci postavili jinak, přemýšleli realističtěji. Chtěli využít možnosti, které jim Anglie nabízela, proto založení koleje v Kalkatě. K podobné reakci dochází i u muslimů, ale opožděně v alígharském hnutí⁶⁴.

V době, kdy Západ zažíval obrovský rozmach technologie a vědy, nezbylo indické inteligenci (celkově orientálnímu světu) nad takovým pokrokem nic jiného než úžas a obdiv. Ti, kteří si mohli dovolit díky silné finanční situaci podpořit studium svých dětí i v zahraničí, tak učinili. Synové zámožných rodin byli posíláni na studia do ciziny, aby se tak seznámili se způsobem života, mravy a dalšími oblastmi západního stylu života. Všechny velké postavy prošly evropskou školou a výjimkou nebyl ani 'Iqbāl. Tehdy ještě netušil, jak významnou roli prokáže svému národu. Bernard Lewis píše: „Některá povstalecká hnutí namířená proti západní vládě byla inspirována náboženstvím a bojovala ve jménu islámu. Avšak tehdejší nejúčinnější hnutí-ty, které skutečně dosáhly politické nezávislosti-vedly pozápádnění

---

⁶² *Ibid.*, 243.

⁶³ Mazheruddin Siddiqi, „Muslim Culture in Pakistan and India“ in: *Islam The Straight path. Islam interpreted by muslims*. Kenneth W. Morgan. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 315 n. („Throughout the early British period, the Muslims of India suffered a terrible economic, educational, and political loss, as they were suspect in the eyes of their new rulers and much too conscious of their erstwhile political, intellectual, and cultural superiority to be able to accept their new position. While the Muslims lost in the economic, political, and educational spheres, the Hindus made corresponding gains all arend due to their realistic acceptance of the new order and their freedom from a false sense of pride. The British also favored the Hindus at the expense of the Muslims. A new era of muslim cooperation with the British was inaugurated by Sir Sayyid Ahmad Khan the founder of Aligarh Muslim university. Muslims began to turn increasingly toward Western education and the acceptance of Western ideas.“)

⁶⁴ Alígharské reformní hnutí, jako reakce na zaostávání muslimů proti ekonomicky silnějším a vzdělanějším Hinduistům, si kladlo za cíl formou osvěty a vzděláváním obrodit muslimský lid, tímto dopomoci dosáhnout přijatelného stavu živobytí, jako měli Indové. Sajjíd 'Aḥmad Chān (1817-1898), založil muslimskou anglickou východní kolej v Alígharu. Spojil světskou výuku s náboženskou, spolu se západními způsoby výchovy. Sheila McDonough, „The Muslims of South Asia“ in: *Muslim Perceptions of Other Religion. A Historical Survey*. Jacques Waardenburg (ed.). New York-Oxford: Oxford University Press, 1999, 251. („Muhammad Ali explain in this way how difficult it was to get Muslims to move out of their depressed condition and to become actively involved with the new intellectual challenges the British had brought with them...Syaid Ahmed Khan, was responsible for saving the Muslim from sinking into a condition of despair and paralysis.“)

intelektuálové, kteří v boji se Západem používali jeho vlastní intelektuální zbraně. Protizápadní boj byl někdy veden i se západní pomocí a podporou; v rozvoji tureckého, arabského, indického a dalších nacionalismů hráli roli západní sympatizanti významnou a mnohdy opomíjenou roli.“⁶⁵

Po ukončení nižšího stupně vzdělání, nastupuje na kolej Paňdžábské univerzity v Láhōru (18-letý). Zde poprvé potkává indický nacionalismus. 'Iqbāl zaujal místo v jeho početných řadách, vlastenecká myšlenka ho učarovala, i když časem vyžrála idea, která byla proti. Jako typickým příkladem vlastenecké poezie můžeme uvést poemu **Himaláj** (původně ji nechtěl ani zveřejnit). Po té, co ho přátelé přesvědčí, postupně vycházejí i další básně. Začíná doba opravdové poezie.

Během studia, následně i vlastní výuky 'Iqbāl tvoří, načež se potkává s Arnoldem (učitel, zároveň starší přítel) a na jeho radu odjíždí roku 1905 do Anglie prohloubit své vzdělání. Smysluplné to bylo především po finanční stránce, neboť taková cesta a pobyt v cizině (od 1905 do 1908) otevíral dveře k lépe placené práci. 'Iqbāl přijíždí do již poviktoriánské Anglie, která se zmítá Darwinovou teorií, pozitivismem Spensera a filozofií Huxleyho. Propuká též nový zájem o Hegela s reprezentanty jako Green, Bradley, Bosanquet a J.M.E.McTaggart. V Cambridge se seznamuje s filozofií pod vedením Hegeliána McTaggarta a Warda, také studuje právo. Další jméno, které ho inspiruje je James Ward (agnosticismus a naturalismus). Poté Anglii odjíždí do Heidelbergu, prohlubuje studium německých filozofů (německý jazyk se naučil během krátké doby, vykonal i zkoušku). 'Iqbāl své západní studium ukončuje a od roku 1908 žije opět v Láhōru, vyučuje filozofií a rovněž se soustředí na svou právní praxi. Mentální krize, jak se o ní zmiňuje Encyklopedie islámu, kterou zažil po svém návratu z Evropy, vyvolala v 'Iqbālovi silný zájem o dosavadní život muslimů.⁶⁶

---

⁶⁵ Bernard Lewis. *Kde se stala chyba .Vliv Západu na Střední východ a jeho následná odpověď*. Praha: Volvox Globator, 2003, 74.

⁶⁶ *The Encyclopaedia of Islam*. B.Lewis, V.L.Ménage, Ch.Pellat, J.Schacht. Volume III. Leiden-London: E. J.Brill, 1971, 1057.

3.3 Obrat k perskému jazyku, perský přínos a odkaz

Až do evropské návštěvy psal 'Iqbāl z větší části v urdštině, kterou beze všeho jako svůj rodný jazyk miloval. V Londýně však nastal obrat, 'Iqbāl začal používat perštinu jako „médium pro své poetické výrazy.“⁶⁷ Jaké je to překvapení, když v jedné ze svých předchozích poem píše o perfektnosti urdského jazyka a momentu, kdy by mu chtěl zasvětit život. Náhlá změna byla způsobena účastí na oslavě, kde se ho někdo otázal, zda-li pak někdy zkusil básnit i v jazyce perském. 'Iqbāl po návratu do svého podnájmu ještě též noci zkomponoval dvě básně v perštině.⁶⁸

Důvody proč nakonec 'Iqbāl preferoval perský jazyk před rodnou urdštinou komentuje Singh následovně: „Je to jazyk bohatý v asociacích, sladký a delikátní do té míry, že vyhrál titul Francouzština Blízkého východu.“⁶⁹ Tento argument bude zajisté pravdivý, ale dovolím si tvrdit, že existuje jiné tvrzení podporující volbu perského jazyka-spojení perštiny s mystikou.

Perština a vůbec celý perský živel měl především úlohu a zastání u básníků, hudebníků, malířů a nositelů kulturního života, u koho však především-súfistů.⁷⁰ 'Iqbāl tuto roli beze všech pochyb naplňuje, nejen užitím perského jazyka a symbolů.

Ač 'Iqbāl v průběhu svého intelektuálního zrání dospěl ke kritice súfismu⁷¹ (jeho negativním jevům), jsem přesvědčena, že byl a též zůstal v skrytu srdce mystikem (súfím). Takové tvrzení podporuje hlavně fakt, že vyzdvihoval náboženskou (mystickou) zkušenost a kladl ji na stejnou úroveň jako jiné zkušenosti na poli lidského poznání. Cafer S.Yaran napsal: „Pro typického súfího, osobní náboženská zkušenost není, např. jedním ze sekundárních a

---

⁶⁷ Iqbal Singh. *The Ardent Pilgrim. An Introduction to The Life and Work of Mohammed Iqbal*. Bombay-Calcutta-Madras: Orient Longmans ltd., 1951, 41 n. („But now in London he for the first time turned to Persian as a medium of poetic expression...”)

⁶⁸ *Ibid.*, 42 n. („At a party Iqbal was asked by somebody whether...“). Urdština navíc byla nováčkem ve světě jazyků, perštině se obecně rozumělo více.

⁶⁹ *Ibid.*, 42 n. („It is language rich in associations, sweet and delicate to a degree that has won for it the title of [French of the Middle East].“)

⁷⁰ („Vždyť vážná díla se psala buď persky, nebo sanskrtem. Povinností každého vzdělance bylo znát aspoň jeden z těch dvou jazyků....“) dodávají Fišer a Zvelebil; Ivo Fišer, Kamil Zvelebil. *Země posvátných řek*. Praha: Mladá fronta, 1959, 238. Rypka charakterizuje 'Iqbálovu perštinu následovně: („...perštinu ovládal jako většina vzdělaných indických muslimů té doby-nesené plamennými idejemi panislamismu a snahami o obrodu náboženství nově formulovaným pojetí boha, jež učinil niterným, nikoli nadsmyslným [Smith], a návratem k čínorodému životu.“); Jan Rypka (edit.). *Dějiny perské a tádzické literatury*. Praha: Československá akademie věd, 1963, 306.

⁷¹ Termín súfismus a súfí používám ve shodě s knihou Luboše Kropáčka. *Súfismus. Dějiny islámské mystiky*. Praha: Vyšehrad, 2008. 15 n.

podporujících motivů víry, ale právě tím nejsilnějším, přímým, důvěryhodným a žádoucím důvodem pro ni.⁷² V pozdějších částech diplomové práce poukážu na 'Iqbālův pokus rehabilitovat súfismus (respektive náboženskou zkušenost) a integrovat ho do klasického islámu. Niterné meditace a osobní vztah k Bohu člověka mohou jedině ušlechťovat, když se překoná návykové opájení Bohem a snaha utíkat ze světa.

Inklinace k perštině je spojení s mystikou a 'Iqbālovi jedině perský jazyk umožnil se svými metaforami i tradicí vyjadřování, zformulovat ty nejhlubší pocity a myšlenky. Nejeminentnější dílo islámské mystiky-Rūmīho je psáno v perštině. 'Iqbālovi byl za vzor a nespočetněkrát se odvolává na Rūmīho slova.⁷³ Není to však překvapením, vždyť kvůli vlivu Persie, islámská duchovní tradice vyvinula na indickém subkontinentě svérázné a originální odnože súfismu a ṭarīq, jež byly upřednostňovány před oficiálními znalci práva a teologie.⁷⁴

---

⁷² Cafer S. Yaran. *Islamic thought on the Existence of God. With Contributions from Contemporary Western Philosophy of Religion*, USA: The Council for Research in Values and Philosophy 2003, 21. („For a typical sufi, personal religious experience is not, for example, one of the secondary and supportive grounds of faith, but the most strong, direct, reliable and desirable ground of it.“)

⁷³ Annemarie Schimmel, „Indo-Muslim Spirituality and Literature“ in: *Islamic Spirituality. Manifestations*. Seyyed Hossein Nasr (ed.). Volume 20. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997. 368.

(„There was, however, one figure to whom all Muslims in India were indebted and whose verse largely shaped Indo-Muslim poetical and mystical thought. That was Mawlānā Rūmī. His *Mathnawī* was recited by the Brahmins in Bengal in the ninth/fifteenth century and influenced Shah 'Abd al-Laṭīf in Sind, who modeled his *Risālō* after it...It was Rūmī who appeared in the present century as the spiritual guide of that Muslim thinker and poet who expressed the hopes, sorrows, and problems of the Indian Muslims most eloquently, namely, Muhammad Iqbal, in whose work the different aspect of Indian Islam seem to find once more a thought-provoking, poetical and philosophical expression.“)

⁷⁴ Mazheruddin Siddiqi, „Muslim Culture in Pakistan and India“ in: *Islam the straight path. Islam interpreted by muslims*. Kenneth W. Morgan. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 300. („The Sufis generally were favoured over the ulama because they kept aloof from politics, while the religious scholars sometimes could set limits to the authority of the rules. Most of the kings of Delhi were ardent devotees of the Sufis.“)

3.3. Vliv některých evropských filozofů na 'Iqbāla aneb cizí prvky obrody

Kromě vnitřního-domácího zdroje obrody, jímž byl obecně Qur'ān a tradice, lze rozlišit v moderním islámu i vnější prvky, které vstřebali muslimští studenti a intelektuálové a tak zasáhly do vývoje islámu. Kropáček uvádí: „Určující vliv nárazu evropské, technicky vyspělejší civilizace je na počátku procesu i v řadě dalších, konfrontačních fází zcela nesporný...“⁷⁵ Ani 'Iqbāl západnímu působení neušel, jak jsme konstatovali výše. Když na čas odjel do Německa, studoval na univerzitě v Mnichově, účastnil se přednášek v Heidelbergu. Setkal se tak přímo a intimně s německou filozofií a literaturou (Kant, Goethe, Schopenhauer, Schiller a mnoho jiných). V roce 1907 napíše disertaci *The Development of Metaphysics in Persia*, která už tehdy svědčí o 'Iqbálových sklonech k idealismu a k idealistické životní filozofii, která se zakládá na vnitřní zkušenosti jedince. Wiliam James (1842-1910) jednou prohlásil, že „idealismus si vybírá člověka emocionálního typu.“ Zajisté bychom se s tvrzením v případě 'Iqbāla nerozešli, ostatně tomu dostojíme v průběhu práce.

Jedním z nejvýznamnějších autorů pro mladého 'Iqbāla byl **Fridrich Nietzsche (1844-1900)**, syn pastora, kterého výchova mezi ženami učinila přecitlivělým. Předal Iqbālovi především, kromě svých myšlenek, potřebné vlastnosti jako intelektuální průbojnost a sebevědomí.⁷⁶

V Nietzsche se střetává přírodověda, darwinismus, materialismus, socialismus, které tehdy dráždili mysl mladé generace literátů. Avšak jak následovně pojednává Rádl: „V nových ideálech bylo příliš mnoho fanatismu, negace, pouhé chuti dráždit šosáky, příliš mnoho „nadšení“ a silných slov. Tato papírová bojovnost se naočkovala na pesimismus Schopenhauerův. Bylo to dekadentní hnutí, jehož hrdinou a obětí se Nietzsche stal.“⁷⁷ „Dvě touhy zápasily v Nietzsche: věřil v energii, činnost, bojování ve svaly; ale byl dědicem mystiky, panteismu, prožívání skutečnosti, intelektualismu;“⁷⁸...charakterizuje Nietzscheho

⁷⁵ Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. 3. vyd., Praha: Vyšehrad, 2003, 258.

⁷⁶ Sheila McDonough, „The Muslims of South Asia“ in: Jacques Waardenburg (edit.). *Muslim Perceptions of Other Religions. A Historical Survey*. New York-Oxford: Oxford University Press, 1999, 258. („...he was greatly fascinated by that German thiker's attack on the hypocrisies and spiritual mutialtions of pietistic Lutheranism. Iqbal rand Nietzsche very highly as a prophetic critic of the modern West, but he felt that Muslims as critics could go even further and affirm ideals which could transcend the dilemmas perceived by Nietzsche and other Western cultural critics.“)

⁷⁷ Emanuel Rádl. *Dějiny filosofie II. Novověk*. Praha: Votobia, 1999, 527.

⁷⁸ *Ibid.*, 527.

Rádl. Filozofie Nietzscheho byla krajně romantická, spoléhala se na Orient, despotii, aforistické myšlení. Došel k ní přes kritiku řecké filozofie, z jejíhož prvku dionýsovského povstane nová kultura Nadčlověka-uskutečněná Schopenhauerova vůle.

„Nietzsche se od devadesátých let stal módním filosofem; jeho romantický způsob myšlení a vyjadřování ovládl německou literaturu až do světové války; také v Rusku měl vliv; všude podporoval literární pojetí filosofie, odloučené od praktického života. Ve Francii a zemích anglosaských byl vliv Nietzscheho slabý.“⁷⁹

ʿIqbāl vždy hodnotil cizí prvky z pohledu muslima, tedy náboženského. I Nietzscheho „protřásl“, souvislost viděl přes psychologii náboženství. ʿIqbāl pokládá Fridricha za psychopata s nadprůměrným rozumovým nadáním, ovšem vlastního klíč k psychologické metodě a technice, díky kterým může psychologie objevit svůj skutečný význam náboženství pro život lidstva. Podobně i ʿIqbālova reakce na psychologický popis proroka (ze strany západních teorií): „Muhammad byl údajně psychopat. Nu, je-li psychopat schopen dát nový směr lidským dějinám, pak je v nejvyšším psychologickém zájmu probádat takovou původní zkušenost, jež z otroků udělala vůdce, a ovlivnila chování a dráhu celých lidských rodů.“⁸⁰ Zamrazí po zádech, zamyslí-li se, jak pravdivě charakterizoval ʿIqbāl filozofa, když bylo myslitelovo dílo zneužito před a během druhé světové války jako pseudonáboženství Árijců-Nadčlověků. ʿIqbāl Nietzscheho popsal následujícími slovy: „V moderní Evropě měl k takovému činu vrozené nadání Nietzsche, jehož život a činnost představují-alespoň pro nás lidi z Východu-mimořádně zajímavý problém náboženské psychologie. Jeho duševní vývoj není v dějinách východního sufismu bez obdoby. Nelze popřít, že se mu skutečně dostalo „imperativního“ zjevení Božského v člověku. Toto zjevení označuji jako „imperativní“, protože mu zřejmě dalo jakýsi prorocký způsob myšlení, jehož účelem je proměňovat zjevení na trvalou životní zkušenost. Přesto Nietzsche selhal; selhal převážně kvůli svým intelektuálním předchůdcům-např. Schopenhauerovi, Darwinovi a Langemu, jejichž vlivem se stal slepým ke skutečnému významu svého vidění.“

Také ʿIqbāl přejal myšlenku nadčlověka (Übermensch/superman), a patřičně za ní sklídl kritiku, leč nezůstává doslovně u původní Nietzscheho představy. Nietzscheho nadčlověku vytýká nedostatek morálních a duchovních hranic, ʿIqbāl nemůže překročit meze náboženství pokud běží o etiku.⁸¹ V souvislosti s tím ʿallāma odmítá i v průběhu svého intelektuálního

⁷⁹ Emanuel Rádl. *Dějiny filosofie II. Novověk*. Praha: Votobia, 1999, 532.

⁸⁰ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 161.

⁸¹ Srovnejte však s básní **Europe**: („Jews the usurers mean 've been lying in wait; The tiger's strength is nil Against their vile traits. it is about to fall Like the ripe fruit; Let us see in whose Lap Europe falls at last.“);

zraní nacionalismus a nacionální stát, s kterým má Evropa nezáviděníhodnou zkušenost.⁸² 'Iqbāl se „přihříval“ na myšlenku muže činu-silného, bojovného individua, který neutíká před rozvojem sama sebe. Jak protikladné, ale doplňující vůči pasivitě neúspěšných muslimů v Indii.

Jiným autorem silně inspirujícím 'Iqbāla byl **Henry Bergson** (1859-1941), hvězda na obloze francouzské filozofie. 'Iqbāl překonává Nietzscheův pesimismus vitalismem Bergsonovým, avšak ani Bergson se neubrání kritickému přezkoumání ze strany 'allāmy a to kvůli antiintelektualismu Bergsonově (přespřílišná diskreditace rozumu).⁸³ Intelekt dle Bergsona klame už svojí podstatou-je vědecký=materialistický a pracuje s předměty v čase a prostoru. Hmota je základním jeho ponětím. Bergson kladl požadavek, „jest třeba překonat rozum a vědu, abychom se dostali k pravé podstatě života.“⁸⁴ 'Iqbāl v opozici, vědu ani rozum neodvrhne. Bergsonova filozofie života však hájila náboženství, též idealismus, tím šla 'Iqbālovi na ruku.

Bergson, známý moderním filozofickým učením o čase, rozlišuje objektivní-prostorovou časovost (sféra hmotných předmětů s principem přemístování částic v prostoru) a vnitřní časovost-tzv.trvání (durée)-jež chápe jako kontinuitu vědomí (sféra bezprostředních dat vědomí). Rovněž teorie vývoje tvořivého vyvolala Bergsonovy neobyčejnou proslulost. „Skutečný vývoj však není sérií stavů (poznámka autorky-tj. vymezení proti teorii H.Spencera aj.), nýbrž dynamikou stálých změn, jest tlakem kupředu. Život je tvořením; v každém okamžiku život tvoří sám ze sebe něco nového, nebývalého, nepředvídatelného; tak vznikaly nové formy a způsoby života organického; věda nám tento fakt zastírá, líčíc nám změny ve světě jako pouhé mechanické představování neproměnných prvků v čase a prostoru. „Živá bytost je tedy v podstatě ústředím akce; obsahuje sumu nepředvídatelností, které vstupují do světa“; v tom záleží tvůrčí vývoj.⁸⁵

Skutečný život a Absolutno, kterým se filozofie zabývá, nemůže být poznáno rozumem a vědou (intellektem krácejícím výhradně po povrchu), ale vycítěno intuicí, zvláštním

---

Muhammad Iqbal. *Gabriel's Wing. Bal-i Gibril*. přel. Syed Akbar Ali Shah a Anwar Hussain Syed. 3.vyd. Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009, 295.

⁸² Nacionalismus se neslučuje s islámem. Myšlenka panislamismu byla 'Iqbālovi zásadní. Muhammad Iqbāl . *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 134. Další báseň (část) potvrzuje 'Iqbālovy sklony k panislamismu: („Zda Turci, Afghánci či Tataři jsme-kdo se stará? Nás zrodil tentýž luh a tentýž sad, toť pravda stará. Je hříchem rozlišovat barvu nebo vůni; my děti jediného nového jsme jara.“) Muhammad Iqbāl. *Poselství z Východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 8.

⁸³ Tento „mystický filozof“ údajně podlehl víře v instinkty pod vlivem německé romantiky a zapomněl na ideály osvícenské-rozum.⁸³ Emanuel Rádl. *Dějiny filosofie II. Novověk*. Praha: Votobia, 1999, 558.

⁸⁴ *Ibid.*, 555.

⁸⁵ *Ibid.*, 554.

mystickým citem, podobným instinktu. Ta pronikne do nitra a podstaty věci (dochází k absolutnímu splynutí) a tzv. životnímu vzmachu (élan vital) a adekvátně je postihne (logické kategorie to nedokáží). O intuici Bergson často píše jako o poznání stejně širokým jako život, vlastní dar celistvosti. Intuicí nazve druhem intelektuální sympatie. Není pochyby o tom, že se 'Iqbāl inspiroval hlavně tou částí Bergsonovy filozofie, hledající neintelektuální způsob proniknutí k podstatě bytí, a rovněž ztotožněním teoretického myšlení s metafyzickou metodou. Bergsonovy myšlenky jsou často citovány v pracích Dr.'Iqbāla, byť leckdy přetvořeny pro islám, ale všichni autoři, které 'Iqbāl pročetl a poznal prošli kritikou z pohledu islámu. Nemusím snad podrobněji uvádět, že v podobných kláních většinou vítězí zástupce náboženství, zde Orientu.

4. Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu – vybraná výšeč témata

Všechny evropský intelektuální odkaz, který 'Iqbāl při svém pobytu načerpal, se promíchal a vyústil spolu s domácí tradicí v konkrétní formu a požadavek-dílo, které si vymáhá i dnes naši pozornost.⁸⁶ Je výsledkem střetu reality, pohledu na Východ a Západ, krize, kterou musel zákonitě projít po návratu ze studií domů. Dochází k obratu směrem k vlastní islámské tradici hledáním prvotního-čistého islámu a sebevědomým uvedením svých souvěrců na novou cestu.

„Optimistický, současně racionální a vitalistický pokus“⁸⁷ 'Iqbālův, sloučit, respektive sladit filozofii a náboženství měl během 30.let kladný ohlas. Jeho záměr byl takový, přijít s vědeckou podobou náboženského poznání a tímto znovu vystavět islámskou filozofii náboženství, a to s náležitou úctou k filosofickým tradicím islámu i s ohledem na nedávný pokrok v různých oblastech lidského poznání.⁸⁸ 'Iqbāl ve svém tafsīru ukazuje na některé moderní vědecké poznatky a snaží se je zharmonizovat s Qur'ānem. Není to však pokus násilný. Arci se nám může 'Iqbāl zdát svérázným, až příliš horlivým v probírání filozofických směrů a názorů⁸⁹, hodnotíme jeho počín jako osobitý.

'Iqbāl zásadně netrval na pozici, že pouze on našel skutečný a ryzí smysl koránského poselství. Pokusil se ukázat muslimům to, co měli neustále před očima, ale nebyli schopni spatřit. Nenárokoval si absolutní pravdu či platnost, věděl, že i on může být překonán.⁹⁰ V rámci mezináboženských, teologických i jiných dialogů bychom takový nadhled a postoj rádi jistě uvítali u všech zúčastněných stran častěji.

---

⁸⁶ Dílo je kompilátem přednášek o obrodě islámu, původně pronesených na indických univerzitách v Madrásu, Haidarábádu a Alígharu na žádost Madraské muslimské asociace. Seznamuje nás s významnými postavami islámského myšlení a jejich odkazem-ať již pozitivním či s těmi, které měli spíše destruktivní charakter a brzdili vývoj muslimů. Kniha se čte velice živě, 'Iqbāl nenechá svého čtenáře odpočívat a uvádí ho do nejrůznějších oblastí a zákoutí lidského intelektu-„hlubokými vodami“ použijeme-li slova Gibba.H.A.A.R.Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, předmluva-x. („Almost all the books written in English or French by Muslim writers, on the other hand, turn out to be apologetic works, composed with the object of defending Islam and demonstrating its conformity with what their writers believe to be present-day thought. The outstanding exception, who in his six lectures on The Reconstruction of Religious Thought in Islam faces outright the question of reformulating the basic ideas of Muslim Theology.“)

⁸⁷ Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad 2003, 268.

⁸⁸ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Iqbal Academy Pakistan, 2003, 3.

⁸⁹ Poznámka autorky: Metaforicky řečeno, 'Iqbāl místy působí až stylem fanouška houbaření. Nezáleží na tom co najdete, doma se přeci udělá důkladná probírka a očištění, abychom se z některých hub neotrávili. Hlavně mít plný košík co nejvíce čerstvých hub. Záběr 'Iqbálovy náruče je tedy ohromný.

⁹⁰ *Ibid.*, 4. („Je však třeba mít na paměti, že filosofické myšlení nemůže mít nikdy konečnou platnost. S postupujícím poznáním a otevíráním nových cest myšlení se myslitelným stávají i jiné názory, snad i rozumnější než ty, vyložené v těchto přednáškách.“)

4.1 Poznání a náboženská zkušenost

Rekonstrukce náboženského myšlení odráží klasický konflikt víry a rozumu. 'Allāma ospravedlňuje samotný pojem víry.⁹¹ 'Iqbāl se snaží víru postavit hodnotově na stejnou zkušenost jako rozum, dokonce výše. „A víra, stejně jako pták, si hledá svou cestu mimo všechny stezky, nestřežena rozumem, jenž slovy velkého islámského mystického básníka, [jen přepadá živoucí srdce člověka a olupuje je o neviditelné bohatství života, jež leží uvnitř]...“⁹² Víru chápe jako něco více než výlučný cit, neodvrhuje však rozum, ba naopak „potřeba rozumového založení základních principů je pro náboženství-vzhledem k jeho úloze-dokonce vyšší než pro vědecká dogmata.“⁹³

'Iqbāl pro své stanovisko užívá termínu **racionální metafyzika**, neboť racionalizace víry zásadně nemusí připouštět nadřazenost filozofie nad náboženstvím.⁹⁴ Náboženství hraje hlavní úlohu, vždyť je v procesu syntézy ohniskem.⁹⁵ 'Iqbāl inspirován Bergsonem (a jeho mytickým myšlením), vkládá do hry pojem intuice (vyšší druh rozumu), která chápe realitu v její celistvosti, nahlíží věčné a přináší okamžitou radost z celku reality. Nestojí v kontrapozici vůči myšlení. Obě funkce mají stejný základ/zdroj.

Klade si zásadní otázku, proč by nemohla **být náboženská (mystická) zkušenost rovna ve všech směrech zkušenosti vědecké (racionální, filozofické) a neměla mít podobně stejnou váhu v procesu poznávání.**⁹⁶ I když se taková zkušenost liší od stavu běžného rozumového vědomí, nemusí se s ním nutně rozcházet. Pokládejme ji tedy za vážný fakt, má zde své oprávněné místo.⁹⁷ „Zjevená i mystická literatura lidstva přináší hojnost důkazů toho, že

---

⁹¹ Samozřejmě jako důsledek setkání se začínající sekularizací Evropy a nárůstu rozhodujícího vlivu vědy (např. vymezení proti Freudovi a jeho psychoanalýze odmítající náboženství), též i odnáboženštění v islámských státech-př. tureckého básníka Tevfika Fikreta). *Ibid.*, 25n.; 'Iqbāl často zaměňuje pojmy víra, mystická zkušenost, náboženská/vnitřní zkušenost a proto je důležité upozornit na jejich stejný obsah a význam. Všechny uvedené termíny totiž odkazují na něco, co nelze vždy postihnout rozumem a jeho logikou v kontrapozici k vnitřnímu.

⁹² *Ibid.*, 5.

⁹³ *Ibid.*, 6.

⁹⁴ *Ibid.*, 6.

⁹⁵ *Ibid.*, 6.

⁹⁶ *Ibid.*, 17. („Není pochyb o tom, že hledání zdroje poznání Boha na poli náboženské zkušenosti historicky předcházelo hledání ve všech ostatních oborech lidské zkušenosti.“); Cafer S. Yaran. *Islamic Thought on Existence of God. Contributions and contrasts with Contemporary Western Philosophy of Religion*. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2003, 12. („Nevertheless, although there has always been religious and mystical experience in the all the great religions of the world, the history of 'the argument from religious experience' is relatively new even in the Western thought.“); Tuto hrázi v Evropě prolomili a tím ukončili vládu rozumu v Evropě Kant, Hume, Schleiermacher, James.

⁹⁷ Blíže k roli náboženské zkušenosti v islámu i jako důkazu Boží existence Cafer S. Yaran. *Islamic Thought on Existence of God. Contributions and contrasts with Contemporary Western Philosophy of Religion*. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2003, 11 n.

náboženská zkušenost v lidských dějinách přetrvávala a převládala natolik, že ji nelze odmítat jako pouhý klam. Zdá se tedy, že není žádný důvod, proč přijímat běžnou úroveň lidské zkušenosti jako fakt a zamítat jiné úrovně jako mystické či citové.⁹⁸ Fakta náboženské zkušenosti jsou jen fakta mezi jinými fakty lidské zkušenosti a pro interpretační poznávání je každý fakt stejně dobrý jako jiný.⁹⁹ Ve shodě s W. Jamesem tak 'Iqbāl povyšuje náboženskou zkušenost na empirii. „Úkolem nás nezasvěcených je najít účinnou metodu, jak zkoumat podstatu a význam této mimořádné zkušenosti.“¹⁰⁰ Spojením tak možná nastává nová éra v náboženství a filozofii i pro islám. 'Allāma, aby se zabránilo sklouznutí do krajnosti, jedním dechem dodává: „Podobně však není nic neúčivého na kritickém zkoumání této oblasti lidské zkušenosti.“¹⁰¹ Dalšími ze zdrojů poznání, jsou kromě uvedené **vnitřní zkušenosti, příroda a dějiny**.

Co je však zárukou pravdivosti náboženské zkušenosti?¹⁰² 'Iqbāl si odpovídá, že existuje způsob, jak odkrýt platnost a účinnost mystikova vědomí. Míjí tím zkoušku pragmatickou a zkoušku rozumovou. Pragmatická spadá do kategorie prorocké (blíže kapitola 6.), zatímco druhá náleží do oblasti filozofie-je to tedy kritická interpretace bez jakýchkoliv zkušenostních předpokladů. 'Iqbāl kráčí ve své knize cestou rozumovou.

Taktéž samotné islámské myšlení se paradoxně odcizilo vnitřní zkušenosti (= náboženské zkušenosti) i konkrétnímu způsobu myšlení.¹⁰³ Kdož nese spoluvinu se dočteme v kapitole 8. Princip změny ve struktuře islámu. 'Iqbālovou charakteristikou mystické zkušenosti, nebo-li obecné postřehy náboženské zkušenosti jsou její 1. bezprostřednost, 2. nerozložitelná celistvost (splývání všech možných informací do jediné zkušenosti), 3. její důvěrně niterné spojení s jiným Já (osobnost prožívající transcendentní stav je potlačena do pozadí), 4. přímé zakoušení a obtížná sdělitelnost (potažmo nesdělitelnost) takového zakoušení, 5. důvěrné

---

⁹⁸ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 160. („Tato zkušenost je naprosto přirozená, stejně jako běžné prožitky. Svědčí o tom fakt, že má pro příjemce poznávací význam a-co je důležitější-dokáže soustředit síly já a obdařit je tak novou osobností. Mínění, že taková zkušenost je neurotická či mystická, nevyřeší otázku jejich významu či hodnoty.“)

⁹⁹ *Ibid.*, 18.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 161.

¹⁰¹ *Ibid.*, 18.

¹⁰² S odvoláním na charakteristické rysy náboženské zkušenosti 'Iqbāl pronáší: („Jak jsem se pokusil ukázat, náboženská zkušenost je v podstatě stav citění spojený s určitou poznávací stránkou, přičemž obsah tohoto pocitu nelze sdělit jinak než v podobě mínění. Ocitá-li se tedy před mým soudem mínění, jež chce být interpretací určité, mně nepřístupné oblasti lidské zkušenosti, mám právo se ptát; co je zárukou jeho pravdivosti?“)

¹⁰³ Zvláště v islámu zdiskreditoval náboženskou zkušenost sufismus. O to těžší s ní bude oslovit současného muslima (i moderního člověka) hladovějícího po nových zdrojích síly. *Ibid.*, 159.

spojení osoby s věčností (dostává se za hranici lineárního času).¹⁰⁴

4.2 Filozofická zkouška zjevení náboženské zkušenosti, pojem Boha, filozofie chudí

Druhá kapitola díla pokračuje filozofickou zkouškou zjevení náboženské zkušenosti-prozkoumává její filozofický obsah (proces, princip a postavení myšlení v poznávání). 'Iqbāl se snaží zjistit, zda nás rozumová zkouška dovede ke stejným závěrům a cílům (tedy skutečnosti) jakou odkrývá zkouška náboženská. Konečně dochází k závěru, že „mínění založené na náboženské zkušenosti plně vyhovuje rozumové zkoušce.“¹⁰⁵ Kapitola obsahuje řadu odkazů na evropskou filozofii (Kant, Berkley, Bergson), teologii (ontologické a teologické důkazy boží existence), moderní vědu (Einstein, Russel) a čtenáři se bez odpovídajících informací a znalostí čte těžce. Klade si otázky o věčnosti, zkoumá podstatu a povahu času (vliv Bergsonova pojetí času, do kterého 'Iqbāl implikuje představu jáství, věčnost a konečnost, problematiku taqdīru), to vše v metafyzických termínech. Pro mou práci má tato kapitola pouze informativní charakter.

Ve třetí kapitole se 'Iqbāl věnuje pojmu „já“ (a stupním jáství-individuality), který je základní půdou veškeré zkušenosti v podobě rozumově řízeného tvořivého prvku.¹⁰⁶ Korán individualitu nejvyššího Já („Ultimate Ego“) pojmenovává slovem 'Allāh, 'Iqbāl následně popisuje a vyjmenovává atributy nejvyššího Já (př. tvořivost, vědění, všemocnost, věčnost). 'Iqbāl vychází z představy chudí, která je hlavní a nejdůležitější myšlenkou jeho filozofie. Vzhledem k obsáhlosti a referencím na další díla (**Tajemství vlastního já**) se jí nebudu zabývat podrobně. Podíváme se pouze tam, kde 'Iqbāl hledal a načerpal oprávněnost pro svůj koncept a čím si ho vysvětlil, tedy samotný začátek filozofie chudí-prohřešek prvního

---

¹⁰⁴ *Ibid.*, 19 n. Podobně uvádí i Cafer S. Yaran. *Islamic thought on the existence of God: with contributions from contemporary Western philosophy of Religion*. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2003, 21.

¹⁰⁵ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 56.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 56 n. („Je těžké pochopit, co přesně individuum, jedinec, vlastně je.“); 'Iqbāl se opětovně chápe Bergsona a jeho tvořivého vývoje, kde ukazuje, že („individualita má různé stupně a není dokonale uskutečněna ani v případě zjevně završené jednoty lidského bytí.“); V člověku existuje něco, co mu brání v dokonalosti lidského já. Jak zdolat takového „vnitřního nepřítele? 'Iqbāl argumentuje tím, že koránská představa Boha překonává myšlenku Bergsonovu. Dokonalý jedinec je mu vlastní, dokonce je to jeden z hlavních rysů Qur'ānu. 'Iqbāl tímto míří k panteismu (tedy tomu, chápat nejzazší realitu „jako nějaký neurčitý, rozlehlý a vše prostupující kosmický prvek, jako je např. světlo“). Údajnou část koránské súry 24:35 je třeba interpretovat v novém světle. („Metaforu světla užitou pro Boha je proto nutno brát-s ohledem na stav dnešního poznání-jako poukaz na absolutnost Boha, ne na Jeho všudypřítomnost.“) Toto je důležitý moment z hlediska ortodoxního chápání islámu-'Iqbāl se distancoval od panteistických rysů sufismu.

lidského pádu.

5. Meliorismus

ʿIqbālova filozofie **meliorismu** (obecně-názor o možnosti postupného vylepšování, někdy též reformismus¹⁰⁷) a její stěžejní myšlenky mohou být hodnoceny jako burcování či výzva celému muslimskému světu a reakce na jeho úpadek, pasivitu a stagnaci. Filozofie meliorismu je pokus nově filozoficky interpretovat Adamův příběh v islámské verzi (na základní rozdílnost od biblické verze upozorňují v dalších pasážích postupové práce). Návrat ke Qurʾānu a jeho poselství vyloženém v novém světle má probudit neomezené lidské schopnosti a tímto i muslimy k činorodému a rušnému životu.¹⁰⁸ Tak by se ʿIqbāl zdaleka nelišil od ostatních islámských reformistů, kteří hlásali očistění islámu návratem k pramenům (vnitřní zdroje). Pro člověka znalého islámských dějin a kultury by ʿIqbālův názor a volání k aktivitě nemusely být vůbec překvapující a ničím novátorské.¹⁰⁹ V jeho době žila řada islámských učenců a reformátorů usilujících o tu samou věc jako on.

Rozervanost, apatie a trpkost panující v muslimském světě, který se ptá po příčině úpadku islámské civilizace a zároveň hledá lék, jak se probudit z tohoto zlého snu, se stává centrem pozornosti ʿIqbāla. Přichází s originální nabídkou. ʿIqbāl je specifický a odlišný. Nezůstává v okruhu islámu a jeho náboženského a teoretického myšlení a defenzívy. ʿIqbālovi šlo především o pochopení lidského údělu a proniknutí do tajemství lidského života a jeho zákonitostí. ʿIqbāl se prezentuje jako hluboký, humanisticky orientovaný autor. Odemyká a ukazuje tajemné komnaty lidského nitra a vlévá do něj neumdlévající touhu po co možném nejhlubším poznání. Není osobností planě kritizující svou dobu a především nedobrou

---

¹⁰⁷ Meliorismus je umírněný názor o vývoji společnosti, vztahů a poznání bez kvalitativních revolučních přeměn. Pojem vyjadřuje (za použití politického slovníku), že konkrétního stavu lze docílit cestou reformu i bez revoluce (násilí či různých násilných forem politiky jako diktatura nebo totalita). Obecně je tento pojem chápán jako součást reformismu nebo pragmatismu. Je s podivem, jak málo se tato inspirující myšlenka uvádí v moderních českých filozofických slovnících, naopak slovníky vydané do roku 1989 během komunistické doby pojem horlivě interpretují pouze z pohledu dělnické třídy a kapitalismu. V sociologii termín rozvinul koncem 19.století například L.F.Ward. U nás byl meliorismus součástí sociologických názorů T.G.Masaryka či Karla Čapka.

¹⁰⁸ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 71. („Koránské učení přesvědčené o tom, že člověk může zdokonalovat své chování a lépe ovládat přírodní síly, není ani optimismem, ani pesimismem. Je to umírněný meliorismus, jenž uznává rozrůstající svět a živí naději v konečné vítězství člověka nad zlem.”)

¹⁰⁹ Dnes se již zcela běžně používá v islámské teologii i obecně koncept dynamického pojmání světa a aktivnímu přístupu k němu, oproti dřívějšímu statickému.

společenskou situaci indických muslimů a vůbec zřetelně upadlou islámskou obec. Dokázal postihnout stav své vlasti a rovněž na tento popis i adekvátně reagovat. Byť jeho myšlenky směřují právě islámskému světu, mají široký přesah a jejich poselství míří daleko ke všem lidem ochotným naslouchat. Byl by to pouze úzký, okleštěný pohled, který by značně ošidil porozumění 'Iqbālově osobnosti.

Nyní však ke konceptu meliorismu, střední cesty mezi pesimismem a optimismem, vycházejícího z koránských veršů a popisující činy prvního páru na zemi.¹¹⁰

---

¹¹⁰ Obdobnou střední cestu ukazuje i Ali Izedbegović. *Islám mezi Východem a Západem*. TWRA, 1997, 335.

5.1 Korán a legenda o pádu člověka

I v Qur'ánu se dočteme starého semitského příběhu o prvotním pádu člověka, který však vykazuje vlastní svéráz (podobně i jiné příběhy).¹¹¹ Věnujme pozornost této legendě, tak jak ji vypráví Qur'án (bez ohledu na historickou kritiku ze strany křesťanství či židovství).

O prvotní neposlušnosti člověka hovoří poměrně rozsáhlá súra č.7 'Al-'A 'rāf (الأعراف), Hrbkem přeložena pod názvem Rozpoznání. Hrbek ve svém výkladu rozděluje súru na čtyři celkem samostatné celky.¹¹² Většina veršů má svůj původ v mekkánském období, ve kterém se stala forma dialogu a její dramatické uspořádání oblíbeným prostředkem.

Při slovech prvotní pád se nám automaticky vybaví v souvislosti s křesťanstvím i termín hřích, ale bylo by chybou tak činit i v islámu. Islám obecně definuje hřích jako každé porušení zákona a norem náboženství.¹¹³ Člověk se stává zodpovědným pouze za takové hříchy a přestupky, kterých se dopustil či dopouští dobrovolně a tak s určitým záměrem zneužívá svobodu danou Bohem.¹¹⁴ Měřítek, podle kterých budou lidé souzeni je samozřejmě více. Za největší a rovněž neodpustitelný hřích se považuje tzv. širq (شرق) neboli kladení něčeho a někoho na úroveň Boha, přidružování, též nevěrectví.¹¹⁵ Víra Koránu nezná křesťanskou doktrínu o dědičném hříchu. Byť Adam s Evou pojedli zakázané ovoce, káli se a Bůh jim

---

¹¹¹ 'Iqbāl bere v potaz vývoj legendy o pádu člověka (nejen v semitské verzi), připouští však, že nelze jasně určit stupně jejího vývoje natož určit lidské motivy podílející se na vzniku. Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 72.

¹¹² *Korán*. přel. Ivan Hrbek. Reprint 1.vyd. Praha: Academia, 2000, 720 n., vlastní obsah 7:19-25, dále pak 2:28-37

¹¹³ Pojem prvotního hříchu jako jednoho z problematických oblastí lidského bytí se obecně v islámu hodnotí odlišně od našeho běžného chápání a jak často muslimští autoři upozorňují, islám zastává jedinečné stanovisko. Islámský pohled (na rozdíl např. od interpretace římsko-katolické církve) se neztotožňuje s názorem, že lidské pokolení nese pečeť viny. Myšlenka prvotního hříchu nemá v islámu místo. Omezování práv na základě lidského pohlaví, dědičné viny či hříchu jsou duchu islámu cizí. Z toho rovněž plyne nepotřebnost a podiv nad idejí křesťanského Vykupitele. Korán praví, že Adam a Eva byli vedeni k přebývání v rajske zahradě a mohli si brát všeho dle libosti, kromě plodů jistého stromu. Satan je však pokoušel (našeptával) a způsobil, že přišli o pohodlí rajske zahrady vyhnáním na zem. Zde žili, umírali a nakonec byli předvedeni před soud, kde se zastyděli, uvědomili si svůj mylný čin a vyčetli si ho. Bůh jim odpustil, neboť se k němu vroucně modlili. Tímto se v tradičních výkladech zdůrazňuje nedokonalost, neustálá nespokojenost lidské bytosti a také slitovnost a milosrdenství Boží. Ovšem taková lidská nedokonalost se neshoduje s hříchem, ani není označením zlého konání. Omylnost není hříchem. Je to součást přirozenosti člověka jako konečného a omezeného tvora (tato myšlenka je založena na předpokladu fiřry-arabsky فطرة, vrozená dispozice, vlastnost, založení, instinkt). Boží odpuštění je všeobecné a milosrdenství úplné.

¹¹⁴ Má-li lidská bytost cesty a prostředky k dosažení relativní dokonalosti, ale nehledá je, páchá tím hřích.

¹¹⁵ Čtenář se rovněž může setkat s termínem **hřích vlašnosti** (polyteismus, pantheismus, víra ve sv. Trojici...). Bližší informace o celkové klasifikaci a popisu hříchu, s jeho trestně právními a eschatologickými důsledky, si zájemce může dohledat v jakékoliv obecné publikaci o islámu.

odpustil.¹¹⁶ Proto je zavádějící název pád člověka, který nemůže být chápán jako pád.

Zrána o soudném dni (část)

„Do hlubin země sestoupil jsem, k nebi vzlétl,
svým kouzlem poutám atomy i slunce v souhvězdích.
Ač ďábel lstí mě svedl z pravé cesty,
promiň mi chybu mou a odpusť mi ten hřích:
svět neskloní se, dokud ďábel lstí nás nesvede...“¹¹⁷

Podle slov 'Iqbāla, který ke starému svědectví přistoupil zřetelně kriticky a po svém, vlastním obsahem semitské verze vysvětlit životní bídu lidských bytostí, která „vznikla z touhy primitivního člověka po tom, nějak si vysvětlit nekonečné utrpení svého pobytu v nepřívětivém prostředí, jež oplývalo nemocemi a smrtí a na každém kroku mu bránilo v jeho snaze o obživu.“¹¹⁸ Pro vyjádření primitivního stavu člověka v Qur'ānu, „v němž člověk nemá prakticky žádný vztah ke svému prostředí, a necítí tedy pálení lidských potřeb, jejichž zrod označuje počátek lidské kultury“,¹¹⁹ používá 'Iqbāl výrazu ġanna (جنة: zahrada, ráj). 'Allāma se nepřiklání k běžnému překladu ve významu ráj, naopak vyjadřuje podiv nad tím, kde se objevili výklady i důvody prezentující ġanna jako „příbytek spravedlivých“, „nadsmyslový ráj, z něž člověk údajně padl na zem.“¹²⁰ „První událostí, jež se stala v džanna zmiňované legendě, byl naopak hřích neposlušnosti, následovaný vyhnáním člověka.“

„Korán také nepohlíží na zemi jako na nějakou mučírnu, kde by bylo od základu špatné lidstvo uvězněno za svůj prvotní hřích.“ Země je však nepřátelská vůči člověku, život je bojem, ale rozvine-li člověk své vlastní já, tak si může podmanit svět. Meliorismus se odráží nejzřetelněji ve sbírce v Poselství z východu-cyklu Ovládnutí přírody.

'Iqbāl poukazuje na skutečnost, že Qur'ān rozlišuje mezi vznikem člověka (výskytem) a Adamovým příběhem. Adamův příběh vykládá značně novátorsky, jako ideje zdokonalování člověka-lidského probuzení k sebeuvědomění (jasné konotace k filozofii chudí a odpověď

---

¹¹⁶ („Adam's first transgression was forgiven...“); Muhammad Iqbal. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Lahore: Publishers Emporium, 2003, 72.

¹¹⁷ Muhammad Iqbāl. *Poselství z Východu*. přel. Jan Marek, Praha: Československá akademie věd, 1960, 11.

¹¹⁸ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 72. 'Iqbāl však dodává, že ani dnes: („nejsme schopni pochopit smysl obrovských sil světa, jež pustoší, a současně udržují a rozšiřují život. Povaha našeho rozumu nám umožňuje nahlížet věci jen postupně.“)

¹¹⁹ *Ibid.*, 74.

¹²⁰ *Ibid.*, 73. Též Qur'ān: *The Encyclopedia*. Oliver Leaman (edit.) London-New York: Routledge, 2010, 244.

proč se zabýval tématem). Legenda chce „ukázat vzestup člověka z primitivního stavu půdového chování k vědomému uchopení svobodného já, jež je schopno pochyb a neposlušnosti. Pád nemá význam mravní zkázy; jde jen o přechod člověka od prostého vědomí k prvnímu záblesku vědomí sebe sama, určité procitnutí z přírodního sna tlukotem osobní přičinnosti ve vlastním bytí.“¹²¹ V básni **Zrození člověka** napsal:

Zvolala Láska: „Bytost s bušícím srdcem zrozena je.“

Chvěla se Krása: „Vidoucí osídlí pozemské kraje.“

Příroda žasla: „Z prachu spoutaného světa
vstal rozumný a hrdý tvor, jenž kázní zraje.“

V zákoutí věčnosti se nebem rozšířila zvěst:

„Střežte se, střežte! Zrodil se, kdo zbádá všechny taje.“

Touha, až dosud spící, otevřela oči
v náručí života a nový svět se zrodil, rozkvetlý.

A Život pravil: „Po věky jsem pod popelem žhnul,
než dveře této staré kopule se rozlétly.“¹²²

Člověk vyhnaný z ráje mluví

Jak je krásné žít život plný hoře a i radování,
tavit svým dechem srdce rovin, hor i pustých plání,
otevřít dvířka klece vánkům z růžového sadu,
putovat nebesy a znát, co hvězdy poznat brání.
Níterným ohněm a navenek obřadem vzývání
pochopit Krásu ve svatyni uctívání
a mezi záhony hned poznat jediný jen tulipán,
odlišit trny od růží, jež doteku se nebrání.
Neukojený žár jsem, celý jsem jen bolest Touhy,
Jistotu matu s pochybností, mučedník hledání!¹²³

---

¹²¹ Muhammad Iqbal. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 74. Původní anglická verze („Its purpose is rather to indicate man's rise from a primitive state of instinctive appetite to the conscious possession of a free self, capable of doubt and disobedience. The Fall does not mean any moral depravity; it is man's transition from simple consciousness to the first flash of self consciousness, a kind of waking from the dream of nature with a throb of personal causality in one's own being.“) v 71 n.

¹²² Muhammad Iqbal. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 10.

Přirozeností „mučedníka hledání“ je „udržovat sama sebe jako já. S tímto záměrem hledá poznání, rozmnožování a moc, tj. slovy Koránu [království nepomíjející].“¹²⁴

’Iqbāl se tak odvážně pouští do problematiky svobody a zla, rovněž problému taqdīru (osudu, předurčenosti). „Připustit objevení se konečného já¹²⁵, schopného volby-po zvážení relativních hodnot možných směrů jeho jednání-s sebou však nese veliké riziko, neboť svoboda zvolit si dobro jde vždy se svobodou zvolit si opak dobra. Skutečnost, že bůh toto riziko podstoupil, dokazuje jeho nezměrnou víru v člověka; a je nyní na člověku, aby tuto víru ospravedlnil.“¹²⁶ Dobro a zlo, vzájemně si protikladné, tak patří do jednoho celku.¹²⁷ Prominutý Adamův skutek neposlušnosti byl prvním aktem svobodné volby-udělené svobody. „Dobrotivost však nemůže být vynucena; vyplývá z dobrovolného podrobení se svobodného já mravním ideálům a ze svolné spolupráce svobodných já. Bytost, jejíž pohyb je jako pohyb stroje zcela předurčen, nemůže konat dobro. Podmínkou dobrotivosti je tedy svoboda.“¹²⁸ ’Iqbāl vlastně chápal svobodu v náboženském slova smyslu-uposlechnutí Boha, nikdy ne jako podrobení se lidem a jejich výtvorům (státní moc aj.).

Dalším faktem, který ’Iqbāl vyzdvihuje je schopnost člověka utvářet pojmy. Bohem přidělená schopnost dávat věcem jména znamená zmocňovat se jich. „Povaha lidského poznání je tedy pojmová a pojmové poznání je tedy zbrání, s níž člověk přistupuje k viditelné stránce reality,“¹²⁹ na kterou obzvláště Qur’ān klade veliký důraz.

Zůstává otázkou, nakolik ’Iqbāl uplatňuje osobní úsudek a postup, v každém případě se svým výkladem snaží podpořit aktivitu, nikoliv odevzdanost a pasivní přístup ke světu.

---

¹²³ *Ibid.*, 11. ’Iqbāl napsal řadu básní věnující se hodnotě a ctnostem lidských bytostí, a vůbec tématu prvního páru. Viz básně **The Angels send Adam from Paradise** nebo **The Soul of the Earth receives Adam** v Muhammad Iqbal. *Gabriel’s Wing. Bal-i-Gibril*. přel. Syed Akbar Ali Shah a Anwar Hussain Syed, 3.vyd., Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009, 232 n.

¹²⁴ Muhammad Iqbal. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 75.

¹²⁵ Poznámka autorky: rozuměj lidskou bytost.

¹²⁶ Muhammad Iqbal. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 74.

¹²⁷ *Ibid.*, 75. („Žádný fakt není oddělený, samostatný; fakta jsou uspořádané celky, jejichž prvkům lze rozumět jen ve vzájemných souvislostech. Logické rozvažování odděluje prvky faktu, jen aby odhalilo jejich vzájemnou závislost.“)

¹²⁸ *Ibid.*, 74.

¹²⁹ Muhammad Iqbal. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 15. Takto se ’Iqbāl přibližuje i křesťanskému názoru..

5.2 Lidské já-jeho svoboda a nesmrtelnost

ʿIqbāl se v úvodu čtvrté kapitoly knihy vyjadřuje k odmítnutí božího spasitelského jednání. Důvodem však není, jak bychom se mohli domnívat z předcházejících odstavců, pád člověka, který dle islámu není pádem. Argument kosmické pohromy odchází do ústraní a jeho místo střídá idea naprosté individuality a jedinečnosti člověka. Qurʿān odmítá názor Vykupitele z jasného a logického důvodu-nikdo nemůže nést břímě nikoho jiného a má právo jen na to, co je výsledkem jejího vlastního úsilí.¹³⁰ ʿIqbāl se tedy snaží opětovně zdůraznit zodpovědnost každého lidského individua.

„Člověk, v němž jáství dosáhlo relativní dokonalosti, zaujímá ryzí místo v samém srdci Boží tvořivé síly, ale tak na mnohém vyšším stupni reality než věci kolem něj. Ze všech Božích stvoření se jen on dokáže vědomě podílet na tvořivém životě svého Tvůrce.“¹³¹

ʿIqbāl s odvoláním na patřičné verše píše, že islám rozeznává velmi důležitý fakt psychologie člověka, tj. vzestup a pád schopnosti jednat svobodně, a snaží se tuto schopnost uchovat jako trvalý a nezmenšený činitel v životě já. Qurʿān se jasně vyjadřuje k třem věcem: 1. člověk je bohem vyvolený (20:122), 2. člověku je-se všemi jeho chybami-dáno být zástupcem Boha na zemi (2:30; 6:165), 3. člověk je nositelem svobodné osobnosti, již přijal na vlastní nebezpečí (33:72).¹³²

To, že ʿIqbāl směřoval teologii tímto směrem-k člověku a jeho naprosté zodpovědnosti, se mi zdá aktuálnější než kdy jindy. Rozruch, který vyvolávaly ʿIqbālovi teorie a díky kterým nejednou vyslyšel kritiku, byly ve skutečnosti maskováním pasivity a lenosti příslušných jedinců obviňujících Boha za jejich bídny stav. „Kde jsi Bože?“ volali muslimové, ale pro odpověď již měli uši zacpané. Spoléhalo se na zásah boží či na zásah někoho jiného a neuvědomovali si, že Ráj si musí vybudovat sami. Rovněž bychom si měli povšimnout skutečnosti popírající či jdoucí proti tzv. „stádnosti.“ ʿIqbāl se rozhodně nebojí vystoupit.

---

¹³⁰ *Ibid.*, 83.

¹³¹ *Ibid.*, 64.

¹³² *Ibid.*, 83.

6. 'Iqbāl, hermeneutika a historická kritika

„'Iqbālovým hlavním zdrojem inspirace byl Qur'ān, jehož krásu vyzdvihoval znovu a znovu...“¹³³ Ptát se a hledat u 'Iqbāla jakoukoliv propracovanou metodu výkladu a práce s primárním zdrojem muslimů, se na první pohled vykazuje pošetilým (tedy, tak jak je chápána a prezentována např. v křesťanské biblistice nebo tak jak ji chápe religionistická hermeneutika).¹³⁴ Zkusme přesto nahlédnout hlouběji.

Hermeneutika v islámu, ale i seriózní vědecké bádání o ní dorostlo pouze do batolecího věku, byť se zvláště v posledních letech stále naléhavěji dostává do popředí onen požadavek historické kritiky, potažmo hermeneutiky. Nespočet muslimských věřících dychtivě čeká na výsledek konfliktu strážců pravověrné tradice a nároků moderních islámských vzdělavců. Celkově změněná situace (i Západ) tlačí muslimy k zhodnocení vlastní pozice. 'Iqbāl patří příslovečně k prvním, připusťme-v tomto ohledu „dvojznačným“ vlaštovkám, které vylétly nad toto pole. Nenavrhl ucelenou metodu, postup výkladu a interpretace. Spíše lze nalézt hermeneutické zárodky a neurčité náznaky historické kritiky, možná i pokusy o práci se Svatou Knihou muslimů, ovšem rozcházející se v požadavku oddělení vědy a náboženství.¹³⁵ Vyznívá to zajisté paradoxně, 'Iqbāl se navzdory prezentuje jako jedna z možných perspektiv, připravil minimálně živnou půdu ostatním. „Jeho interpretace jednotlivých veršů, jakkoliv, je někdy velice neobvyklá a osobní, protože se pokusil potvrdit jejich vztah s objevy

---

¹³³ („Iqbāl's main source of inspiration was the Qur'ān, whose beauty he praised again and again, and which unfolds every day new works, new possibilities before the faithful.“); *The Encyclopaedia of Islam*. B. Lewis, V.L. Ménage, Ch. Pellat, J. Schacht (ed.). Vol.3. New edition. Leiden – London: E. J. Brill, 1971,1058.

¹³⁴ Interpretace a práce s Qur'ānem (historická i moderní) je stále neprobádaným polem v oblasti islámu a velkou výzvou pro evropské religionisty a islamology. Jedním z aktuálních a dostupných literárních zdrojů o islámské hermeneutice je práce orientalisty J.Waardenburga. Waardenburg v šesté kapitole své knihy klade základní otázky po existenci a významu tafsīru, popisuje některé ze základních rysů islámské exegeze (10 bodů) a podává letmý historický náčrt vývoje koránské interpretace s důrazem na současnost a možnosti jejího dalšího vývoje. Rovněž uvádí některé z islámských autorů zabývajících se diskutovanou problematikou. Islám ho zajímá i v samotném rámci religionistiky. Jacques Waardenburg. *Islam. Historical, Social, and Political Perspectives*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2002, 111 n.

¹³⁵ 'Iqbāl na vědu a náboženství nepohlížel protikladně, pro něj byly pouze rozdílnými mody jednoho a téhož poznání.

moderní vědy...¹³⁶ tak spíše vypovídá leccos o něm, než o vykládané skutečnosti. Naše příští zastávka však nejprve zamíří k jiné sféře problematiky religionistické a teologické vědy, abychom osvětlili další navazující kapitoly.

6.1 Prorok nebo mystik?

V souvislosti s Kropáčkovým odstavcem v knize *Súfismus*, komentující prorocký a mystický typ náboženství (jejich rozdíl a promítnutí do islámu) s odvoláním na klasiky religionistiky¹³⁷, bych se ráda pokusila zhodnotit i 'Iqbālovo hledisko. Domnívám se, že právě a snad jedině v této oblasti může být 'Iqbālovi vyčítána údajná největší rozporuplnost, která je však vskutku syntézou (!). Ač se nebál a v mnoha ohledech překročil konzervativní práh tafsiřů díky vlivu súfismu, setrval důsledně-sám konzervativně „jednou nohou“ v některých zásadách islámu.

'Iqbāl inklinuje více k mystickému typu, v tom nezapře svůj původ z Indie. Nevnímá a neuvědomuje si cizí prvky, jež islám absorboval ve formě súfismu, jsou mu vlastní a dokonce mu slouží jako argumenty (používá pojem jako jednota, z části i vnitřní/náboženská zkušenost-oprávněnost k pojmu mu potvrzuje W. James a novodobá evropská věda).¹³⁸ Příklad jasného vlivu súfismu předkládám zde:

Knižní červík

Slyšel jsem jednou večer ve své knihovně,
jak knižní červík praví k můře při plameni:
„Sta rukopisů Fárábího už jsem prolezl,
však moudrost života mi zjevna není;
ač provrtal jsem též sta stránek v Ibn Sínovi,
mé dny dál plynou v stejném zatemnění.“
Tu můra zpola zžehnutá mu odpověděla:
„Slyš moudrost, jaká není v knihách k nalezení:

---

¹³⁶ *The Encyclopaedia of Islam*. B. Lewis, V.L. Ménage, Ch. Pellat, J. Schacht (ed.). Vol.3. New edition. Leiden – London: E. J. Brill, 1971, 1058. („His interpretation of single verses, however, is sometimes very unusual and personal, because he tries to affirm their relation with the findings of modern science.“)

¹³⁷ Luboš Kropáček. *Súfismus. Dějiny islámské mystiky*. Praha: Vyšehrad, 2008, 25.

¹³⁸ *Ibid.*, 25. („Není pochyb, že súfijské učení o jednotě bytí [wahdat al-wudžúd] a propracované úsilí o postupu k pravdě cestou vnitřní zkušenosti připomínají indický mystický typ. V prorockých náboženstvích jsou svět Boží a svět tvorstva přesně odděleny a poznání Boha je lidem dáno zakladatelským zjevením.“)

žár činí život živějším, žár, při němž taje led,
a propůjčuje křídla životu a umožňuje vzlet.¹³⁹

Čtenář by měl v básni zaznamenat typické termíny perské mystiky jako mūra a žár. Báseň je odrazem dvou možných cest, ale také jejich selháním (zpola zžehnutá mūra-cit, červ unavený hledáním-rozum).

'Iqbālův pokus legalizovat mystickou zkušenost, je zároveň pokusem o syntézu dvou typů náboženství (mystického a prorockého). Vychází z odstranění extrémů obou směrů (neutíkat ke spiritualitě, sobeckému prožívání extáze a tím ignorování práva a příkazů zdejšího světa, ve druhém extrému přežívat ve zkostnatělém a nehybném právu a příkazech, které vytvořili islámští právníci-dílo následujících generací-nikoliv samotného Proroka). Za příklad psychologického rozdílu mezi mystikem a prorokem, považuje Muḥammada (Proroka) a al-Gangóhího (islámského světce), který pronesl: „Muhammad z Arábie vystoupil na samé Nebe a vrátil se. Přisahám při Bohu, že kdybych já dosáhl toho bodu, nikdy bych se nevracel.“¹⁴⁰

Muḥammad prožívající zkušenost Jednoty, představitel prorockého druhu vědomí, se vrátil, kvůli tvořivé činnosti, „aby se vložil do běhu času, ovládl dějinné síly, a vytvořil tak nový svět ideálů.“¹⁴¹ Když se z poklidu jednotné zkušenosti navrácí mystik (přestože nechce, avšak musí), nemá to pro svět a lidstvo význam. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že pro mystika je tento druh prožitku konečný, v prorokovi zase jeho empirie probudí vlastní vnitřní psychologické síly a altruismus, které teprve mohou otrást a proměnit svět.¹⁴²

Prorok překonává zahleděnost, súfismus se přes kritický bod nepřenesl, z toho jasně vyplývá, že 'Iqbāl kritizoval etiku súfismu.¹⁴³ Prorocký návrat je zkouškou vypovídající o hodnotě samotného zážitku. Jedná se tedy o přeměnu náboženské zkušenosti na živou světovou sílu,¹⁴⁴ kde však súfismus neuspěl. Způsob, jak zvážit význam a hodnotu (verifikaci)

---

¹³⁹ Muhammad Iqbāl. *Poselství z Východu*. přel. Jan Marek. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, 13.

¹⁴⁰ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 108.

¹⁴¹ *Ibid.*, 108.

¹⁴² *Ibid.*, 167. („Nejzazším cílem já není uvidět něco, ale stát se něčím.“)

¹⁴³ Mazheruddin Siddiqi, „Muslim Culture in Pakistan and India“ in: *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Kenneth W. Morgan. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 322. („Iqbal follows in the footsteps of the Muslim Sufis whom he nevertheless opposes for their self-denying and self-annihilating trends.“)

¹⁴⁴ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 108. („Proroka lze popsat jako druh mystického vědomí, v němž se [jednotná zkušenost] snaží vylít ze svých břehů a hledá příležitost, jak dát nový směr či novou podobu silám společenského života.“); Prorok ničí staré životní fasády a odhaluje nové. Podobně tvrdí Izedbegović s odvoláním na Huma: („Čin sám o sobě nemá žádné morální jádro. Abychom zjistili mravní hodnotu člověka, musíme nahlédnout dovnitř. Jelikož to nemůžeme udělat přímo, věnujme pozornost činům, ty však vždy byly a stále jsou jen stopami vnitřní vůle,

prorocké zkušenosti spočívá v ohledání rázu „lidství, jež prorok stvořil, a kulturního světa, jemuž dal duch jeho poselství.“¹⁴⁵ Mystická zkušenost se od prorocké kvalitativně neliší,¹⁴⁶ jsou to jejich následky působící rozdíl. V páté kapitole knihy Rekonstrukce náboženského myšlení následovně hodnotí ducha islámské kultury. Snaží se nalézt nejzřetelnější rysy islámské kultury a dospívá k jednomu z nich: Muhammad jako pečeť proroků, způsobil zrod induktivního myšlení. „V islámu dosahuje proroctví své dokonalosti tím, že objevuje nezbytnost zrušení sama sebe. Součástí toho je také pronikavé zjištění, že život nelze věčně vodit za ruku; má-li člověk dosáhnout plného sebeuvědomění, musí být nakonec odkázán opět sám na sebe.“¹⁴⁷ 'Iqbāl tedy opětovně odkazuje na lidskou individualitu, uvědomění si svého já, rozvoje a zdokonalování se.

I přes všechno zklamání, se 'Iqbāl snaží ospravedlnit a uzdravit sufismus, udělit mu zákonnou podporu a nezbytné místo v islámu, neboť vychází ze samotného Qur'ānu (vyzývá k myšlení, zbožnosti, hledačství, pozorování, tedy k různorodým formám náboženské zkušenosti).¹⁴⁸ 'Iqbāl však dostává klasickému ostražitému postoji k sufismu, odmítá novoplatónské učení a panteismus, tak míří do momentu, kdy může sufismus včlenit do prorockého typu náboženství (koneckonců i Prorok prošel takovou zkušeností, samotná zkušenost Prorokova mu umožňuje včlenění). 'Iqbāl zároveň rehabilituje právo a předpisy do té míry, že zůstává věren prorocké tradici (oproti sufistům přecházejících šar'īu).

Prorockou tradicí dodržuje jedinečností a konečnou platností Proroka, odmítnutím panteistických tezí v sufismu (dodržení tawhīdu), a naposledy tím, že poznání se nachází v Qur'ānu, jenomže právníci a myslitelé vidění Qur'ānu obecně zastřeli díky vlivu řecké filozofie.¹⁴⁹ Z tohoto důvodu i přes silnou kritiku sufismu ze strany 'allāmy (přílišná kontemplace a slepé následování mistrů adepty) je oprávněné pronést, že 'Iqbāl byl sufím, ale rovněž jsme našli příčinu toho, proč by 'Iqbāl nemohl být vyvržen ortodoxií, neboť neučinil faktický přešlap (míněno ke kapitole Iqbála a ortodoxie), přinejmenším jak si 'Iqbāl samotný argumentuje.

---

tudíž také předmětem morálního hodnocení.“); Ali Izedbegović. *Islám mezi východem a Západem*. TWRA, 1997, 141.

¹⁴⁵ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 108.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 110.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 110.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 109. 'Iqbāl se chopil koránského pojmu waḥī, který se překládá jako inspirace, vnuknutí, 'Iqbálovy slovy též jako spojení s kořeny vlastního bytí. Qur'ān ho považuje za platný rys života.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 7.

6.2. Co se stalo špatně a na co muslimy upozorňuje Qur'ān?

Ohniskem 'Iqbālova zájmu se stává řecká kultura a její vliv na islámskou. 'Iqbāl upozorňuje, že Qur'ān byl po celé generace čten ve světle řecké filozofie. Trvalo přes 200 let, než ze sebe muslimští filozofové setřásli řeckou zátěž. Vzpoureu zahájil 'Al-Ghazzālī (arabský Kant dle 'Iqbāla), jež zlomil hřbet racionalismu a obrací cestu k mystice. Koneckonců, pokus číst Qur'ān ve světle řecké filozofie byl předem odsouzen k nezdaru a vedl k rozepři, díky rozdílu řeckého více spekulativního myšlení a arabského-konkrétního myšlení (Qur'ān upozorňuje na jednotlivá znamení, konkrétní události).¹⁵⁰ „Poznání musí začínat konkrétním. Teprve rozumové uchopení a ovládnutí konkrétního umožňuje, aby lidský rozum konkrétní překročil.“¹⁵¹

Dle slov 'Iqbāla lze v Qur'ānu najít metodu, která „zcela nebo jen částečně přetváří legendy, aby je ovlivnila novými myšlenkami, a upravila je tak postupujícímu duchu doby.“ Tento fakt byl přehlížen.¹⁵² Qur'ānu těmito počiny jde o to „dát jim obecný mravní či filozofický význam,“¹⁵³ zřídka jde o historičnost. Takový záměr je podporován „vypouštěním jmen osob a míst, jenž mají sklon význam legendy omezovat tím, že jí dávají zdání skutečné dějinné události, a vynecháváním podrobností, jenž zjevně náležejí do zcela odlišného řádu vnímání.“¹⁵⁴ Běží tu údajně o metodu nijak neobvyklou, která je údajně častá i jiné nenáboženské literatuře (př. by mohla být legenda o Faustovi, ostatně jím je i legenda o Adamovi a Evě). Tento moment lze přirovnat k lidským počínům redakce Starého zákona-přeznačení smyslu, zde však zůstává na rovině Zjevení, zatímco křesťanská biblistika si uvědomuje podíl tvůrců.

'Iqbāl také na jiném místě tvrdí, že Qur'ān dal lidem „jeden z nejzásadnějších principů dějinné kritiky. Přesnost v záznamu faktů, jež zakládají dějinný materiál, je neodmyslitelnou

---

¹⁵⁰ *Ibid.*, 111.

¹⁵¹ *Ibid.*, 114.

¹⁵² Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 71.

¹⁵³ *Ibid.*, 71.

¹⁵⁴ *Ibid.*, 71.

podmínkou historické vědy a přesná znalost faktů v první řadě závisí na těch, kteří je zapisují: první princip kritiky dějin tedy spočívá v tom, že významnou položkou při posuzování svědectví je osobnost zapisovatele (49:6).¹⁵⁵

Z těchto dvou uvedených odstavců tedy plyne, že 'Iqbāl kritiku určuje pouze těm, kteří zapisovali prorockou tradici spolu s vykladači, nárokuje si svou exegezi konečnou platnost a tím ignorující změnu (takto opodstatňuje opětovně svůj koncept dynamismu). Na Qur'ān stejně nepohlíží, kromě těch pasáží, které princip změny obsahují (přeznačování smyslu starých událostí). „Je-li tedy bytostným cílem náboženství přeměna a vedení vnitřního i vnějšího lidského života, je zřejmo, že pravdy, jež ztělesňuje, nesmějí zůstat nestálé. Nikdo by neriskoval jednání na základě pochybného principu.“¹⁵⁶

'Iqbāl tedy nevztahuje kritiku na Qur'ān jako Boží Zjevení (proč tak nedělá, či jen částečně respektive nemůže, bylo vysvětleno v podkapitole Prorok nebo mystik?). Kritiku mu umožňuje prorocká tradice, ze které se vyvíjí zásady kritiky dějin. Svatá Kniha je v jeho očích dokonalá, jinak by si protiřečil. Avšak k Prorokovi dodává, „že stojí na hranici světa starověkého a moderního. Ke starověkému světu náleží vším tím, co bylo pramenem jeho zjevení; duchem zjevení je však již cele ve světě moderním. V jeho osobě život objevuje jiné zdroje poznání, jež vyhovují novému směru.“¹⁵⁷ Máme snad chápat tuto větu jako náznak dobové determinovanosti Proroka a pojmem duch zjevení jako výzvu k vlastnímu myšlení ?

---

¹⁵⁵ *Ibid.*, 121.

¹⁵⁶ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 5.

¹⁵⁷ *Ibid.*, 109.

7. Ortodoxie a 'Iqbāl

Při podrobném zkoumání 'Iqbālových názorů narazíme na značně znepokojující statě i básně, které by se z pozice islámské ortodoxní teologie mohli jevit jako kacířské. Vrhá snad 'Iqbāl pomyslnou rukavičku do tváře tradiční muslimské pravověrnosti?

Ano i ne, zní odpověď. 'Iqbāl se nerouhá, je si vědom své meze a tím, co může o člověku a Bohu říci. Formálně-teologicky se nedopouští chyby. 'Iqbāl nutí člověka toliko k aktivitě, jenže ho nestaví do pozice titána. I přesto překvapuje skutečnost, proč nad některými osobitými projevy byly přimhuřovány oči. Důvodem se mohlo stát 'Iqbālovo pojetí tvořivosti. V klasickém islámu může tvořit a tvoří pouze Bůh. Člověk, pokud by tvořil, rouhal by se Bohu (ve smyslu se mu vyrovnat). 'Iqbāl však v protivě básnil:

„Svou vlastní sekerou si cestu proklesti.

Špatné je kráčet cestou jiných beze změny.

A vzejde-li z tvé ruky vzácné dílo,

i bude-li to hřích, jsi hoden odměny.“¹⁵⁸

Další poemou svědčící o jeho vyhraněném a odvážném, avšak nikoliv heretickém názoru je

Rozhovor Boha s člověkem:

Bůh:

Já stvořil na počátku svět jen z vody a hlíny,

tys stvořil Írán, Habeš, tatarskou zem svými činy.

Já stvořil čistou ocel a skryl ji v zemském lůžku, “

tys stvořil meč a šíp a smrtonosnou pušku.

Tys stvořil sekyry, jež stromy světa podetnou

i klec na zpěvné ptáčky, kteří víc už nevzlétnou.

---

¹⁵⁸ Muhammad Ikbāl. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 8.

Člověk:

*Tys, Bože, stvořil noc, já lampu na zlé stíny,
tys, Bože stvořil hlínu, já stvořil džbán z té hlíny.
tys stvořil hojně pouští, skály hor, stráň bez vinice,
já vonná houští, sady, květnice a obilnice.
Jsem člověk, ten, jenž z křemene sklo dělat umí
a z jedů dobré víno, které v číších šumí.¹⁵⁹*

Báseň opravdu zní na první pohled rouhavě, ale spíše je velkou oslavou tvůrčí Boží činnosti a jejího lidského protějšku. Bůh obviňuje lidskou bytost za ničení života, za to, že koná špatné činy. Člověk mu však sebevědomě odpovídá, i Já tvořím a přetvářím, překonávám těžkosti dané přírodou a Tebou-Bože.¹⁶⁰

’Iqbāl jako jeden z čelních reprezentantů muslimskéhoaggiornamenta, vznesl požadavek na řešení několik staletí trvajících problému v islámu, v duchu příkazu Qur’ānu. „Ve svém nejnaternějším bytí je tedy člověk, jak jej chápe Korán, tvořivou činností, stoupajícím duchem, jenž na svém pochodu kupředu vystupuje od jednoho stupně bytí k dalšímu...¹⁶¹ Dále: „Člověku je souzeno podílet se na usilování světa kolem sebe a utvářet své určení stejně jako určení světa, tu přizpůsobováním se silám světa, tam zas vynaložením vší své energie, aby tytéž síly uhnětl k vlastním cílům a záměrům.“¹⁶² Obával se však z přílišného omezování ze strany ortodoxie a její ztuhlosti. „Jedinou cestou, jež nám tedy zbývá, je strhnout s islámu tvrdou skořepinu, jež znehybnila původně dynamický postoj k životu...¹⁶³ ’Iqbāl se nebál vyslovit, že filozofické myšlení nemůže mít nikdy konečnou platnost-závaznost pro další generace. Na druhé straně to ale neznamená automatický předpoklad považovat ’Iqbāla za volnomyšlenkáře. Zaujal optimistický úsudek na vývoj lidského myšlení, které je potřeba neustále sledovat-ve smyslu udržení kritického a ostražitého postoje. Tím připravil intelektuální atmosféru a uvolnil prostor dalším autorům, ať už na ’Iqbāla navazují přímo či nikoliv.

---

¹⁵⁹ *Ibid.*, 15.

¹⁶⁰ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 64. („Lidské já je nadáno mocí představit si lepší svět, uhníst z toho, co je, to, co být má; ve snaze o stále jedinečnější a obsažnější individualitu člověk usiluje o zužitkování každého prostředí, v němž se během své dráhy bez konce ocitá a působí.“)

¹⁶¹ *Ibid.*, 14.

¹⁶² *Ibid.*, 14.

¹⁶³ *Ibid.*, 134.

V souvislosti s ortodoxií připomínám i báseň **Stížnost-Šikwa** (شكوه), která při svém uvedení nebyvale rozrušila indickou muslimskou společnost (dodnes nejvíce známa mezi pákistánskými muslimy). 'Iqbāl v ní praví, že muslimové upadli v nemilost kvůli vlastní lenosti a nedostatku víry. Až její druhá část – odpověď 'Ĝavāb-e-Šikwa (جواب شكوه) ztišila rozhorlené muslimské osazenstvo.

8. Princip změny ve struktuře islámu, dynamismus

„S islámem není nic špatně. Všechna špatnost spočívá pouze ve způsobu jakými jsme muslimy.“¹⁶⁴

S referencí na nové vědecké teorie pojetí času, hmoty a přírody, 'Iqbāl dospívá ke koncepci dynamismu, zastávající důležitou úlohu v jeho filozofii. Principem dynamismu se snaží rozhýbat celý islámský svět, který na dynamické chápání světa pozapomněl. 'Iqbāl píše: „V mém životě tedy není nic nehybného; vše je neustálým pohybem, ustavičným plynutím stavů, neutuchajícím proudem, jenž nezná zastávek či odpočinku.¹⁶⁵ Východisky jsou mu zřetelně Bergson a Nietzsche.

„V jediném tvaru život neustrne,
vždy tvoří nové obrazy a kolotá.
Když dnešní den tvůj podobá se včerejšku,
věz, nemáš v sobě jiskru života.“¹⁶⁶

Nepořádej hostinu stranou na pobřeží,
tam život tiše zní a téměř stojí.
Vrhni se do moře a s vlnami se rvi!

---

¹⁶⁴ Hasan Basri Çantay, „Islamic Culture in Turkish Areas“ in: *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Kenneth W. Morgan. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 291. 'Iqbāl pronesl: („Nothing is wrong with Islam. All the wrong there is in our way of being Muslims.“); Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, 257. Kropáček se vyjadřuje o cílu islámského reformního hnutí na arabském poloostrově takto: („Jasně a zřetelně z něj vystupoval především cíl vydobýt pro islám důstojné místo ve změněném světě.“); Část věty bychom s ohledem na 'Iqbāla mohli parafrázovat: „...cílem vydobýt pro muslimy důstojné místo ve změněném světě...“ 'Iqbāl takzvaně udeřil příslovečnou hlavičku hřebíku. Stejný názor zastává i v básni Šikwa a její odpovědi. Neviňme Boha a náboženství, viňme sami sebe.

¹⁶⁵ („Svět, jež se nám jeví jako soubor věcí, není pevnou hmotou umístěnou v prázdnu. Svět není věc, ale akt.“); Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 47.

¹⁶⁶ Muhammad Iqbāl. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek, Praha: Československá akademie věd, 1960, 6.

věčný život je v boji.¹⁶⁷

Život a činnost (Odpověď na Heinovu báseň Otázky):

Nehybný břeh pravil: „Jak dlouho žiji, sotva víš,
a přece nevím, zdali jsem, ach, je to kříž.“

Přivalila se hrdá vlna, zpívajíc:

„Jsem, když se pohnu. Když se nehýbám, pak nejsem již.“¹⁶⁸

Na tento dynamický postoj neustále upozorňuje a píše, že vývoj není v rozporu s islámem ani Qur'ánem. Co umožňuje takový pohyb? To, že islám viděn ve smyslu sjednocujícího systému, „založený na cítění uznává hodnotu jedince jako takového a odmítá pokrevní svazky jako základ lidské jednoty. Pokrevní svazky přinášejí zakořeněnost v zemi.“¹⁶⁹ Prorokova emigrace do Medíny potvrzuje odstřížení od kořenů a dynamickou povahu islámu.¹⁷⁰ Založení lidské jednoty hledejme v duchovní sféře (duchovní původnosti). „Takové chápání vytváří nové svazky věrnosti bez nutnosti nějakého obřadu, jenž by je udržoval, a umožňuje člověku, aby se vymanil ze vztahu k zemi.“¹⁷¹ „Nejhlubší duchovní základ všeho života je podle islámu věčný a zjevuje se v rozmanitosti a změně. Společnost založená na takové představě reality musí ve svém životě smířovat kategorie stálosti a změny.“¹⁷² Proto ani 'Iqbāl nezahazuje minulost, život není pouhá jednoduchá změna (leč se v ní projevuje). O harmonické sloučení kategorií transformace a trvalosti zpětně referuje báseň Život a činnost.

Dějiny nám umožňují lépe pochopit diskutovaný princip změny: „Podle Koránu jsou dějiny-[dny Boží]-třetím pramenem lidského poznání. Jedním z nejzásadnějších učení Koránu je to, že národy jsou souzeny společně a musejí za své špatné skutky čas od času trpět. Korán tuto poučku prosazuje tak, že ustavičně vypočítává dějinné příklady a vybízí čtenáře, aby

---

¹⁶⁷ *Ibid.*, 7.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 19.

¹⁶⁹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 126. Dodávám, že odstranění zakotvenosti v zemi podporuje nejen aktem Prorokova odchodu do *Jathribu*, ale i koncepcí meliorismu.

¹⁷⁰ Mazheruddin Siddiqi, „Muslim Culture in Pakistan and India“ in : *Islam. The Straight Path. Islam interpreted by Muslims*. Kenneth W. Morgan (edit.) . Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 322. („The migration of the Holy Prophet to Medina typifies to Iqbal the dynamic nature of Islam, with its freedom from geographical and racial limitations.“)

¹⁷¹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 126.

¹⁷² *Ibid.*, 127.

uvažoval nad minulou a přítomnou zkušeností lidstva.¹⁷³ Člověk si však nemůže pomoci, aby se nedíval ke své minulosti i svému budoucímu vnitřnímu rozvíjení s jistým pocitem strachu.

Chceš-li žít, v nebezpečí žij!

Gazela mladá stýskala si gazele:

„Najdu si jiné doupě, už to musí být.

Na pláních léčky jsou a lovci číhají,
gazela ráno ani večer nemá klid.

Najdu si úkryt před krutými lovci v lese,
Kde srdce všechny starosti své střese.“

Odpoví druhá: „Přítelkyně má, chceš-li žít správně, v nebezpečí žij!

Do sázky sebe samu dávej tisíckrát,

Žij ostřeji než meč a o svůj klid se bij!

Tvé schopnosti a sílu nebezpečí znásobí

a tělo, ducha plodným zkouškám podrobí.“¹⁷⁴

Chrabrému srdci lev se horskou kozou zdá,

Bázlivec gazelu za leoparda má.

Nemáš-li strach, je moře pouhou plání,

Máš-li, tu s každou vlnou krokodýl tě přepadá.¹⁷⁵

ʿIqbāl se vyjádřil i k nekritickému přejímání od druhých, napodobování v jeho očích není vhodnou cestou, praví: „...má-li člověk dosáhnout plného sebeuvědomění, musí být nakonec odkázán opět sám na sebe.“¹⁷⁶

Ačkoliv se zdá, že mladík ze školy žije,

Je mrtev. Vypůjčil si dech od Evropana.¹⁷⁷

---

¹⁷³ *Ibid.*, 120.

¹⁷⁴ Muhammad Ikbál. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 17.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 8.

¹⁷⁶ Muhammad Iqbál. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 110.

¹⁷⁷ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 195. překlad části básně (Úder Mojžíšovy hole). Taktéž v básni **To a youth**:

Jak dlouho, srdce mé, se budeš můře podobat?

Jak dlouho budeš mužnosti se bát?

Zažehni se už jednou vlastním žárem!

Jak dlouho cizím plamenem se budeš hřát?¹⁷⁸

The Moth and The Glow worm

The Moth:

Glow worm is far from moth's goal at each turn.

Why is it proud of fire that can't burn?

The Glow Worm:

Thank's to Great God that a moth I'm not.

I needn't beg fire from others to rot.¹⁷⁹

Nyní však k citátu, uvedeném na začátku kapitoly. Islám nemůže být obviňován za stav muslimů, natož samotný Qur'án. Tři hlavní viníci, jež mohou za úpadek muslimské společnosti dle 'Iqbāla jsou:

1.Racionalistické hnutí (tzv.mu'tazila) vzešlé za posledních dnů 'Abbāsovců. „Jejich hlavním záměrem se tedy stalo uchovat společenskou celistvost islámu - a jediným způsobem, jak toho docílit, bylo využít závaznou sílu šarí'ý a co nejvíce zpřisnit strukturu právního systému.“¹⁸⁰ Racionalisté jsou pro 'Iqbāla velice poučnou epizodou ve dějinách myšlení-odkrývají vášeň po pravdě, ale i omezenosti doby. Mu'tazilité nedbali životnosti, vše se otáčelo kolem pojmů, systémů, nauk. Nehybnost islámského myšlení údajně trvala přes 500 let.

(„English be your sofas grand and fine, Iranian be your real carpets'glitter. This idle living of Muslim youth Makes me weep really hard and bitter. What is wealt? It holds no importace. E'en kingship with its glamour is uselles. Neither blessed with Suleman's content Nor do you own Haider's valour and prowess. Find not content in contemporary Culture based on ostentation; Rather I found the height of Islam true In content shown by Suleman the Persian. When the youth develop eaglelike Spirit full of resolve and drive, They find their destination in the sky That prompts them to struggle hard and strive. Get not disppointed because it Is the downfall of knowledge and truth. Man upright with hope and effort honest Is 'mong the confidants of God the Truth. O youth! the palace dome or turret Is not for you to relax and to roost. You the eagle toswoop and soar full high, let the rocks be your abode to boast!“) Muhammad Iqbal. *Gabriel's Wing. Bal-i-Gibril*. přel.Syed Akbar Ali Shah a Anwar Hussain Syed. Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009, 208.

¹⁷⁸ Muhammad Ikbál. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 6.; uvedenou báseň lze interpretovat i v jiném světle.

¹⁷⁹ Muhammad Iqbal. *Gabriel's Wing. Bal-i-Gibril*. přel.Syed Akbar Ali Shah a Anwar Hussain Syed. Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009, 199.

¹⁸⁰ Muhammad 'Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 129.; *Ibid.*, 6. („Počátky hledání racionálních základů v islámu lze možná spatřit již u samotného proroka.“)

2. „Do značné míry za tento postoj může vzestup a vývoj asketického **súfismu**, jenž si pod vlivy ne-islámské povahy postupně rozvinul čistě spekulativní stránku...“¹⁸¹ Zároveň tato spekulativní stránka „nabízela vyhlídky na ničím nespoutané myšlení.“¹⁸² Súfismus lze tedy chápat jako protireakci neboť „...čistě náboženská podoba súfismu podporovala jakýsi druh vzpoury proti slovním hříčkám našich raných znalců práv“¹⁸³ Účelem súfismu se mělo stát uspořádání mystické zkušenosti, ale súfisté v posledku projevíli lhostejnost ke všemu, co se netýkalo skutečnosti (Boha) a odmítli rozum.¹⁸⁴ Konečně, masy lidí, které postrádaly osobnosti vyššího charakteru i intelektu, následovali slepě právnícké školy, neboť nejlepší myslí islámu byly pohlceny súfismem.¹⁸⁵

3. **Bagdád a jeho zničení** v polovině 13.stol. vedlo k dalšímu ztuhnutí šarí' a společnosti. Město bylo kulturním i intelektuálním střediskem života muslimů, a proto po jeho vyplenění, „ze strachu z dalšího rozkladu islámští konservativní myslitelé soustředili veškeré úsilí na jediný zájem - zachovat jednotný společenský život národa tím, že ze šarí' žárlivě vyloučí všechny novoty, jež zavedli ranní znalci islámského práva.“¹⁸⁶ Domnívali se, že „dobrá organizace do jisté míry působí proti silám rozkladu.“¹⁸⁷ 'Iqbāl upozorňuje na věcnou chybu těchto duchovních: „Neuvědomili si však-a neuvědomují si to ani dnešní ulamá - že konečný osud národa nezávisí tolik na organizaci, jako spíše na hodnotě a síle jednotlivých lidí.“¹⁸⁸

'Iqbāl pod vlivem těchto faktů dospívá k přesvědčení, že jediným lékem proti silám rozkladu ve společnosti je „výchova jedinců, kteří si budou plně vědomi sama sebe.“¹⁸⁹

---

¹⁸¹ *Ibid.*, 129.

¹⁸² *Ibid.*, 130.

¹⁸³ *Ibid.*, 130.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 167. („Na této cestě Božského hledání čelí já jedinému nebezpečí-že ochabne ve své činnosti, že podlehne potěšení ze zkušeností, jež konečné zkušenosti předcházejí a nechá se jimi pohltit.“); („Mystickovo odmítání rozumu jako orgánu poznání v dějinách náboženství vskutku nenachází jakékoliv ospravedlnění.“)

¹⁸⁵ *Ibid.*, 159. („Technika středověké mystiky, jejímž prostřednictvím se ve svých vyšších projevech vyvinul náboženský život na Východě i na Západě, dnes takřka selhala. A na islámském Východě možná způsobila mnohem větší spoušť než kdekoli jinde. Místo aby v obyčejném člověku znovu sloučila síly jeho vnitřního života, a připravila jej tak na účast v běhu dějin, naučila jej falešnému odřikání a dovedla jej k naprosté spokojenosti s vlastní nevědomostí a duchovním otroctvím.“); O to složitější se jeví snaha o její opětovné zavedení do běžného života: („Muslim musí mystickou zkušenost, jakkoliv nezvyklou či mimořádnou, brát jako naprosto přirozenou, otevřenou stejnému kritickému zkoumání jako ostatní stránky lidské zkušenosti. To je jasné i z postoje samotného Proroka, k okultním zážitkům ibn Sajjáda.“)

¹⁸⁶ *Ibid.*, 130.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 130.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 130.

¹⁸⁹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 130; Pro porovnání se současnými myšlenkami, přitakává 'Iqbálovi i: Ali Izedbegović. *Islám mezi Východem a Západem*. TWRA, 1997, 271. („Lidský vliv na běh ději závisí na úrovni síly vůle a uvědomění. Čím větší je duchovní síla účastníků historických událostí, tím větší je jejich nezávislost na vnějších zákonech. Podmíněnost je zde dána obráceným poměrem k aktivitě subjektu. Člověk je v zásadě naprosto svobodný a vnější zákony nad ním nemají žádnou moc...Síla objektivních okolností vzrůstá tím více, čím více klesá individuální faktor, čím se stává nečinnější-to jest čím se subjekt stává méně člověkem a více objektem. Máme moc nad přírodou i nad dějinami, máme-li moc také nad sebou.“)

ʿIqbālův džihád je mířen prvně k jednotlivci, nasazením „všech sil pro nábožensky motivovanou humanitu, proti liknavosti a pasivitě“.¹⁹⁰ Stačí nebát se otevřít myšlení a přijímat od něj jakoukoliv čerstvou inspiraci, rozvíjet sama sebe.¹⁹¹ Tři výše zmiňovaní viníci, napomohli ke ztrátě schopnosti pohybu. I přestože měli velkou moc podílet se na takovém druhu vývoji, který by si neznepřátelil vlastní náboženskou zkušenost a tím i zdravou oporu o náboženství, neučinili tak. Chyba tzv. organizátorů, zmíněných v předchozím odstavci spočívala v tom, že „v přeorganizované společnosti je jedinec zcela zbaven existence. Získává veškeré bohatství společenského myšlení, ale ztrácí svoji vlastní duši.“¹⁹²

Co je tedy principem hnutí ve struktuře islámu? To co se označuje pojmem iğtihād.¹⁹³ Svět islámu by se měl odvážně pustit do rekonstrukce, již má před sebou. Jak? Určitě nikoliv přizpůsobováním se dnešním životním podmínkám ve smyslu odkoukávání a slepého přijímání. Liberální otevřenost neznamena úplné vzdání se svých vlastních hodnot, přijetí cizích vzorů, ztráty sama sebe. „Je-li znovuzrození islámu skutečné, a já věřím, že je, pak jednoho dne i my budeme jako Turci muset přehodnotit naše intelektuální dědictví. A nebudeme-li mít nic původního, co bychom k obecnému islámskému myšlení přidali, budeme alespoň moci působit zdravou, konservativní kritikou jako brzda překotného liberálního hnutí ve světě islámu.“¹⁹⁴ ʿIqbāl se nebojí konfrontace, to je zajisté působivé.

ʿIqbāl, jako zastávce osobního ğihādu a iğtihādu, který projevuje svobodného ducha, se díval příznivě na turecký vzor, ve kterém je myšlenka iğtihādu uplatňovaná. „Osobně se domnívám, že turecký názor je zcela platný. Nejspíše není nutno se o tuto věc přít. Republikánská podoba vlády je nejen v dokonalém souladu s duchem islámu, ale stala se rovněž nezbytnou s ohledem na nové síly, jež byly ve světě islámu puštěny na svobodu.“¹⁹⁵

Zajímavým se jeví ʿIqbālův pohled na turecké rozdělení státu a církve. „Struktura islámu jak nábožensko-politického systému bezpochyby takové pojetí dovoluje, ačkoliv osobně si myslím, že je omylem domnívat se, že pojem státu hraje hlavní roli a že všem ostatním pojemům v systému islámu vládne... V islámu jde stále o jednu a tutéž realitu, jež se z jednoho úhlu jeví jako církev a z druhého stát. Není však pravdou tvrdit, že církev a stát jsou dvě

¹⁹⁰ Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2009, 115.

¹⁹¹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal academy Pakistan, 2003, 9. („Myšlení tedy není ze své bytostné povahy nehybné...ze své podstaty nemůže být omezené...a nemůže zůstat uvězněno v úzkém kruhu své vlastní individuality. V širém světě není nic, co by mu bylo cizí.“)

¹⁹² *Ibid.*, 130. Při přečtení věty nás může vyděsit pomýšlení, jak by se asi cítil ʿIqbāl v současném odlidštěném, ale organizovaném Západě!

¹⁹³ *Ibid.*, 127 n. Pojem označuje úsilí a v pojmosloví islámského práva běží o snahu, která by měla přinést nezávislé rozhodnutí v dané právní otázce.

¹⁹⁴ *Ibid.*, 131.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 135.

strany či aspekty téhož. Islám je jedinou, nerozložitelnou realitou, jež může být tím či oním, jak se mění úhel pohledu.¹⁹⁶ 'Iqbāl, jak jsme viděli v předchozí argumentaci, tedy neporušuje hluboce zakořeněné chápání islámu jako jednoty náboženského i společenského řádu.

9. Hodnocení 'Iqbālova díla a osobnosti, kritika a dědictví

„*Malý filozof, velký básník, osobitý muslim...?*“

'Iqbāl byl a stále je jeden z nejprominentnějších spisovatelů-básníků, rovněž si ho muslimská inteligence cení pro jeho politickou aktivitu. Svým dílem je neustále připomínán v Pákistánu, Indii, Bangladéši. Jeho obecný odkaz jistě žije dále, vzhledem k centrům a společnostem, které se jím zabývají a z tohoto důvodu se zdá přinejmenším zarážející hodnocení a popisy 'Iqbāla (většinou ze strany evropských badatelů) jako naivního myslitele s povrchními znalostmi a neuskutečnitelnými požadavky. 'Iqbāl ustavičně inspiruje řady lidí a jeho teologický a básnický odkaz o tom vypovídají nejzřetelněji.

Z teologického hlediska či postoje věřícího s odvoláním na odstavec Hasana Basriho Ćantayho¹⁹⁷, bychom měli ocenit především jeho pevné přesvědčení o správnosti islámské víry, které mu ovšem nebylo překážkou při poznávání cizích kultur. Zakotvenost v rodném náboženství mu bránila se zpronevřit a vrhnout se tak plně do náruče Západu. Dnes bychom takový postoj nazvali dialogickým postpluralismem. Do jaké míry 'Iqbāl zastával názor a funkční potřebnost sebeinterpretace skrze porozumění jiných vyplývá jasně z práce.

K pozitivu na stranu 'Iqbāla také připišme, že se nesnažil obhajovat islám ve smyslu upadajícího systému, dosvědčuje to právě název knihy *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*.¹⁹⁸ 'Iqbāl si podržel zdravý odstup, na rozdíl např. od klasické evropské orientalistiky

---

¹⁹⁶ Muhammad Iqbāl . *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel.Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 132.

¹⁹⁷ Hasan Basri Ćantay, „Islamic Culture in Turkish Areas“ in: *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Kenneth W. Morgan, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 294. („For the past fifty years Muslim young men have been studying in the universities of the West and coming home with new knowledge and new conceptions of life. Although some come back infected with skepticism and unbelief (it is next to impossible to adhere to any other religion after having been even loosely attached to Islam, the majority come back with renewed interest in their own religion. They are no longer satisfied with the mere observance of the outward form of their religion but are looking for spiritual and moral guidance in Islam compatible with modern civilization.“)

¹⁹⁸ Předmluva (ix): H.A.A.R.Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947. („Almost all the books written in English or French by Muslim writers, on the other hand, turn to be apologetic works, composed with the object of defending Islam and demonstrating its conformity with what their writers believe to be present-day thought. The outstanding exception is the Indian scholar and poet, Sir Muhammad Iqbāl, who in his six lectures on The Reconstruction of Religious Thought in Islam faces outright the question of reformulating the basic ideas of Muslim theology.“)

(nejen jí)¹⁹⁹, která hodnotila islám jako systém (také pozdější výtka pojmu náboženství od religionisty W.C.Smitha) a své představy následně podsouvala samotným muslimům. 'Iqbálovo náboženství-ve smyslu systému-je něco odlišného. Islám takovou obhajobu nepotřebuje, naopak, jsou to přívrženci islámu, kteří musí hledat novou cestu a přístup k náboženství, Bohu i sami k sobě a v sobě, novou „obhajobu.“ Muslimové by se měli znovu a čerstvě učit filozoficky přemýšlet, přijímat, konat a neobávat se kritiky i kritické zkoumání všemi směry a ve všech směrech. Takové úsilí má smysl a jen ono lidstvo posouvá dále. 'Iqbāl muslimům důrazně připomíná synergický princip-Bůh spolupracuje, když se člověk chopí iniciativy.²⁰⁰

Nejpozoruhodnější se však jeví z mého pohledu 'Iqbálova schopnost vyjádřit věcně, přesně a aktuálně problémy islámského světa spolu se snahou o jejich vyřešení (cestou skloubit filozofii, náboženství a vědu). Patrně někde existuje prostor-průnik, kde si mohou porozumět. Hodnotit tuto skutečnost jako naprosto nemyslitelnou či oprávněnou ponechám na čtenáři. Zvláště západní, racionálně myslící jedinec (ať už vědec či laik), který si zvykl automaticky oddělovat tyto oblasti a který hodnotí v sekulární společnosti otázku náboženství jako něco překonaného, může být překvapen a vyveden z míry. Byl snad 'Iqbāl přehnaný optimista? Či snad ve vlastní slepotě přecenil síly a schopnosti člověka v oblasti poznání? Je vůbec takový postoj udržitelný v dnešní západní vědě, potažmo má pro nás vůbec praktický význam řešit otázku náboženství a vědy? Osobně, poruším-li hranice objektivnosti, se mi z teologické pozice 'Iqbálovo tvrzení nejvíce nijak absurdní, spíše považuji jeho snahu za legitimní a přitakávám předpovědi, „že den, kdy náboženství a věda objeví vzájemnou, dosud netušenou shodu, snad není příliš daleko...“²⁰¹

Religionistický náhled, tedy postoj principiální vědecké nezaujatosti, by 'allāmu a jeho

---

¹⁹⁹ Zmiňovaná skutečnost eurocentrismu v souvislosti s jazykem Indie je popsána Zvelebilem a Fišerem: („Jednu dobu probíhal až rozhořčený boj mezi těmi, kdož hlásali potřebu udržovat tradice staré indické výchovy, jazyků a vzdělanosti,...,a mezi těmi, již byli pro naprosté převládnutí západní civilizace v Indii. Celou otázku rozhodli velkopanský a vskutku [geniálně] ve sborů ředitelů Společnosti. [Básnictví vůbec je neužitečné], pravil sbor ředitelů. [A v literatuře hinduistů i muslimů je málo užitečného]...Užitečnost byla tedy měřítkem kulturní vyspělosti. Je prý důležitější a užitečnější znát angličtinu než sanskrt nebo arabštinu...a [domorodá řeč Bengálců nemá žádnou literaturu...a je tak ubohá a hrubá], že jí nelze nic vyjádřit a prostě není k ničemu. Na nějakou dobu tento směr zvítězil,...Bylo rozhodnuto, že se angličtina stane úředním a literárním [!] jazykem Indie [!]“)

²⁰⁰ Muhammad Iqbál. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 14. („Nechopí-li se člověk iniciativy, nerozvine-li vnitřní bohatství svého bytí a přestane-li vnímat, jak na něj tlačí postupující život, duch v něm zatvrdne na kámen a on se promění v mrtvou hmotu. Život člověka a pochod jeho ducha však závisejí na ustanovení spojení s realitou, jež proti němu stojí.“); Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, 268. („Samouspokojení a klid je smrt-zde se Iqbál poučil z islámských dějin-zatímco činnost je život. Proto chápe a oslavuje člověka jako kandidáta nesmrtelnosti právě pro jeho tvořivost, souznějící s Božím záměrem.“)

²⁰¹ Muhammad Iqbál. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 3.

představu hodnotil jako toho, jenž si nárokuje až nadmíru velké pole působnosti pro náboženství²⁰² (vlastní předporozumění, zázemí islámu, ze kterého ani nemůže vystoupit) a jednou z jeho stránek-poznávací schopnosti člověka, kterou 'Iqbāl „absolutizuje.“ Jde tedy o klasické vymezení hranic, a specifické problematiky vlastních oborů. Na druhou stranu, islám dokázal vstřebat či lépe zaujmout k vědě daleko otevřenější a smířčí postavení²⁰³, než např. křesťanství, a tak není divu, že 'Iqbāl vpustil klasickou problematiku psychologie náboženství a religionistiky do polí islámu, ať mu slouží k dokázání a ujištění vlastních výpovědí či nikoliv.

Jednu z věcných a horlivých kritik k 'Iqbālovi napsal H.A.A.R.Gibb, který se hodnotí jako křesťanský protějšek k islámu.²⁰⁴ Gibb strhává 'Iqbālovu filozofii, tvrdí, že 'Iqbāl ve skutečnosti žádnou rekonstrukci islámu nečiní, když už, tak je to rekonstrukce súfismu v západních moderních termínech.²⁰⁵ 'Iqbāl se musel jevit tehdejší ortodoxii a vůbec všem konzervativním muslimům jako bechderoucí drzoun. Ačkoliv ovlivnil mladé Indy, Gibb pochybuje, že by měl vliv ještě nyní (Gibbova kritika vydána r. 1947). Ptá se rovněž, zda-li pak už někdy byla vytištěna tak heretická a revoluční kniha, jako 'Iqbālova.

Parafrázujeme Gibba, který v souvislosti s liberální teologií (shodné požadavky a centra zájmu jako u 'Iqbāla²⁰⁶) tvrdí, že sklony a tendence v myšlení, které údajně transformovali křesťanství v náboženství humanity, byli právě 'Iqbālovou osobností nevědomě vneseny i do islámu. Domněnku se mi zdá vyjádřena velmi násilně a může implikovat to, že islám byl a je něčím krutým, jdoucím proti člověku.²⁰⁷ Pro 'allāmu islám představuje předně způsob života,

---

²⁰² *Ibid.*, 6. („Náboženství není věc nějakého oboru; není ani pouhým myšlením, ani pouhým citem; je projevem celého člověka.“); Jinou definici 'Iqbāl předkládá v souvislosti s třemi stádii vývoje náboženského života, náboženství je posledním stádiem-objevováním. *Ibid.*, 154. Blíže v práci.

²⁰³ *Ibid.*, 16. („Je však třeba povšimnout si obecně empirického postoje Koránu, jenž u svých stoupenců vzbuzoval úctu vůči skutečnému a nakonec z nich udělal zakladatele moderní vědy.“)

²⁰⁴ H.A.A.R.Gibb. *Modern trends in islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 81. Předmluva-xi. („I make bold to say that the metaphors in which Christian doctrine is traditionally enshrined satisfy me intellectually as expressing symbolically the highest range of spiritual truth which I can conceive, provided that they are interpreted not in terms of anthropomorphic dogma but as general concepts, related to our changing views of the nature of the universe...I see the church and the congregation of Christian people as each dependent on the other for continued vitality, the church serving as the accumulated history and instrument of the Christian conscience, the permanent element which is constantly renewed by the stream of Christian experience and which gives both direction and effective power to that experience. My view of islam will necessarily be the counterpart of this.“)

²⁰⁵ Proti této domněnce jsem se vyjádřila v předcházejících odstavcích. 'Iqbāl rekonstruuje ve skutečnosti onu náboženskou zkušenost, která byla rozvíjena súfismem, ale přítomna již předtím v samotném Qur'ánu a tradici. Nejde o rekonstrukci súfismu jako takového, i když je zpětně očištěn a včleňován jako právoplatná část islámu.

²⁰⁶ H.A.A.R. Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 81. („1.The nature and existence of God, 2.the moral freedom and responsibility of man, 3. Immortality of the soul-all free in composition with scientific thought and the ideas of natural law and evolution.“)

²⁰⁷ *Ibid.*, 81. („Iqbal was importing into Islam the same tendencies in thought as have in the West been gradually transforming Christianity into a religion of humanism.“)

život samotný a život podporujícím.²⁰⁸ Gibb nezdůrazňuje skutečnost, že islám vyšel z židovství a křesťanství, jejich vývoj může být v mnoha ohledech podobný.²⁰⁹

Tento 'Iqbālův humanismus je postaven na antiracionalismu Bergsona, který mu umožňuje vyjádřit mystickou zkušenost a myšlení súfismu. To se však Gibbovi stává zároveň největší výtka. Neboť to co údajně 'Iqbāl zamýšlel, se podstatně liší od toho co učinil. 'Iqbāl chtěl rekonstruovat ustanovenou teologii (tradiční teologii islámu), ve skutečnosti obnovil teologii súfismu (do které se navíc zamotal).²¹⁰ Další slabost spatřuje v tom (stejně tak i u jiných modernistů), že 'Iqbāl neustále používá verše Qur'ánu k podpoře svých vlastních teorií a domněnek. Ty však nemusí znamenat přesně to, co 'Iqbāl praví, že znamenají. Celkově připisuje 'Iqbālovi odvahu a upřímnost, ta však nestačí. Gibb nakonec nesouhlasí ani s námitkou, že 'Iqbāl dal minimálně základ, na kterém ostatní mohou stavět a pokračovat.²¹¹

Dovolím si tvrdit, že 'Iqbāl je přesto prototypem modernisty. Gibbova kritika jest oprávněná, ale pouze z pozice křesťana, též částečně filozoficky a hermeneuticky²¹². Gibb si neuvědomuje, že on sám byl badatel ovlivněný historickou kritikou, kterou islám v jeho době nezná. 'Iqbālovi vyčítá, že nedodržuje jeden z hermeneutických požadavků. Horlivost za islám a jen pro islám, která byla v 'Iqbālově době přirozená, protože byla jedinou jistotou a o kterou se mohli indičí muslimové opírat, je však charakteristická i pro dějiny křesťanství.²¹³ Navíc se pokouší srovnat islám a křesťanství v rámci jejich dějin teologie, nezdá se však, že

---

²⁰⁸ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 5. Náboženství je pro 'Iqbāla nejvyšší formou, která překonává sobectví člověka, rozšiřuje mu prostory, nároky. („Je-li tedy bytostným cílem náboženství přeměna a vedení vnitřního i vnějšího lidského života, je zřejmo, že pravdy, jež ztělesňuje, nesmějí zůstat nestálé. Nikdo by neriskoval jednání na základě pochybného principu.“); dále 156. („Náboženství, jež je v podstatě moderm skutečného života, je jedinou odpovědnou metodou, jak zacházet s realitou.“); stejně tak píše Ali Izedbegović. *Islám mezi Východem a Západem*. TWRA, 199. údaje blíže nespecifikovány; („Je známo, že Korán zanechává v analytickém čtenáři dojem neuspořádanosti a zdá se být směsicí různorodých prvků. Korán je ovšem život, nikoliv literatura. Islám je spíše způsob života než způsob myšlení. Jediným autentickým komentářem Koránu může být život a jak víme, byl to život proroka Muhammada... Islám se shoduje se samou podstatou života.“)

²⁰⁹ Ptáme se však, co bylo z islámu vneseno do křesťanství? Co z islámu ovlivnilo následně i Evropu?

²¹⁰ H.A.A.R. Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947, 82. („Where the other modernist have preached a new liberal and humanist Islam on the old orthodox foundations, Iqbāl has tried to refashion Sufi thought interes of Western humanism. And this is not in any way controverted by the fact that in his lectures, as in his poetry, he over and over again criticizes Sufism and its pantheist tendencies.“)

²¹¹ *Ibid.*, 84. („He did nothing to correct and much to confirm the cardinal error of all modernist thought-that while you make your own religion what you choose, when you are dealing with the historic religious community, choosing is the sign of immaturity and spiritual presumption.“); Samotní muslimové však vidí 'Iqbālův vliv naopak! Kenneth W. Morgan. *Islam.The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 323.

²¹² H.A.A.R.Gibb. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The Univesity of Chicago Press, 1947, 84. K přílišnému mysticismu 'Iqbālovi v návaznosti na citát Deana Loweho: („However attractive it may be to find deeper, inner meanings in a limited number of passages...the risk of arbitrariness and subjectivty offsets any possible gain. Once the path of mystical interpretation is entered, anything can mean anything.“)

²¹³ Výtka by byla oprávněná o to více, kdyby 'Iqbāl zneužíval smysl koránských veršů pro něco špatného, ale 'Iqbāl činí pravý opak !!! 'Iqbāl se provinil jen tím, že byl příliš silnou a nepochopenou individualitou. Přeci právě to přináší rozmanitost a posun dopředu v lidském myšlení.

by tak zároveň činil bez hodnotového soudu. Jak si vlastně Gibb představoval moderního islámského teologa? Stejně tak jako křesťanského?²¹⁴

Dále je obecně 'Iqbāl obviňován z nedostatku soustavněji propracované filozofie.²¹⁵ Ovšem není to pohled právě filozofů a ne-teologů, kteří nevidí či nejsou schopni si připustit primární (a jedinou) pravou oporu 'Iqbālova v náboženství? 'Iqbāl je teolog (o co více-básník!). Slovíčko filozofie se v souvislosti s ním často opakuje (on sám se prezentuje jako filozof), avšak není to filozofie ve vlastním slova smyslu (raději filozofie náboženství ústící do psychologie náboženství).²¹⁶ Filozofie mu sloužila k cílům náboženským, je tedy teologií. Arci to vše vyznívá zmateně, není, pochopíme-li komplexní vnímání 'Iqbālova pojmu náboženství a následující vysvětlení.

'Iqbāl náboženský život rozděluje do tří období vývoje (víra, myšlení, objevování²¹⁷), ve kterých se jednotlivé „přístupy-pohledy oborů“ uplatňují. V počátečním období-víře, jednotlivec či národ přijímá bezpodmínečný příkaz bez rozumového vysvětlení jeho základního smyslu a účelu (rozvoj v tomto stádiu je však důležitý jen pro společnost, nikoliv pro jedince). Ve druhé etapě přichází na řadu rozumové pochopení oné víry či učení. „V tomto období hledá náboženský život své opodstatnění v metafyzice-logicky soudržném nahlížení světa, jehož součástí je Bůh.“²¹⁸ A konečně nastává třetí období, když metafyziku nahrazuje psychologie a náboženský život usilující o přímý styk s nejkrajnější realitou, kterou ale nesmíme zaměňovat za mystiku! Mystika totiž (jak se alespoň jevila zdiskreditované 'Iqbālovi) popírá život, vyhýbá se faktům a stojí v přímém protikladu k zásadně empirickému postoji naší doby (tedy empirii moderního člověka, empirii rozumového člověka).²¹⁹ Vyšší

---

²¹⁴ V souvislosti s pronesenými větami, bych chtěla položit otázku, jak (především) západní badatelé vyhodnotí konec moderního islámu (ukončení celého procesu střetu islámu s civilizací)? Co bude oním koncem? Akceptování a přijetí západních hodnot jako je demokracie? V teologii historická kritika? Zůstane ten, kdo tak neudělá na okraji, jako ten zpátečnický-nevyspělý? Neočekává snad podvědomě Západ právě tuto a jedinou možnou cestu?

²¹⁵ V tomto ohledu bychom měli jako západní myslitelé podržet nadhled nad našimi systémy a škatulkováním, podle kterého soudíme i vše ostatní. Když někdo nevymyslí nic originálního, nic velkolepě systematického ve smyslu filozofů klasiků, měli bychom ho hodnotit jako méněcenného a nedůležitého? Snižuje se tím kvalita odkazu osobnosti?

²¹⁶ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 156. Náboženství („Jako druh vyšší zkušenosti opravuje naše pojmy filosofické teologie, nebo v nás přinejmenším vyvolává nedůvěru k čistě rozumovým pochodům, jimiž se tyto pojmy utvářejí.“); Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, 267. („V pracích současných islámských myslitelů často chybí ostré rozhranění mezi teologií a filosofií, přestože v jejich vlastním prostředí bylo nejednou vymezeno...“); Ali Izdebegović píše: („Islám nezná specificky náboženskou literaturu v evropském smyslu, právě jako nezná čistě světskou literaturu. Každý islámský myslitel je i teologem...“); též Ali Izdebegović. *Islám mezi Východem a Západem*. TWRA, 1997, 234.

²¹⁷ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 154. Anglický překlad-144. („These may be described as the periods of 'Faith', 'Thought', and 'Discovery'.“)

²¹⁸ *Ibid.*, 154.

²¹⁹ *Ibid.*, 154.

náboženství (mi čtenáři jím rozumějme třebaš nebo právě islám) se však nevzdává takové úrovni zkušenosti, trvá na ní, uznává jí, ale doplňuje o kritiku. Náboženství třetího směru- (syntéze citu a rozumu)-objevování-„je stejně tak kritické vůči své úrovni zkušenosti, jako je ke své úrovni kritický naturalismus.“²²⁰

Z této pasáže vyplývá, že 'Iqbāl jako muslim v intelektuální sféře podřizoval a činil vše pro svůj „islám“ a své souvěrce. „Jeho nadšená idealizace islámu nejen jako náboženství, nýbrž i jako vzoru státního zřízení...“ praví s důrazem Marek²²¹, však není ochuzena o náležitou vnitřní sebekritiku.²²²

Bereme-li vážně 'Iqbālova slova, jako religionista i teolog se musím zeptat: lze 'Iqbālův přístup považovat za realizovatelný? Může konkurovat dnešním vědeckým přístupům? Máme ji nazvat malým 'Iqbálovým pokusem o islámskou hermeneutiku nebo nesmyslem? Je cesta (metoda) psychické (mysticko-kritické) zkušenosti obhajitelná i v mém oboru, po tom, kam nás zavedla např. fenomenologie? Stačí nám etika a duch společnosti nebo jedince, kde se taková mystická zkušenost zjevila, jako zkouška a důkaz pro ní ?

„Básníci jsou [čidly] lidstva. Odsuzováním jejich obav a pochyb nespěje svět k humanismu, nýbrž k otevřenému odlidštění a odcizení.“²²³

Další výtka míří k formě vyjadřování: „Básnická forma měla pro jeho filosofické úvahy také velikou přednost, kterou si ani snad sám neuvědomoval: silou a krásou básnického slova totiž umožňovala překlenout časté mezery nelogičnosti a protikladů v jeho filosofickém myšlení, které by v přesné próze daleko více vynikaly...“píše Marek.²²⁴ „Lze říci, že většina jeho básní je sbírka jednotlivých pocitů, které jsou sice krásné a také pochopitelné samy o sobě, ale které stěží dohromady představují nějakou určitou a jasnou myšlenku.“²²⁵ Stejně tak Morgan: „Iqbálova poezie je plná náboženských emocionalismů, které charakterizovaly muslimské myšlení jeho doby.“²²⁶

Domnívám se však, že zásadní chyba spočívá v následovném. Řada autorů aplikuje

---

²²⁰ *Ibid.*, 154.

²²¹ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce.* Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 147.

²²² Na 'Iqbálovu myšlenku, že islám byl seslán, aby dal směr světu, lidské společnosti a civilizaci, navázal Muhammad Yúsuf Músá-profesor na Fakultě práv Káhirské Univerzity. G.E. von Grunebaum. *Modern Islam. The Search for Cultural Identity.* New York: Random House, 1964, 248.

²²³ Ali Izedbegović. *Islám mezi Východem a Západem.* TWRA, 1997, 93.

²²⁴ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce.* Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 7.

²²⁵ *Ibid.*, 7.

²²⁶ Kenneth W. Morgan. *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims.* Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 321. („Iqbal's poetry is full of the religious emotionalism which characterized the Muslim thought of this period.“)

básnické protiklady i na filozofii a tedy na celkové porozumění 'Iqbālovi. I když jsou v básních obsaženy filozofické myšlenky a básnictví se tak úzce propojilo s vědou milující moudrost, měl by být zachován přeci jenom minimální odstup. Samotný 'Iqbāl se nemohl lépe charakterizovat. „Avšak poznání, jež přináší básnická inspirace, je svou povahou bytostně individuální; je obrazné, nejasné a neurčité.“²²⁷ Východisko tedy spatřuji v důsledném a opatrném čtení 'Iqbālovských spisů-třebas v *Rekonstrukci náboženského myšlení v islámu*, kde se nachází řada odpovědí k vytýkaným nejasnostem. Čtème 'Iqbāla s nadhledem a především s myšlenkou neustálého osobitého vývoje, hledání, o čemž svědčí právě jeho protiklady.

Kdyby byly nesrozumitelné všechny básně, jistě by si je lid nezamíloval. Kárat 'Iqbāla za citovost (emocionalismy), by se možná mohlo jevit jako opětovný důsledek nadřazenosti racionálního myšlení (a vědeckého přístupu) nad city u jednotlivých autorů. Často se i dnes v krajích Orientu setkáme s tvrzením (asi i nad míru zjednodušeným), že Západ myslí a Východ cítí. Část básně **Poselství** praví:

Učenci evropskému, ó jitřní vánku, ode mne vzkázat nemeškej:

Co Rozum křídly mávl, spoutanější je a více okovem svým hřmotí.

Láska je srdnatější nežli Rozum-čaroděj,

Láska si nechá uhodit blesk do srdce, Rozum jej zkrotí.

Od dob, co Rozum cestou plnou zákrutů se dal,

převrátil po svém svět a plamenem svým vody zažíhal.

Svou chemií sis uměl písek v zlato proměnit,

leč vyprahlému srdci nektar lásky nepodal.²²⁸

Zdůraznění citů není na překážku, víme-li, že se k němu 'Iqbāl vědomě hlásí. Pokládejme tento fakt jako něco výslovně 'Iqbālovi vlastního. 'Iqbālova filozofie a stejně tak zkoumání světa a lidských bytostí, je sice založena na citu, neboť rozum samotný nestačí, ale rozum nepostrádá! Rozum není nic podružného, city ho nenahrazují²²⁹, jeho částečné odmítnutí je pouze protireakcí na nadměrné používání racionality. A co víc, 'Iqbāl vychází ze samotného Qur'ānu. Lidská bytost (právě ona) vnímá pomocí klasických smyslů, ale vedle tohoto druhu

---

²²⁷ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, Lahore, 2003, 5.

²²⁸ Muhammad Iqbāl. *Poselství z Východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 26.

²²⁹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 110.

vnímání je tu i percepce srdcem, tedy tím, co Svatá Kniha nazývá *fu'ād* či *qalb* (32:7-9). „Toto srdce je určitý druh intuice nebo vhledu; živí se nádhernými slovy Rúmího, paprsky slunce a přivádí nás do styku s jinými stránkami reality než s těmi, jež jsou otevřeny smyslovému vnímání.“²³⁰ Je vůbec něco schopno vyrovnat se věřícímu lidskému srdci?²³¹

Samota

Šel jsem k moři a pravil nepokojné vlně:

„Ty stále něco hledáš, pověz, co máš za starost?

Sta skvělých perel září v tvém bílém límci,

zdali však jako já máš v hrudi srdce-skvost?

Vlna se zachvěla a od pobřeží prchla beze slova.

Šel jsem k hoře a ptal se: „Proč jsi lhostejná?

Neslyšíš steny smutného a nedojme tě jeho vzdech?

Máš-li jen jeden rubín z krve srdce ve své skále,

Jediné slůvko řekni mně, jenž visím na tvých rtech!“

Hora se stáhla, zadržela povzdech beze slova.

Dalekou cestou kráčel jsem a ptal se luny:

„Ty věčná poutnice! Zda dojdeš k cíli, později či dřív?

Tvůj stříbrný jas mění zemi v záhon jasmínů.

Jsi, skvělá, oživena srdcem nebo nikoliv?“

Soupeřsky luna vzhledla k hvězdám-beze slova.

Lunu i slunce překročil jsem, stanul v přítomnosti boží:

„Jediné zrněčko mě nezná z věcí stvořených.

Svět ztratil srdce, ale já, prach, celý jsem jen srdcem.

Luh světa, třeba krásný, není hoden písni mých!“

Na rtech mu zahrál úsměv, zanechal mě beze slova.²³²

Láska se zabrala do hledání, až našla Adama,

---

²³⁰ *Ibid.*, 17 n.

²³¹ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 123.

²³² Muhammad Ikbál. *Poselství z Východu*. přel. Jan Marek. Praha: Československá akademie věd, 1960, 17.

Jehož jas pronikl rouškou vody a hlíny.
I kdybys dal slunce a měsíc a hvězdy za bytost
Stvořenou z prachu, která má srdce, je to málo.²³³

Marek se kriticky vyjadřuje o kolísavosti ve volbě ideálů, po stránce obsahové považuje jeho dílo za jakýsi slepenec-mozaiku jednotlivých myšlenek bez jednolitého celku a propracovanosti. 'Iqbāl se dle něj profiluje jako typický eklektik, který nikdy nedosáhl plné syntézy a tak žil v neustálém rozporu mezi tím co hlásal a skutečným uplatněním v praxi.²³⁴ Výtky pak opětovně směřující k protikladnosti v myšlení 'Iqbālově.

Takové výhrady můžeme považovat za věcné a ke kritickému výzkumu po právu patří. Co se týče kolísavosti ideálů, je pravdou, že 'Iqbāl po celý svůj život procházel rozmanitými směry (tzv.-ismy). Hledal to nejlepší, ale nakonec pevně zakotvil v islámu. Uplatnění ideálů v praxi, např. důvod proč odmítl významné posty a tak i možnost ovlivnit děj své vlasti, je mi neznámý. Patrně bude souviset i s něčím hlubším, než s tvrzením, že 'Iqbālova generace byla přechodovým zlomem dvou epoch. Snad se v průběhu času dopátráme pravdy, pokud bude uveřejněn intimní životopis a rodinné záležitosti 'Iqbālovy.

Ale jak už to bývá u básníků jeho druhu, nehodnotila bych protikladnost a nedotaženost některých úvah negativně. Ať si byl 'Iqbāl rozporů vědom či nikoliv, neznamená to, že by zákonitě musel být pokládán za rozporuplného i uvnitř.²³⁵ A pokud ano, domnívám se, že právě tato rozporuplnost, protikladnost, neustále střetávání dvou i více entit vedlo 'Iqbāla k hledání harmonie a vyváženosti. Jeho celé myšlení mi připadá jednou velkou syntézou a bojem o vyváženost. Odpověď na údajnou 'Iqbālovu protikladnost je třeba hledat v jeho spise v souvislosti s procesem myšlení.²³⁶ To co se nám může jevit jako protikladné a na první pohled si odporující, 'Iqbāl vnímal jako jeden souladný celek-jednotu, propojený vzájemnými vztahy. Třeba mu tento dar byl vlastní a vloha (vhled) založená na hlubokém vnímání-intuici, pronikající až k samotnému jádru bytosti, myšlenky či problému mu tímto umožnila propojit dané celky. Stejně komplexně totiž 'Iqbāl vnímal i islám. 'Iqbāl svým celostním intuitivním nahlížením a chápáním připomíná evropské religionistické fenomenology, kteří rovněž čerpali z Bergsona.

---

²³³ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 123.

²³⁴ *Ibid.*, 202 n.

²³⁵ Snad by nám pomohli rozborů psychologů či grafologů.

²³⁶ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 8 n. („Naše skepse ohledně schopnosti myšlení dojít nezvratného závěru vyplývá z nedostatečnosti logického uvažování, jež nalézá mnohost vzájemně si odporujících jednotlivostí bez naděje jejich konečného sloučení v jednotu. Logické uvažování vlastně není schopno vidět tuto mnohost jako souvislý svět.“)

Závěr

„Jedině povznesením se k novému nahlížení svého původu a své budoucnosti, svého [odkud] a [kam], může člověk nakonec zvítězit nad společností, ovládanou nelidským soutěžením, a civilizací, jež vnitřním svárem náboženských a politických hodnot ztratila svoji duchovní celistvost.“²³⁷

K závěrečnému hodnocení 'Iqbāla snad mohu dodat jen to, že žádné nikdy nebude správné a jediné přesné, alespoň do té doby, než vyjdou tiskem dokumentární informace o jeho životě. Zůstává i nadále otevřené. V každém případě je 'Iqbālovský myšlenkový svět nesporně inspirativní. Každý, kdo se 'Iqbālovi otevře, nalezne své. A věřte, že 'Iqbāla si volí jedinci, jemu podobní, jako ostatně činil i on sám.

V předchozích kapitolách jsem se pokusila osvětlit první z dvou stanovených hypotéz. Nyní bych se ráda vyjádřila i ke třetí-otázce, čím se dnešní mezináboženský dialog může 'Iqbālem inspirovat. 'Allāma náleží k muslimům, kteří nejednou adresovali výtku na stranu Západu. Je na čase, si takovou věcnou kritiku bratrsky vyslechnout a též se k ní adekvátně vyjádřit, i když zní jakkoliv tvrdě.²³⁸

'Iqbālův pozdější vztah k Západu a Evropě byl takový: „Nejnápadnějším jevem v moderních dějinách je však nesmírná rychlost, s níž svět islámu duchovně spěje k západu. Na tomto pohybu není nic špatného, vždyť evropská kultura, zejména její intelektuální stránka, je jen dalším rozvinutím některých velmi důležitých období kultury islámské.“²³⁹ Jak vidno, 'Iqbāl se nesnaží skrýt podíl Západu v jeho pokusu o probuzení muslimů. Jenže varuje: „Máme však obavy z toho, že by se náš pohyb mohl zastavit jen u oslnivé fasády evropské kultury, takže bychom nikdy nedosáhli její pravé podstaty.“²⁴⁰

---

²³⁷ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 160.

²³⁸ *Ibid.*, 153. („Věřte mi: dnešní Evropa je největší překážku v cestě etického pokroku člověka.“); další výtky určené Evropě nalezneme ve sbírce *Poselství z východu*-části *Obraz Evropy*-reflektuje úspěchy, vědecké a technické objevy a nejlepší myslitele doby. Obecně 'Iqbāl zdůrazňuje, že Evropa zapomněla na islámský původ uvedených skutečností při experimentu: („Evropa je poněkud liknavá v přiznání islámského původu své vědecké metody. Plné uznání tohoto faktu však nakonec přece jen přišlo.“) *Ibid.*, 112.

²³⁹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 10.

²⁴⁰ *Ibid.*, 10.

Za 'Iqbālovou snahou sloučit vědu a náboženství s ostatními poli lidského ducha, je ve skutečnosti ukryta diskuze Západu a Východu. 'Iqbāl se příkladně snoubí se západní kulturou – konkrétně v jejím otevřeném přístupu myšlení, aniž by slevil a ustupoval ze své vlastní pozice a víry. Nenechal se naivně oslnit pozlátkem úžasného a bohatého Západu. Aniž by se „pozápadnil“, vstřebal leccos z našeho myšlení, aby se pak obrátil k původním islámským kořenům. Morgan srovnává 'Iqbāla s jinými významnými muži jeho doby: „ Je zvláštní, že zatímco Azad²⁴¹, výsledek náboženského vzdělání, se stal horoucím nacionalistou a směřoval směrem k sekulárnímu pojetí, 'Iqbāl, produkt západního vzdělání, vyrostl k tomu být zapáleným pan-islamistou a radil návrat k náboženské a polické etice raného islámu.“²⁴²

'Iqbāl upozorňuje, někdy možná až horlivě, na otázky, jež si nechceme zodpovědět:

Člověk je meč, Bůh je ten, kdo jím mává.

Svět je pro tento meč brusem.

Východ viděl Boha, neviděl však svět.

Západ se plazil po světě a prchl před Bohem.²⁴³

Ve vědě jsme pokročili, ale nezapomněli jsme tak trochu na etiku a cítění? Kam zmizel Bůh a náboženství, vyvolávající v nás pokoru? Má naše civilizace šanci žít a ne pouze přežít bez Boha? Co nás může Východ naučit o Bohu? Je náboženství vůbec možné? Tyto nezbytné problémy v rámci mezináboženského dialogu čekají na naši odpověď a řešení.

'Iqbāla zarážel současný stav světa. „Moderní člověk, zcela zastíněn výsledky své rozumové činnosti, tak přestal žít oduševněle, tedy zevnitř. Na poli myšlení žije v otevřeném rozporu se sebou samým; na ekonomického a politického života je v otevřeném střetu s druhými.“ Vše ústí do omrzelosti životem. Pohltit ho konzum, „zrakově viditelné zdroje počítku.“ Situace platí jak na Východě, tak Západě.²⁴⁴ Řešením pro 'Iqbāla byl návrat k náboženství – jediné možné obnově.²⁴⁵ Nepomohou nám náhražky-pseudonáboženství jako nacionalismy, vlastenectví, ateistický socialismus (poplatné jeho době), které v opozici

---

²⁴¹ Autorčina pozn. rozuměj Abul Kalam Azad (1888-1958)-anglická transkripce jména.

²⁴² Kenneth W. Morgan. *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 321. („It is strange that while Azad, the product of religion education, became an ardent nationalist and moved toward a secular outlook, Iqbal, the product of Western education, grew to be fiery pan-Islamist and advocated a return to the religion and political ethics of early Islam.“)

²⁴³ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 159.

²⁴⁴ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 158. Anglické znění: 148.

²⁴⁵ *Ibid.*, 160. („A jediné náboženství, jehož vyšší projevy nejsou ani dogmatem, ani kněžstvím, ani obřadem, může člověka eticky připravit na břímě obrovské zodpovědnosti, již pokroky moderní vědy nutně přinášejí, a navrátit mu onen postoj víry, jenž mu umožní získat osobnost v tomto životě a zachovat si ji po smrti.“)

k náboženství, zužují myšlení i cítění.²⁴⁶

’Iqbāla lze možno zařadit do tzv. intelektuálního islámu (islámu vzdělanců).²⁴⁷ Z religionistického i osobního pohledu, má tento islámský proud největší šanci uspět a udržet se při svém šíření (přirozenou cestou i konverzí) v západním myšlení a životě. Také ho považují za jeden z neoptimálnějších, snad i za jediný možný způsob, jak žít s evropskou, potažmo západní kulturou mírumilovně. Důvodem je především otevřenost a připravenost k dialogu a západnímu stylu i proudům přemýšlení. ’Iqbālův prvopočáteční krok napomohl onomu nesnadnému procesu a vypadá následovně.

V jeho zřejmě nejzralejší perské sbírce nazvané **Kniha o věčnosti** nalezneme vyjádření ke světu „Našemu“ a „Jejich“.

Pro lidi Západu je Rozum nástrojem života,
pro lidi Východu je Láska tajemstvím vesmíru.

Rozum poznává Pravdu skrze Lásku
a dílo Lásky nabývá skrze Rozum pevného základu.²⁴⁸

’Iqbāl tímto toužil vyjádřit domněnku, že osud lidstva spočívá ve sloučení Západu a Východu-harmonii Rozumu a Lásky. Srozumitelné, hluboké, ale náročné tvrzení. Dohad? Skutečnost? Utopie? Zda je tato filozofie nosná ukázaly následující generace, nebo snad ještě ukáží?

Ať se v našich očích jeví ’Iqbāl jakkoliv, naznačil přinejmenším muslimům, že každý z nich může mít svůj názor, svobodně se rozvíjet, myslet, cítit, být originální nebo pasivně nechat utíkat svůj čas, trpně přežívat v ulitě...Na každém spočívá zvolit si svůj osud. Navzdory všem výtkám adresovaných na stranu ’Iqbāla, poselství svérázného muže z Indie, nás může vzájemně obohatit, neboť jeho způsob podání islámu se jeví i po letech aktuální a srozumitelný. Snad i následující generace nezůstanou hluché k odkazu Muḥammada ’Iqbāla, a

---

²⁴⁶ *Ibid.*, 160.

²⁴⁷ Také můžeme použít termínu humanisticky kultivovaný islám. Morgen uvedl: („Je často poukazováno na to, že se islám šíří mezi primitivními lidmi, ale nikoliv mezi intelektuály. Pravdou je, že muslimové po dlouho dobu znali způsoby, pomocí kterých dosáhli primitivní lidé porozumění islámu a kterými byli schopni je naučit víře. Současný způsob toho, jak vysvětlit Islám intelektuálům je rozpracováván v Turecku, stejně tak jako v jiných muslimských zemích, a není zde žádné pochyby, že se islám rozšíří mezi intelektuály i v jiných částech světa.“); Kenneth W. Morgan. *Islam.The Straight Path.Islam Interpreted by Muslims*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993, 295. („It is often pointed out that Islam spreads among primitive people, but not among intellectuals. It is true that Muslims have for a long time known the way in which primitive people come to understand Islam and have been able to teach them the Faith. Today the way to explain Islam to intellectuals is being works out in Turkey as well as in other Muslim countries, and that is done there is no doubt that islam will spread among the intellectuals of the world.“)

²⁴⁸ Jan Marek. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960, 161.

budou si ho nadále připomínat. 'Iqbālova důvěra ve vývoj lidstva, i když jedinci zklamou, rovněž tak v boží prozřetelnosti je očividná a příkladná: „Život světa intuitivně dbá svých potřeb a v kritických okamžicích si stanovuje svůj směr.“²⁴⁹

---

²⁴⁹ Muhammad Iqbāl. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003, 127. Taktéž i Ali Izedbegović. *Islám mezi Východem a Západem*. TWRA 1997, 45.

Prameny

IQBAL, Muhammad. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Lahore: Publishers Emporium, 2003.

IQBÁL, Muhammad. *Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu*. přel. Filip Hajný. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2003.

IQBAL, Muhammad. *Gabriel's Wing. Bal-i-Gibril*. přel. Syed Akbar Ali Shah, Ankar Hussain Syed. 3th ed. Lahore: Ilmi Kitab Khana, 2009.

IKBÁL, Muhammad. *Poselství z východu*. přel. Jan Marek. 1. české vyd. Praha: Československá akademie věd, 1960.

Sekundární literatura

FIŠER, Ivo, ZVELEBIL, Kamil. *Země posvátných řek*. Praha: Mladá Fronta, 1959.

GIBB, H.A.A.R. *Modern Trends in Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1947.

IZEDBEGOVIĆ, Ali. *Islám mezi východem a západem*. 1.vyd. TWRA, 1997. (bez bližších údajů)

Korán. přel. Ivan Hrbek. reprint 1.vyd., Praha: Academia, 2000.

KREJČÍ, Jaroslav (ed.). *Islam in contact with rival civilization*. Four views of the Challenge and response. 1.vyd. Praha: Filosofia, 1998.

KROPÁČEK, Luboš. *Blízký východ na přelomu tisíciletí. Dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Praha: Vyšehrad, 1999.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003.

KROPÁČEK, Luboš. *Súfismus. Dějiny islámské mystiky*. Praha: Vyšehrad, 2008.

LEWIS, Bernard. *Kde se stala chyba? Vliv západu na Střední východ a jeho následná odpověď*. přel. Ladislav Dlabal. 1.vyd. Praha: Volvox Globator, 2003.

MAREK, Jan. *Stručná historie států. Pákistán*. Praha: Libri, 2002.

MAREK, Jan. *Život a dílo Muhammada Ikbála. Disertační práce*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1960.

MORGAN, Kenneth W. *Islam. The Straight Path. Islam Interpreted by Muslims*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993.

NASR, Seyyed Hossein. (ed.) *Islamic Spirituality. Manifestations*. Volume 20. New York: A Crossroad Publishing Company, 1997.

OLIVERIUS, Jaroslav, ONDRÁŠ, František. *Moderní spisovná arabština: Vysokoškolská učebnice I. díl*. Praha: SET-OUT Praha, 2007.

POŘÍZKA, Vincenc. *Hindština. Hindī Language Course. Část I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

RYPKA, Jan (red.). *Dějiny perské a tádžické literatury*. Praha: Československá akademie věd, 1956.

REEBER, Michel. *Islám*. přel. Lucie Černá a Barbora Dvořáková. 1.vyd. Brno: KMa s.r.o. 2008.

ROBBE, Martin und Autorenkollektiv. *Welt des Islam. Geschichte und Alltag einer Religion*. 1.Aufl. Leipzig; Jena; Berlin: Urania-Verlag, 1988.

SINGH, Iqbal. *The Ardent Pilgrim. An Introduction to The Life and Work of Mohammed Iqbal*. Bombay-Calcutta-Madras: Orient Longmans ltd., 1951.

STRNAD, Jaroslav (et al.) a kolektiv autorů. *Dějiny Indie*. 1.vyd. Praha: Lidové noviny, 2003.

VON GRUNEBAUM, G.E. *Modern Islam. The Search for Cultural Identity*. New York: Random House, 1964.

YARAN, Cafer S. *Islamic Thought on The Existence of God. With Contributions from Contemporary Western Philosophy of Religion*. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2003.

WAARDENBURG, Jacques. *Islam. Historical, social and political perspectives*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2002.

WAARDENBURG, Jacques (ed.). *Muslim Perceptions of Other Religion. A Historical Survey*. New York-Oxford: Oxford University Press, 1999.

Užitá encyklopedie a slovníky

Lexikon islámu. Jarmila Drozdíková. Bratislava: Kalligram 2005.

The Encyclopaedia of Islam. B.Lewis, V.L.Ménage, Ch.Pellat, J.Schacht. Volume III. Leiden-London: E. J.Brill, 1971.

The Qur'an: an Encyclopedia, Oliver Leaman (edit.). London-New York: Routledge, 2010.

Summary

Muḥammad 'Iqbāl. Filozofie meliorismu.

Muḥammad 'Iqbāl. Philosophy of meliorism.

Martina Khan

The following work pursues the topic of science of religion (specialization in Islam) and theology. Its title is *Muḥammad 'Iqbāl* (محمد اقبال) with the subtitle *Philosophy of meliorism* (فلسفة الميليوريسم). The aim of work is to acquaint the reader with the life, way of thinking and spiritual struggle of one of the main figure of modern islamic theology.

Further this work wants to refer to 'Iqbāl as muslim leader for revitalization of Islam and islamic truth. Despite of great 'Iqbāl's heritage in islamic world, is focus from the side of czech islamist (orientalists) insufficient.

The content of following work is divided into 9 chapters (not including the introduction and the conclusion). In the first chapter the reader can learn more about reasons of choise of this topic, aims of research, methodology and hypothesis. We can see an outline of the knowledge we have accumulated thus far. Further, we speak about 'Iqbāl's literature (called 'Iqbālījat) printed in Czech Republic or abroad, their translation and research.

The second chapter reflects 'Iqbāl's place and meaning in islamic tafsīr and modern islamic theology. In part of this chapter we observe historical background of Pakistan - 'Iqbāl's aim to create the separate muslim state.

The third chapter is interested in the 'Iqbāl's life, especialy the education, stay in Europe, influence of the foreign philosophers and the penetration of the west ideas in the islamic reformation.

The fourth chapter explains us the 'Iqbāl's philosophy. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*-main prosaic work, is important to gain a deeper understanding of the term religious experience which is legal and equal to another experience in process of cognition.

Meliorism is maybe the most interesting and important part of 'Iqbāl's philosophy in conection with his calling of muslims from their letargy exists for many centuries. In concept of meliorism he presents his understanding of God and man. Because of this reason I give to this topic bigger and separated space in the fift chapter.

I would like to inform readers about problematic of hermeneutic in Islam and 'Iqbāl's acts and 'Iqbāl view on Qur'ān in the sixth chapter. The seventh chapter refers readers to relationship of 'Iqbāl and islamic ortodoxy. These chapters reflex also his opinion about

sufism and analyze him in position of the mystic, who tried to integrate and legalize sufism as the necessary and inner part of Islam.

In last chapter and conclusion the author points out the importance of 'Iqbāl in general meaning. He was against cheap Islam, which didn't encourage an individual relationship with God. 'Iqbāl tried to present faith based on Qur'ān and modern findings in science and another branch of human knowledges.

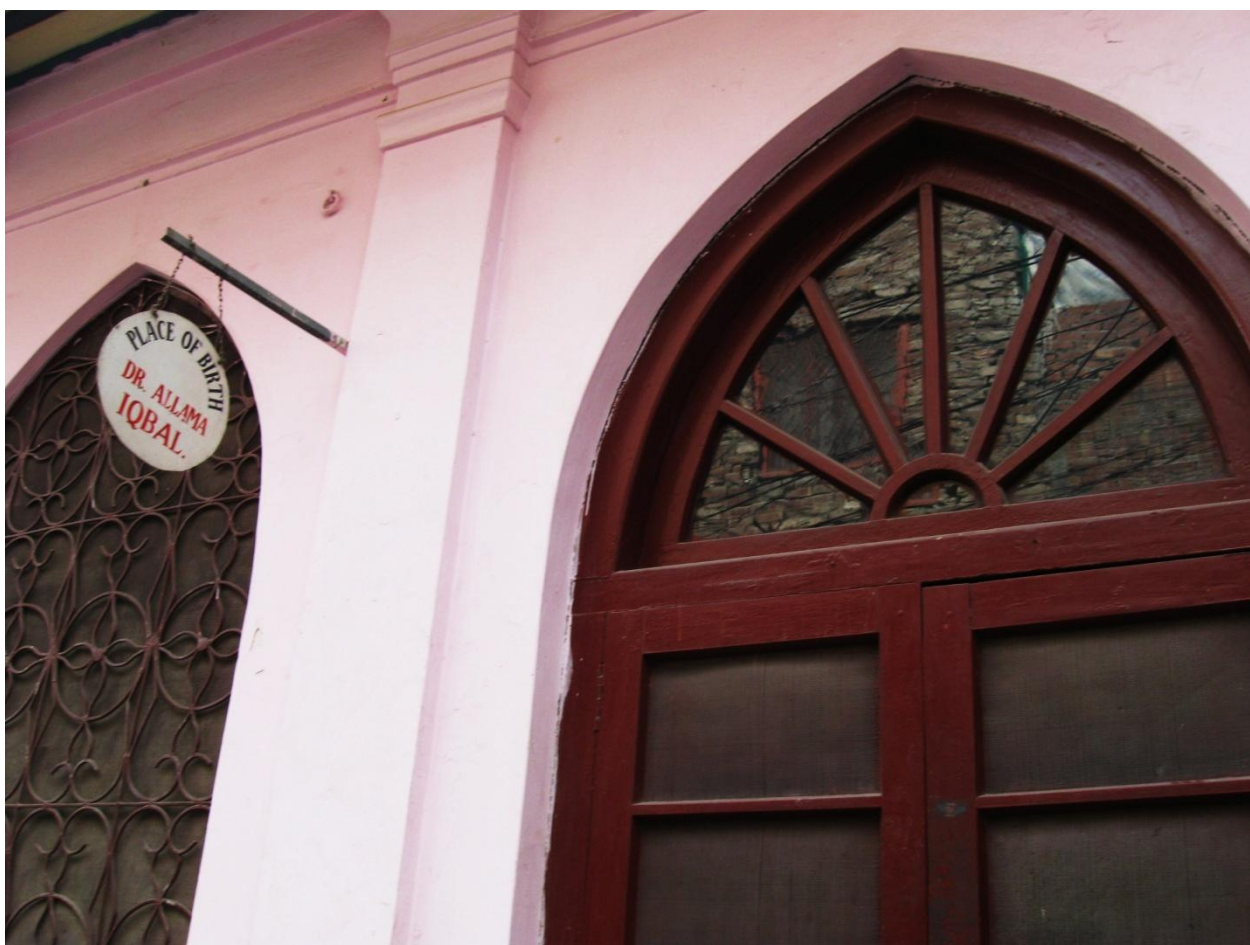
Přílohy:

Časová osa-život 'Iqbālův v kontextu světových dějin

- 1857 rozvrat Mughalské říše, indické povstání
- 1858 přímé panství Angličanů nad indickou zemí
- 1859 narození Henryho Bergsona, Darwin přichází se svou evoluční teorií
- 1864 narození Thomase Wolkerera Arnolda
- 1871 objevení diamantů v Kimberley, začíná rvačka o Afriku
- 1877 **narození Muḥammada 'Iqbāla**
- 1882 Británie ustanovuje protektorát nad Egyptem
- 1884 Berlínská konference určuje evropské rozdělení Afriky
- 1885 založení Indického národního kongresu (Všeindický národní kongres)
- 1896 **vydáno dílo Věda ekonomická, jediné prozaické dílo 'Iqbālovo v urdštině, první zveřejněná kniha**
- 1897 umírá Džamáluddín Afghání, 'Iqbāl obdrží titul bakaláře svobodných umění (B.A.), následuje mistr svobodných umění a jmenování lektorem filozofie
- 1900 umírá Nietzsche
- 1905 rusko-japonská válka, povstání v Rusku, rozdělení Bengálska na část hinduistickou a Muslimskou, 'Iqbāl opouští Indii
- 1907 **disertace Vývoj metafyziky v Persii (The Development of Metaphysics in Persia)**
- 1908 **návrat do Londýna, podstupuje právnické zkoušky na Lincoln's Inn, jmenován obhájcem**
- 1912 **sbírka Svice a básník**
- 1914 Rakousko-Uhersko vyhláší válku Srbsku dne 28.července, v srpnu Německo vyhláší válku Rusku a Francii, Británie spolu s Francií a Ruskem Německu a Rakousko-Uhersku, Spojenci přebírají během první světové války německé kolonie, otevření Panamského průplavu spojujícího Tichý a Atlantský oceán
- 1915 **práce Tajemství vlastního já**
- 1917 Říjnová revoluce v Rusku přinutí cara Mikuláše II. k abdikaci-ustanovení prozatímní vlády, vyhlášení války Německu Spojenými státy
- 1918 císař Vilém II. Abdikuje a Německo podepisuje příměří-konec I.světové války,dílo
- 1919 Versailleská smlouva dává Evropě novou tvář
- 1919 krveprolití v Amritsaru (pokojná manifestace se mění ve střelbu do dvacetitisícového davu ze strany Britů)
- 1923 **vychází Poselství z východu**
- 1924 **dílo Hlas karavanního zvonku, zrušena funkce chalífy v Turecku**
- 1927 **dílo Perské žalmy, 'Iqbāl trpí ledvinovou chorobou**
- 1928 založení Všeindické rolnické a dělnické strany
- 1928 **pozván přednášet Jednotou madráských muslimů do jižní Indie**
- 1930 úmrtí T.W.Arnolda, vydáno tiskem v Láhōru 'Iqbālovo dílo Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu, v prosinci předkládá na sjezdu Muslimské ligy v Illāhābādu vizi, podle níž měl v severozápadní Indii v budoucnu vzniknout muslimský stát, první londýnská konference u kulatého stolu týkající se ústavní reformy v Indii, Gándhí zahajuje solný pochod
- 1931 'Iqbālův odjezd do Londýna, cestuje Evropou, navštívuje Egypt i Palestinu (kde se koná Všeobecný islámský kongres)
- 1932 **vydána Kniha o věčnosti (věnováno synovi)**
- 1933 Adolf Hitler zvolen německým kancléřem, v lednu skupina mladých indických muslimů vedená Raḥmatem 'Alīm vydala v Cambridgi leták žádající vytvoření muslimského státu pod názvem Pákistán
- 1934 **publikována sbírka perských básní Poutník, v Londýně vychází tiskem Rekonstrukce náboženského myšlení v islámu**
- 1935 **publikováno dílo Perut' Gabrielova, umírá jedna z manželek**
- 1936 **vychází tiskem dílo Úder Mojžíšovi hole, italská invaze do Afriky**
- 1938 **dílo Dárek z Hidžázu-posmrtná sbírka, úmrtí Muhammada Iqbāla, dne 15.dubna, v Evropě Mnichovská dohoda (odtržení Sudet)**
- 1939 Německo obsazuje Polsko, Británie a Francie vyhláší válku Německu, začíná II.světová válka
- 1941 umírá H.Bergson
- 1945 Rudá armáda dobývá Berlín, Německo a Japonsko kapituluje
- 1947 rozdělení Indie na dva státy dne 15.srpna., úděsně krvavé řeže zejména v Paňdžábu a Bengálsku
- 1948 založení státu Izrael (spolu s Pákistánem jsou jediné státy, které v moderní době použily teologické důvody ke svému založení), zastřelení Mahátmí Gándhího dne 30.ledna
- 1950 vyhlášena Indická republika

Obrazová příloha

1. Místo narození a byt Dr. 'Iqbāla v Sijālkōtu, současně funguje jako muzeum. Otevřeno je ve všechny dny kromě středy. Muzeum uchovává bohatou sbírku literatury, kterou 'Iqbāl přečetl i napsal. Vystaveny jsou údajně původní předměty, 'Iqbālem vlastněné a používané a řada fotografií z 'Iqbālova nejbližšího okolí a rodiny. (Fotografie pochází z autorčiny vlastní sbírky. Pohled na interiér si může zájemce dohledat na internetových stránkách organizace DISNA, uvedené v kapitole 1.3)

2. Muzeum Dr. 'Iqbāla v Sijālkōtu. (Autorčina vlastní sbírka)

3. Hrobka Dr. 'Iqbāla v Lāhōru (pohled z boku). Místo posledního odpočinku se nachází v komplexu mešity Badšāhī. U hrobu stojí čestná stráž, dohlížející na pořádek i zbožné muslimy, kteří se chodí k památce poklonit a pomodlit. V komplexu jsou pohřbeni i jiní velikáni např. generál Z.Ḥaqq. Autorčina vlastní sbírka.

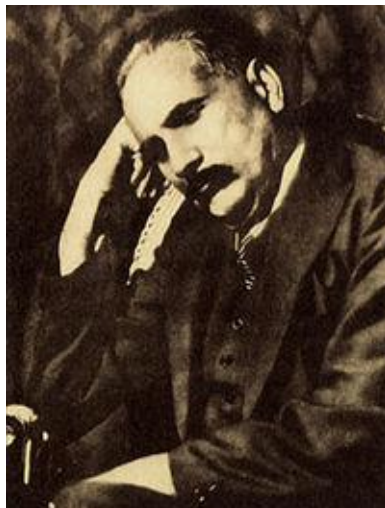

4. Hrobka Dr. 'Iqbāla (větší pohled). Autorčina vlastní sbírka.

Následující fotografie jsou převzaty z internetové zdroje-stránek organizace DISNA

5. Dr. Muḥammad 'Iqbāl.

6. Dr. Muḥammad 'Iqbāl.

7. Dr. 'Iqbāl ve Španělsku.

8. 'Iqbāl se svým synkem Ğawīdem.

9. Dr. 'Iqbāl

10. Ulice v Heidelbergu pojmenovaná po 'Iqbālovi.

11. 'Iqbāl s politickými představiteli.

12. 'Iqbāl s politickými představiteli.

